

1935.

XX. ÉV

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADEMIA

1937

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A Szent István Akadémiának XIX. rendes ünnepi ülése, 1935. évi ápr. hó 28-án.	
I. Elnöki megnyitó-beszéd. Viszota Gyula osztályelnöktől ...	1
II. Rákóczi 1935-ben. Pethő Sándor rendes tagtól	5
III. Lemegy a nap ... Gáspár Jenő rendes tagtól	12
IV. A második Rodostó. Kocsis László rendes tagtól	19
A Szent István Akadémiának a budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem alapításának 300. évfordulóját ünneplő együttes-ülése 1935. évi dec. hó 13-án.	
Ünnepi beszéd. Serédi Jusztinián, bíbornok-hercegprímás, elnöktől	21
Wolkenberg Alajos emlékezete. Pataky Arnold osztályelnöktől ...	25
<i>A hittudományi-, bölcséleti osztály felolvasásaiból.</i>	
Adalékok a kath. egyházi könyvcenzura történetéhez Magyarországon. Schermann Egyed r. tagtól	30
A Filioque kontroverzia dogmatikai és történeti szempontból. Lippay Lajos r. tagtól	36
<i>A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból.</i>	
Az én politikám a béke politikája. I. Ferenc József és a háborús felelősség kérdése. Kratochvill Károly vendégtől	42
Az agrárpolitika tudományos alapjai. Czettler Jenő r. tagtól	46
Az Egyház és a nemzetközi viszályok elintézése. Dr. Polgár Imre vendégtől	52
<i>A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.</i>	
Csathó Kálmán drámai művei. Perényi József r. tagtól	54
<i>A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.</i>	
Budapest Dunabalparti részének talajvíze és altalajának geológiai vázlat. Horusitzky Henrik r. tagtól	58
Az üstökőspályák valódi alakja. Wodetzky József r. tagtól	61
Ballisztikus trajektoriak a három-test-problémában. Wodetzky József r. tagtól	64
II. A Szent István Akadémia tagjai	66

III. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei.

Lapszám

Az I. osztálynak első felolvasó-ülése 1935. évi január hó 25-én	70
A II. osztálynak első felolvasó-ülése 1935. évi február hó 8-án ...	70
A III. osztálynak első felolvasó-ülése 1935. évi február hó 15-én ...	70
Első együttes-ülés 1935. évi február hó 22-én	70
A IV. osztálynak első felolvasó-ülése 1935. évi március hó 1-én ...	71
Az I. osztálynak második felolvasó-ülése 1935. évi március hó 8-án	71
Az összes osztályok zárt-ülései 1935. évi március hó 22-én	71
Ezt követi a II. osztálynak második felolvasó-ülése	71
A III. osztálynak második felolvasó-ülése 1935. évi április hó 5-én	71
Rendkívüli együttes-ülés 1935. évi április hó 12-én	71
Utána a IV. osztálynak második felolvasó-ülése.	72
Második együttes-ülés 1935. évi május 3-án	72
Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1935. évi május hó 10-én	72
A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1935. évi május hó 17-én	72
A IV. osztálynak rendkívüli felolvasó-ülése 1935. évi május hó 24-én	72
A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1935. évi október hó 11-én	73
Az I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1935. évi nov. hó 8-án	73
A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1935. évi nov. hó 15-én	73
A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1935. évi nov. hó 22-én	73
A IV. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1935. évi nov. hó 29-én	73
Harmadik együttes-ülés 1935. évi december 13-án	74
Utána zárt-ülés.	
Ezt követi a nyilvános ülés.	

IV. Beszédek és méltatások.

I. Pataky Arnoldnak az I. osztály elnökének üdvözlő-beszéde. Noszlopi László r. tagnak 1935. évi január 25-én tartott székfoglalója alkalmából... ..	75
II. Suták József, a IV. osztály elnökének üdvözlő-beszéde. László Gábor r. tagnak 1936 március hó 1-én tartott szék- foglalója alkalmából	76
III. Papp Károly, a IV. osztály titkárának megemlékezései. Hutýra Ferenc másodelnök és Treitz Péter rendes tag felett 1935. évi március hó 1-én	76
Schilberszky Károly rendes tag felett 1935. évi október hó 11-én	78
IV. Hornsitzky Henrik r. tag búcsúbeszéde Treitz Péter rendes tag sírjánál 1935. évi január 25-én	79
V. Szabó Zoltán r. tag búcsúbeszéde Schilberszky Károly rendes tag ravatalánál 1935. évi szeptember hó 12-én	80

V. Halálozások.	81
------------------------	----

VI. Függelék.

Lapszám

Az Értesítő cikkeinek és a kivonatoknak fordításai.

1. Giustiniano Card. Serédi. Principe Primate, Presidente. Discorso pronunciato ai 13 Dicembre 1935 nella Seduta solenne dell'Accademia di S. Stefano, all'occasione del 300 anniversario della fondazione della Reg. Ungherese Università di studi di Pietro Card. Pázmány a Budapest 82
2. XIXe Séance solennelle de l'Académie St. Etienne du 1er avril 1935. à l'occasion du deuxième centenaire de la mort de François Rákóczi II. Discours d'ouverture du président. Par Jules Vízota président de la IIIe section 86
3. Cours de la section des sciences historiques, des sciences juridiques et de sociologie. Ma politique est la politique de la paix. François Joseph Ier et la question de la responsabilité de la guerre. Extrait de la conférence faite par Charles Kratochwill le 8 février 1935. 90

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIAÉNAK

II. RÁKÓCZI FERENC HALÁLA KÉTSZÁZADIK ÉV- FORDULÓJA ALKALMÁBÓL TARTOTT XIX. RENDES ÜNNEPI-ÜLÉSE 1935. ÉVI ÁPRILIS HÓ 28-ÁN.

I.

ELNÖKI MEGNYITÓBESZÉD

Viszota Gyula osztályelnöktől.

Szeretett elnökünk, a bíboros-hercegprímás úr Ő Eminenciája hivatalos teendői miatt akadályozva van abban, hogy ez ünnepi ülést személyesen vezesse, a másodelnöki tisztség viszont nincs még betöltve, ennek következtében akadémiai Ügyrendünk szerint reám, mint osztályelnökre hárult az ünnepi ülés vezetésének megtisztelő feladata. Az ünnepi ülés szíves jóindulatát kérem e feladatom teljesítésében.

Az 1735 ápr. 8-ika nevezetes dátum Magyarország történetében. E napon halt meg rodostói számkivetésében II. Rákóczi Ferenc, a magyar szövetséges rendek vezérlő fejedelme, a magyar alkotmányos szabadság rajongó hőse. Élete gazdag eseményekben.

12 éves korában a munkácsi vár átadásánál kötött szerződés ellenére elszakítják anyjától, nénjétől és mindenkitől, mindentől, ami magyarságára emlékeztethetné és a neuhausi jezsuita gimnáziumba kerül. 14 éves korában a prágai egyetemen van, úgyszólván felügyelet nélkül az élet kísértéseinek, veszélyeinek kitéve. 18 éves korában nénye és sógora közbenjárására visszanyeri önállóságát és belékerül Bécs léha és pazarló főúri társaságába, meglátogatja birtokait s itt saját feljegyzése szerint «egészen elijedve csodálkoztak anyanyelve elfelejtésén, idegen viseletén és szokásain»: Ugyanekkor beiktatják Sáros megye főispáni székébe. Majd elveszi feleségül Amália Sarolta hercegnőt, a hesseni-rheinfelsi uralkodó ögróf leányát és ezzel rokonságba kerül az angol és francia királlyal. 25 éves korában Bécsűjhelyen fogságba kerül, de innen felesége segítségével sikerül megszöknie, Lengyelországba. 27 éves, amikor kitűzi a magyar szabadság lobogóját és megkezdí a nevérről elnevezett szabadságharcot. 31 éves korában dicsősége tetőpontján

van. 35 éves a szatmári békekötés idején. A békekötésben biztosított kegyelmet nem fogadja el, továbbra Lengyelországban marad a további harc szervezése érdekében. 36 éves korában XIV. Lajos udvarában, ennek halála után 41 éves korában a szultán hívására Törökországban van. Minden fáradozása eredménytelen. 44 éves, amikor élete utolsó helyére, Rodostóba kerül s itt marad még 15 évig, haláláig.

Sok dicsőség, még több szomorúság, lelki fájdalom, megaláztatások és csalódások fűződnek életéhez, de minden helyzetben kivételes nagysága sugárzik felénk a kétszázéves távlatból is.

Önkénytelenül felmerül az a kérdés, hogyan magyarázható, hogy Rákóczi Ferenc a neuhausi nevelés, a prágai és bécsi élet után, amikor anyanyelvét is majdnem elfelejtette, hogyan alakult át magyar szabadsághőssé és hadvezérré. Kétségtelen, hogy ennek több oka van. A legelső családjának, különösen édesanyjának hatása. Zrínyi Ilona, a családi hagyományokra büszke magyarnak és harcra nevelte fiát, hisz részt kellett vennie Munkács várának ostrománál a katonák buzdításában és a katonák, még 6 évvel később is szeretettel, hűséggel üdvözölték ifjú urukat. Nemcsak anyja figyelmeztette, de maga is látta, hogy a császári hadak hogyan kegyetlenkednek és pusztítják az országot. Igaz, hogy a neuhausi nevelés (mint Rákóczi nevezi) a «dicső» anya példáját intéseit, tanításait nagyon háttérbe szorította, de elfeledtetni, kiirtani nem tudta; ott voltak azok lelke mélyén, csak kissé táplálni kellett, hogy újra feléledjenek. Ezt a folyamatot megkezdették nénje és férje, gr. Aspremont tábornok, akik először is visszaszerezték Rákóczi szabadságát, előmozdították oly házasság megkötésében, hogy családi hagyományait kellőleg érvényesíthesse. Gr. Aspremont, Jókai Új földesurának, Ankerschmidt tábornoknak előfutára, aki épen úgy segíti az ifjú Rákóczit, amint Ankerschmidt az ifjú Garamvölgyit. Táplálta a régi érzések felidézését az is, hogy hazatérte után közvetlen tapasztalhatta a magyar jobbágyság mérhetetlen szenvedéseit, de hozzájárultak azonkívül a bécsi kormány folytonos gyanúsításai és kémkedései is, a végső lökést azonban a bécsűjhelyi fogság és szökése után a fejére kitűzött vérdíj, meg birtokainak elkobzása adta meg.

A 27 éves Rákóczi mint hadvezér, diplomata és fejedelem is egyaránt megállotta helyét. Higgadtságával tekintélyre tett szert, igazságos intézkedéseivel bizalmat és szeretetet keltett híveiben és ezt külföldi tárgyalásainak sikerei csak öregbítették. Ez magyarázza meg, miért tarthatott a szabadságharc 8 évig, mert a magyarok ügye európai ügy is volt. Addig, míg az maradt, Bécs kényszerítve volt, hogy keresse Rákóczival a békés megegyezést. A békealkudozások azonban eredménytelenek voltak Rákóczi részéről azért, mert nem hitt Bécs őszinte-

ségében, Bécs részéről azért, mert Rákóczi követelését, hogy a békét a külföldi hatalmak garantálják, nem fogadta el. Rákóczi tragikumához tartozik, hogy a külföldi hatalmakhoz fűzött reményeiben csalódott, mert ezek csak addig törődtek a magyarokkal, amíg szükségük volt rájuk harcukban; mihelyt megkötötték Béccsel a békét, Rákóczit és a magyarokat magukra hagyták. A magyarság pedig elfáradt a hosszú harcban és áhitozott a nyugalom után. Károlyi Sándor meg is kötötte a szatmári békét Rákóczi hozzájárulása nélkül, de belefoglaltatta Rákóczi személyi amnesztiáját és birtokainak visszaadását, ha idejére leteszi a hűségesküt. Rákóczi azonban nem fogadta el azt, mert bizalmatlan volt Bécs iránt és azt hitte, a külföld segítségével ki tudja vívni Magyarország alkotmányos szabadságát. Ennek érdekében mindent feláldozott. De keservesen csalódnia kellett az idők folyamán, ment az orosz cárhoz, az angol és francia királyhoz, majd a török szultánhoz fűzött reményei egymás után szertefoszlottak. Neki pedig a kegyelem keserű kenyerét kellett ennie azokkal, akik szeretetből és hálából követték. Ő azonban mindvégig kegyes fejedelmük, jóságos uruk maradt társainak és környezete siralmas helyzetében a legutolsó pillanatig szeretete, tisztelte őt.

A hűségnek és odaadó szeretetnek példája, apródja és íródeákja, Mikes Kelemen, aki követte urát a számkivetésbe, a szomorúságba, csak-hogy mellette maradhasson, és aki törökországi leveleiben megható képekben mutatja be ura és környezetének szomorú életét. Környezetének hűségére szüksége volt Rákóczinak, mert törökországi életük tétlenségre vitte volna őket. Rákóczi saját érdekükben szigorúan megtartott napirendhez szoktatta őket, hogy legyen elfoglaltságuk. Politikai kalandorok ámitásainak is ki volt téve, de még ekkor sem csüggedett el. Fenntartotta az Istenbe vetett hite. Ez időben írta híres *Confessioját*, amelyben az emberi nagyság ritka példáját adja. Alázattal végigtekint életén és mély bánattal vezekel bűneiért. Csak még egy magyar van, gr. Széchenyi István, aki követte e téren; ő is hasonló mély bánattal vádolja önmagát bűneiért és példát mutat a keresztény alázatosságra.

Sajnos, Rákóczit és a kuruckort csakhamar elfeledték és emléke sokáig csak a tudat alatt élt. Körülbelül másfél század után újból akadt Rákóczinak és szabadságharcának egy hűséges íródeákja. Thaly Kálmán ez az íródeák, Rákóczinak és a kuruckornak rajongója. Thaly összegyűjtötte és feldolgozta a fejedelmre és korára vonatkozó történeti és költészeti adatokat. Ez utóbbiakkal nem volt megelégedve, nem dicsőítették méltóan a fejedelmet és mozgalmát. Thaly annyira beleélt magát e korba, hogy több művészi költeménnyel pótolta e hiányt

és ezeket is úgy közölte, mintha abból a korból maradtak volna reánk. Saját költői dicsőségét feláldozta, hogy a nemzeti hősnek és szabadságmozgalmának jelentőségét emelje. Még ennél is többet tett, egész életét annak szentelte, hogy II. Rákóczi Ferencet és a kuruc szabadságharcot rehabilitálja. És ezt el is érte. 1906-ban fejedelmi szó rendelte el hamvainak hazahozatalát, az 1906. évi XX. t.-c. pedig hatályon kívül helyezte a Rákóczit megbélyegző 1715. évi XLIX. t.-c. 2. és 3. §-át. Hamvai ott nyugszanak a kassai dómban, de még itt sincs nyugta, megzavarja örök álmában a gyászos trianoni szerződés.

Ma minden magyar tudja, hogy ki II. Rákóczi Ferenc. Ha halljuk indulóját, felpeszsdül vérünk ; ha halljuk nevét, tudjuk, hogy ő valóban az emberi és a hazafiúi nagyság példaképe, aki önzetlenül szerette hazáját, érte feláldozta élete nyugalmát, családi és egyéni boldogságát, meg nagy vagyonát.

Hódolattal eltelve emléke iránt megnyitom a Szent István Akadémiának az ő emlékére rendezett e XIX. ünnepi ülését.

II.

RÁKÓCZI 1935-BEN.

Pethő Sándor r. tagtól.

Minden korszak olyan arcvonásokat fürkész egy történelmi alak ábrázatán, aminőket vágyai, érdekei és hangulatai rajzolnak inkább, semmint a történelmi valóságérzet realizmusa és tárgyiassága. A történelmi tudatképződés — ha az alapigazságot illetően nem is téved gyökeresen, azaz, ha inkább hagyományos és nemzeti ösztönök irányítják is értékelését, — olykor csodálatos hullámzásokban fejlődik. Nem egyszer az uralkodó koreszme ecsetje fest új, a régítől mindenesetre elütő színeket erre az arcképre. hiszen tudjuk, hogy minden politikai irányon előbb-utóbb, még ha a legforradalmibb is, erőt vesz az összeresés szenvedélye : az eszmének, vagy a mozgalomnak valamely megtámadhatatlan tekintély történelmi hitelével és nimbuszával való megpecsételése. Máskor újabb adatok és tények felkutatásából, vagy a már ismert adalékok meglepő és szellemes csoportosításából kavarnak új, naturalista, vagy impresszionista színfoltokat, a köztudatban élő arcképre. Gyakran, sőt minden bizonnyal az ilyen tárgyi elemekből, mint Tolsztoj mondta, a valóság szikár törmelékeiből összeállított lélekábrázolások közelebb állanak az igazsághoz, mint a politikai érzések, divatok és hangulatok által mázolt olajnyomatok, amelyeket ugyanezek az érzések és hangulatok hoznak forgalomba. Ha a korszemlélet beavatkozik a történelmi ítélet eredményébe, annak csak addig a mértékig van jogosultsága, hogy a nagy emberek szellemi és politikai hagyatékában esetleg olyan értékek és szempontok után kutat, amelyek az antikvált köztudatban elmosódtak, vagy a feledés sötét távába merültek.

Az a Rákóczi, akiért Petőfi verse szerint «lángolunk és sírvafakadunk», többé már nem egészen azonos azzal a Rákóczival, aki életét, családját, fejedelmi vagyonát áldozta fel a függetlenségi gondolat oltárán. Hiszen ez a függetlenség a Habsburg-birodalom romhalmazán, sőt a történelmi Magyarország államterületének üszkös roncsain kelt életre, mint a repkény a történelmi kövek rőt kopárságán. Ezt a függetlenséget sikerült elmenteni az iszonyú tűzvészből, mint egykor Aeneas mentette ki Trója füstölgő romjai közül atyái isteneinek szobrai, hogy

új otthont és új oltárt emeljen számukra a Tiberis partján, magával cipelve ezeknek a szent ereklyéknek fogalmában rejlő mérhetetlen jelentőségű szimbolumokat, amelyeknek igézete és sugallata alatt emelkedett a világtörténet és a világhatalom tetőpontjára a római Capitolium. Rákóczi nem ennek a béna függetlenségnek volt a legönzetlenebb és legnemesebb bajnoka. Az ő gondolatában szétválaszthatatlan kapcsolat volt Magyarország magyarsága, területi épsége és állami függetlensége között. Az az árnyék-függetlenség és az a megcsönkített haza, amely halálának kétszázados fordulóján ércheállítja fel képmását a magyar önállóság másik nagy államférfiáról elnevezett széles és festői térségen: nem az ő álmának testtéválása és nem az ő tragikumának kiengesztelése.

* * *

Bercsényi egyszer azt írta neki, a nagyszombati béketárgyalások alkalmával: «A nagy Istenért, kérem Nagyságodat, ne várjuk az extremitást! Addig jobb, amíg utánunk járnak. Inkább a darabolt garádicson állapodjunk meg, ha lehet. Könnyen és jobban lehet azután is feljebb mennünk». De Rákóczi nem állapodott meg a darabolt garádicson, noha a békesség személyére és állására nézve sokkal, de sokkal több volt, mint kedvező. Még a szabadságharc alkonyán is így ír Károlyi Sándornak: «Ugyan micsoda lelkiismerettel kívánhatná akárki is tülem, hogy hitem és kötelességem ellen egy árnyékreménységért, melyben semmi állandóságot és vigasztalást nem remélhetni, mint hitemet megszegjem, mind az egész keresztény világ előtt magamat prostituáljam... Tudom, hogy legnagyobb argumentum az, hogy úgy is elhagyattam, s még talán a külső reménység is megcsal (francia, vagy orosz szövetség); mely ha történnék is, mégis jobban szeretem tiszta, tökéletes lelkiismerettel Istenbe vetni reménységemet egyedül, mintsem hitetlenségemmel azt megmocsoklván, attul mind eltávoznom, mind értelmetlenné tenni magamat. Ez oly végső elhatározásom, amelytől csak a halál választhat el, s nincs oly nyomorúság, s rabság, amely elmém-ben habozást okozzon. Számot adok evvel Istenem előtt: mert lelkiismeretemben konvikáltattam, s megmutattatom hazámnak és nemzetemnek, s az egész keresztény világnak, hogy valamint az ügyet, nem dicsőségért, s gazdagságért vettem fel, úgy a nyomorúságok félelmitől viseltetve, aztat el nem hagyom».

Az opportunizmus és a megalkuvás hínárjában hemzsgő két-éltűek és csúszómászók számára bizonyára örök érthetlenség marad a sasröpte, az önzetlenségnek és az elvhűségnek az a csodálatraméltó tüneménye, aki a mi rövid lélegzetünknel örökkévalóbb szempontok

szerint él és cselekszik. Mit számít vajjon ilyen erkölcsi erő és ilyen lelki nagyság tündöklése mellett, hogy a percmemberkék mindig a szerencsés vitorlásokat ujjongják körül. Holott vannak hajótörések, amelyek szebek és dicsőségesebbek, mint a politikai konkvisztádorok partraszállása. És micsoda varázsa lehetett ennek az erkölcsi erőnek és léleknagyságnak, akiknek hajótörésében osztozkodtak az akkori magyar nemzetnek legjobbjai is, akinek egy bús tekintete láncbaverte Bercsényi háborgó oroszlánlelkét, s akiknek hipnózisa alatt csirázott ki a mikeskelemini hűség: az, akinek semmi oka nem volt itthagyni az országot, hanem csak «mert nagyon szerette a fejedelmet». Mikes Kelemennek anyja 1722 tavaszán így ír hazulról: «Az őfelsége (III. Károly király) hívségére igyekezzél bejönni. Ifjúságod virágát mihaszna ott eltöltened. Egy emberbe reménységedet vetned. Ha meghal, mit csinálsz? Az igaz, hogy jószágodat mind másoknak adták, s én már semmit se bírok belőled». Mikes — mint életrajzírója mondja — meghatva olvassa, s mint szent ereklyét őrzi az anyai levelet, de urához való hűsége nem engedte, hogy megfogadja szülője tanácsát.

* * *

Napjainkra való hivatkozással külön hangsúlya van ennek az elragadó nemességnek és megható önzetlenségnek. Annak, hogy ez a magyar úr, az ország legnagyobb földbirtokosa, milliónyi holdak gazdája, fejedelmi sarj és aranygyapjas lovag, a szegénység istájpja, a szociális gondolat első öntudatos politikai apostola, a keresztény felekezeti béke úttörője, s az alkotmányos szabadság hőroza, a szegénység azzal várta haza 1703-ban, hogy «a porciót az országból kiúzi és a sőt felszabadítja». A jobbágyság mozdult meg mellette először, s a kátyuba jutott rendi ellenállást ez avatta népi-nemzeti mozgalommá. Rákóczi sohase felejthette el — mint korunk legnagyobb történetírója mondja a XVIII. századról írt művében —, hogyan tódultak elébe, a Kárpátokból lejövet, rutén és tót jobbágjai, mint borultak előtte térdre és vetettek keresztet magukra. Azt se felejthette el, amint az első szerencsétlen összeütközés után egy darabra visszavonulva, ugyanezek a jobbágysok köröskörül a hegyeken sírva kiáltották «a szent, a jó, a dicső» Rákóczi nevét, hogy ne hagyja el őket. És nem felejthette el azt sem, hogy mikor a nemesek váraikba húzódtak és a nemesi vármegye felkelést hirdetett ellene, ezek a szegény jobbágysok, a *misera plebs contribuens*, állhatatosan, tántoríthatatlanul kitarítottak mellette. Ügyét tehát mindörökre összekötötte a jobbágyság ügyével: «a paraszt-sorsot azzal a sajátságos részvétellel nézte, amely a törvények és a jog szerint jobbágytartó társadalomtól akkor még annyira idegen volt».

«Itt irtóztató sírás-rívás vagyon. Az Isten vigasztaljon meg bennünket.» Így jajgatott fel a bánat és a kétségbeesés Mikes Kelemen levelében, a magyarok legkomorabb nagypéntekén, a rodostói száműzöttek megfogyott kis seregéből, akik ott állottak a fejedelem halotti ágya körül, sötét idők történelmi tanui gyanánt, hogy miképpen lehet ragaszkodni egy emberhez és egy emberben megszemélyesedett gondolathoz. Ezelőtt kétszáz esztendővel történt mindez, 1735 április 8-án, a nagyvilág egy rejtett kis zugában, azon a tenyérnyi tengerparti helyen, amelyet a török vendégszeretet biztosított annak a férfiúnak számára, aki maga volt a legtökéletesebb elvhűség és önzetlenség, a soha el nem ernyedő intranzingencia, szinte szeplőtelen politikai fogalom, megtestesülése egy nemzet reményeinek, iszonyú vergődéseinek és el nem lankadó hitének önmagában. Ezen a kis rodostói telepen vetette meg a lábát a tagadás szelleme, mindazzal szemben, ami egy világ- és országrend építésével kapcsolatban ment végbe az elhagyott hazában. S ha Rákóczi csillaga eltávolodott, vagy elhomályosodott is, korának és nemzetének emlékezetében, sőt egy országgyűlés hazaárulóvá is bélyegezte: ő valóban érezte és tudta, hogy egyszer elkövetkezik az idő, amikor népét semmi sem fogja jobban foglalkoztatni, mint az, hogy igazságot szolgáltatson neki. Ha útja járhatatlanná is vált az elköltözését követő évtizedek magyar ivadécai számára, ha nevének pusztá említése is a diadalmas hatalmi rendszer tilalomfáiba ütközött, ha még évszázad múltán is Bécsnek büszke vára megreszketett felborzongó árnyékától: a magyar nemzet legnagyobb dicsősége marad, hogy szívéből és elméjéből soha nem tudták kielegetni géniusának halhatatlan ujjlenyomatait és az idő pora és rozsdája alól tisztábban és teljesebben tűndökölt fel a legnemesebb szabadsághős asztrális lényé. Apadhatatlan erejét onnan merítette és meríti ma is, hogy a magyarság örök politikai religiójának volt kifejezője, hitvallója és mártírja, hogy végső tisztaságában, nevének pusztá gondolatára is kicsorduló könnyek és megroskadó térdek felelnek. Személyiségének varázsa azért oly megvitathatatlan, mert egy nemzet érzelmvilágának végtelen pusztaságaiba tudott elmenekülni, ha megtámadták és üldözőbe vették. Nincs senki, legalább a mi történetünkben nincs, akit annyira mélyen szívébe zárt volna a nép és nemzeti köztudat, a magyarság érzéseinek és idegpályáinak emlékezőtehetsége, mint őt; sőt idegen társadalmak se emelték egyetlen történelmi alakjukat se oly magas piederstálra az oszthatatlan nemzeti kultusz oltárán, mint tette azt a magyarság II. Rákóczi Ferencel.

Nemcsak a romantika kék virágainak kertjében áll az ő alakja, az életteljesség klasszikus erejében és épségében. Mindenünnen körülveszik és oltalmazzák őt, a mezők liliomai, az erdei és mezei vadvirágoknak kiirthatatlan és letarolhatatlan sűrűje, annak a népi és nemzeti kegyeletnek leronthatatlan bástyája, amely mögé ő sáncolta el a magyarság szociális, nemzeti és alkotmányos gondolatának egységét. Az értelmiségi osztály olykor elfordulhatott tőle, a maga opportunizmusában, vagy reálpolitikai szemléletében. A nép, a fekete barázdák fiai soha se lettek hozzá hűtlenné. És ha ez a nemzet annyi vergődése és elcsuszamlása után visszatért jobbik önmagához és felvándorolt bűneinek és gyarlóságának ingoványából, mindig abba a csodálatos, finom mivű obelisztkébe kapaszkodott, amely, mint az erő és a bátorság sziklája, emelkedett ki az egyetemes szolgaság siványából. Valahányszor ez a nemzet a megpattanásig tudta feszíteni tehetségeinek és erőinek íjját, szemét a siker reményének biztonságával szegezhetette Rákóczinak emberfeletti méretekre nőtt, s a századok korlátain áthajló alakja felé, mint aki tértől és időtől függetlenül, «fegyverre és szabadságra hívó szózata» a magyar népnek, követve a fehér galambot, aki az ő szelleme volt és csak néha pihent meg, óh, nem a biztos fészekben, hanem a tör heggyén, amelyen végigcsorog az áldozat vére. Ez a soha meg nem alvadt vér ma bőségesebben patakzik belőle, mint bármikor, a remény és a kétség periódusaiban, anno 1935, az elrabolt Kassa dómjának fejedelmi sírboltjában.

* * *

A Báthoryak vérének sarja. Zrínyi Ilona fia. A Rákócziak oroszánfajának legnemesebb ivadéka, s a tiszai és a dunai magyarság világképi kettősségének összeolvadása. A neuhausi jezsuiták növendéke, krózi vagy örökös, Kolonics gyámfia, a császár keresztgyermek, a bécs-újhelyi kazamaták rabja, emigráns Lengyelországban, pórvezér és vezérlő fejedelem, az erdélyi Tündérváros ura, a Habsburg-császárok ostora és trónjuknak földrengése. Hitregebeli hős és sorsverte hadvezér, széchenyies nemzetnevelő, végtelen szelídség és végtelen állhatatosság, keresztényi áldozat és konok dac. Nagy Péter cár barátja, Lengyelország trónjelöltje, XII. Károly svéd király partnere, bolygó csillag a Napkirály udvarában, elegáns világfi és elragadó nagyúr, groboisi vezeklő, akit láttak könnyei fagyva, mint Szent Bernátot, sztoikus bölcs és fáradhatatlan tervekő, janzenista remete és rodostói hajótörött, Szent Ágoston tanítványa, magányos tépelődő. Barokkuralkodó, pompás szónok, jeles prózaíró, róla szóló francia hőskölteményeknek fényfelhőkbe vesző alakja, «kire bámulva tekint a világ,

s különös tisztelettel a föld legnagyobb királya». Büszke gálya és szármalmas hajóroncs, hogy végül is, mint magyar, csaknem reménytelenül szálljon sírjába egy halálosan idegen világban: íme mindez ő, külön és együttvéve. Van-e hozzáfogható regényhős az emberi történetekben? És van-e olyan lelkierő, mint az övé, aki mindent, vagyont, hitvest, családot, hazát feláldozott egy rögeszméért, — mint Wratiszláv kancellár mondta róla — az álmok birodalmának javíthatatlan vándora — mint Szent Simon írta róla, — egy ideálért, mint nemzetének legjobbjai hiszik, amely mindörökre összeforrott és azonosult az ő nevével?

* * *

Ha mégis azt kérdeznék tőlünk, hogy napjainkra szóló tanulság és okulás gyanánt minő vonás kapja meg tekintetünket és ragadja meg figyelmünket a glória és a tragikum fény- és gyásztónusaiba iktatott emberi és politikai ábrázatáról, ha azt kérdeznék, hogy az időnek és az alkalomnak minő sugártörésében ér el hozzánk tündöklése és bukása: azt kell mondanunk, hogy a politika és a szellemi szabadság, az alkotmányos nemzeti jogok epikus hőse az, aki ma is felizgatja létünk legbensőbb részeit és aki mostani problémáink nyelvén szól hozzánk. Rákóczi minden tétozáás nélkül utasította el magától a diktatórikus módszereket, holott világszerte akkor is egy nagy koreszme szuggesztíójával jelentkeztek azok, a hobbesi államleviathánban és a barokk uralkodási gondolatnak minden személyes szabadságot eltipró, vagy elsodró áramlatában. Mert ha Rákóczi egész valója szerint nyugateurópai életformájú személyiség volt is, mindenekelőtt magyar államférfinak és az alkotmány védelmezőjének hitte magát, mindenkinél jobban áthatva attól az érzéstől és meggyőződéstől, hogy nem alázhatja és taposhatja rabszolgáivá, akiket felszabadítani akar.

Nem kételkedünk benne, hogy ez a szigorúan alkotmányos gondolkozás kisebbsítette a szabadságharc hadműveleti esélyeit, amelyeket szigorú katonai szempontból véve, kívánatosná és szükségessé tették volna az egy vasakarát hajthatatlanságát és a hatalom abszolút egyöntetűségét. De ha nemzetével, népével és társadalmával szemben ugyanazokat a deszpotikus és alkotmányellenes eszközöket alkalmazza, mint aminőket a bécsi udvar, s mint amelyek ellen »fegyverre hívó szózat lett a pusztá hazában»: micsoda jogcímet, miféle erkölcsi igazoltságot kapott volna óriási heroizmusa és áldozata? Tudjuk, hogy a haza törvényei gyakran ridegek, kérlelhetetlenek, s nem tűrik az egyéni ellágyulásokat. Tudjuk, hogy a nemzetet gyakran saját balga és tévelygő ösztönei ellen kell kormányozni. De semmiféle sikernek szofizmája nem mentesítheti a szabadsághóst attól a felelősségtől, mondjuk inkább:

attól a lelki kényszersztől, hogy csak olyan fegyverekkel szabad harcolni egy eszméért, amelyek nem kétélűek, s nem sebzik meg halálosan azt az ideát, amelyért a kardhoz nyúl. És erről különösen ma ne feledkezzünk meg, amikor napjaink porondjára idézzük Rákóczi szellemét. Nem lehet Rákóczit ünnepelni és egyúttal legsajátabb egyéniségét és vezető gondolatát megtagadni, vagy elhomályosítani az alkalmi tirádák és bombasztok sívár eszmei zűrzavarában. Ha nem tiszteljük őt lélekben és igazságban, akkor ne is zavarjuk meg szellemét és inkább mondjuk el azt a szonettet róla, amelyet Michel Angelo karcolt a firenzei Medici-kápolna Éj-szobrának vonagló márványára, amelyben hazájának eltemetett szabadságát örökitette meg és siratta el:

Aludni jó és kőből lenni kéj,
Amíg tart a gyalázat és az átok;
Nagy szerencse, hogy nem hallok, se látok,
Ó, ne költs fel hát! Suttogva beszélj!

III.

LEMEGY A NAP...

Gáspár Jenő r. tagtól.

I.

Lent, a házakon túl tündéri fényben csillogott a Boszporusz. Kéklő szalagja szelíden húzódott végig a két földrész között s csak néha-néha torlódtak meg a part és az apró szigetek között a hullámok, amelyek fölkerekedtek északról, a Fekete-tenger felől, vagy rohamlépésekben hömpölyögtek a törökök Fehér-tengere, a Marmora partjairól észak felé. A messzeségben halványan kélettek az ázsiai hegyek s túl nyugat felé, a tiszta, tavaszi levegőben megcsillantak a Haemus hófödte ormai. Köröskörül a jenikői házak mellett fiatal pompájában és szépségében kérkedett a tavasz. A domboldalokban szorgalmasan nyitogatták a szőlőtőkéket, a fügefák napra éhesen teregették ki széles leveleiket s az ezüst homlokú olajligetek fölött ujjongó dalokat füttyörészték a Boszporusz fűszeres szelei. Tele volt a levegő a tavasz édes, sejtelmes zsongásával, a hegyek és dombok mosolyogtak, s a Boszporusztól felhangzott a hajósok vidám fuvolaszava, ahogy Isztambul felől északra húztak az evezősök, vagy a Fekete-tengerről siklottak le délre a nehéz hadigályák, vagy könnyű vitorlások.

Lent, a kikötő sziklás partjain szelíd mormogással törtek meg a Boszporusz kék hullámai. A part mellett hajók álltak már napok óta. Elöl egy pompázatos, díszes hadigálya tornyos vitorlákkal és magas árbocokkal. A domb szelíd, meredekén málhákat cipelő öszvérek jártak-keltek már reggel óta s a hajcsárok gyors beszédétől volt hangos a levegő. Jenikő, a kies boszporuszi üdülőhely olyan volt, mint a megbolygatott hangyaboly, mióta megjelentek a kikötőben a szultán gályái. A csendes kikötő soha nem látott ennyi hajót egyszerre, nem csoda, hogy a falu apraja-nagyja az utcákon tárgyalta a nagy eseményt; a gyaur bujdosók ismeretlen helyre költöznek. Alig pár hónapja, hogy Bujukdere felől megérkeztek a málhás öszvérek s a szultántól kapott fehér lován bujdosó társai élén bevonult a boszporuszparti üdülőhelyre a kurucok fejedelme. Új szint, mozgalmasságot és eseményt jelentett a magyarok

megérkezése s néhány hónap elteltével már vége a nagy érdekességnek, a bujdosók tovább vonulnak ismeretlen tájakra. Kiürül a tizennégy kőház, amelyben ősz óta laktak a halkszavú, szomorú nézésű bujdosók és Jenikő élete ismét visszazökken a régi egyhangúságba.

— Azt mondják messze Ázsiába küldeti Achmed szultán a gyaur királyt — sottogták a török házak előtt.

— A rabság mindenhol rabság, akárhová is viszik — sügták egymásnak a szépszemű örmény asszonyok.

— Mondják, hogy délre hurcolják őket, aztán a tengerparttól beljebb vagy Ázsiába, vagy pedig Rumélia valamelyik eldugott fészkebe — tudták a görögök.

A málhahordó öszvérek s a ládákat cipelő szolgák csak egyre jártak a kikötő és a magyarok házai között. Fent a dombtetőn, ahol a fejedelem háza állott, különösen nagy volt a szorgoskodás. A kapu előtt csauszok álltak őrt és hosszú lándzsáikkal nógatták a ki-bejáró szolgákat. Bent az épületben a fejedelem három kamarása rendezgette a holmikat és gyömöszölte ládákbá a fejedelem magyar és francia köntöseit.

— Mire nagyságos urunk megtér Isztambulból, már kész is leszünk — mondotta meleg, szelíd hangján Mikes és elnézett, ki az ablakon, dél felé, amerre a Boszporusz hullámai megcsillantak.

— Ki tudja ismét, hova vet a sorsunk? — mondotta Ilosvay János és csüggedten hajtotta le a fejét.

— Mit búslakodtok mindig? — csattant fel az örökké vidám erdélyországi bárófi, Zay Zsiga. — Valahogy csak megleszünk. Aztán legalább egy helyre kerülnek minden bujdosók. Hírlik, hogy Therapiából elindult már egy kisebb gályán Bercsényi locumtenens-főgenerális úr is családjával és udvarosaival, akik között fehérnépek is vannak. Mit szólsz hozzá, Kelemen pajtás?

A zágoni úrfi elmosolyodott és tréfásan ráütött kenyeres pajtása vállára.

— Ugyan ne bolondulj, Zsiga! Csak nem az öreg Kajdacsynéra gondolsz, Bercsényi grófné főkomornájára?

— Dehogy! — nevetett Zay Zsigmond. — Hát igaz, hogy te nem találkoztál velük, mikor Bercsényi főgenerális úr háza népével itt vendégeskedett a mi urunknál. Valahol Pérában jártál te akkor. A kis Kőszegi Zsuzsíról és Paksy Erzsikéről vagyon szó.

— Mit ér a fehérnép, ha bujdosásban vagyunk? — sóhajtott Ilosvay János. — Belesavanyodik ebbe az ember. Itt vagyunk immáron közel tíz esztendeje. Megkezdtük Jaroszlóban, folytattuk Danckában, voltunk az ángliusoknál, aztán a francuzok fővárosában, míglen nagy-

jóurunk annyi reménységgel jöve a hitetlenek földjére. Itt is csak taszigálnak minket, mint holmi rossz, ócska pénzdarabokat. Végigjártuk már Gallipolit, Galatát, Pérát, majd megvett az Isten hidege az adinápolyi táborban, sátor alatt, földön háltunk Bujukderében, amíg itt megállapodánk. Aztán most ismét neki, ki tudja hová? Ettől az istentelen, pogány töröktől kitelik, hogy nagyjőurunkkal együtt majd átszállít Ázsiába. Tudunk egyet s mászt Nikodémiáról...

— Pszt, hallgass! — mordult rá Mikes Kelemen Ilosvay Jánosra. — Ne emlegesd az ördögöt. Épen ezért mene ma reggel Isztambulba a nagyságos fejedelem, hogy végtére megtudja, mi a szándéka a töröknek. Mert, hogy újesztendő óta a bécsi császár követe folytonosan Ázsiát követeli lakóhelyünkül...

— Az ám — sáppadt el hirtelen Zay Zsigmond is — a hajók, amelyek lent állnak a kikötőben, fordulhatnak északra is és akkor ott vagyon a Fekete-tenger. Keletre is és akkor minket is befogadhat Nikomédia...

Zágoni Mikes Kelemen, a bujdosó fejedelem főkamaraása haragosan nézett rá két pajtására:

— Nem szégyenlik magukat a két camerarius urak? Ilyen kevés hitűséget a fejedelem hajlékában! Igaz, hogy fordulhatnak a hajók északra és fordulhatnak keletre, de ugyanúgy fordulhatnak délre is és Isztambulban, Pérában, vagy akár Galatában más hajóra is szállhatunk, hogy visszatérjünk a francuzok földjére. Vagy ha már annyira félsz, Zsiga pajtás, északtól, a Fekete-tengeren felhajózhatunk Modua felé is és onnan csak egy ugrás s ott vagyunk Lengyelben, Jaroslóban s te is megláthatod még Ilosvay pajtás a Vihorlátot, s mi meg, Zsiga, a háromszéki hegyeket.

Hangja az utolsó szavaknál egészen elérékenyedett. Ilosvay János nem szólt semmit, csak nézett ki az ablakon az útra, amelyen szünet nélkül le-följártak a málhás ösvérek. Zay Zsigmond báró pedig odalépett zágoni Mikes Kelemenhez, megölelte a főkamarást és felbuggyanó melegséggel mondta:

— Nagy a te hited, Kelemen. Adja Isten, hogy soha ne csalódj!

Ebben a pillanatban lent, a kapuban megperdültek a dobok. Élesen, háromszor. Az ajtó hirtelen kivágódott és Sibrik Miklós úr, a fejedelem főhopmestere elfülő hangon ujságolta:

— Megjött Isztambulból a nagyságos fejedelem. Egyetlen egy vágatában érkezhetett ide, mert csak úgy szakad a lováról a hab. Ibrahim nagyvezir tizenkét lovas csauszt adott kíséretéül, egy csauszbasi vezérletével. Vajjon mi jót hozott a nagyúr?

II.

A fejedelem megállt az ajtóban s meleg, szomorú hangja megkondult.

— Dicsértessék az Úr!

Sibrik uram mély meghajlással vette el a fejedelem fővegét, s poros lovas öltönyére nézve tisztelettudóan kérdezte meg:

— Köntöst cserélni kíván nagyjóúram? Mind a három kamarás itt vagyon és rendelkezésére áll.

A fejedelem fáradtan intett.

— Hagyja tekigyelmed! Nincs szükségünk ilyenre. Ellenben gondoskodjék tekigyelmed, hogy a málhák készen álljanak. Még ma este beszállunk az hajóra. És holnap reggel indulunk.

Mindenki ajkán ott lebegett a kérdés, hová? De nem merte kérdezni senki. Csak Ilosvay János másodkamarás ajkáról szakadt le a rettegő szó:

— Ázsiába?

A fejedelem elnézett a kamarás feje fölött s mintha megértette volna a kérdésben rettegő félelmet, szeliden mondta:

— Nem, János fiam. De jó lesz nektek is készülődni. Ami még holmim vagyon, Kelemennel majd összegyűjtjük. És estefelé, mikor lemegy a nap, beszállunk a hajóra. Gyere Kelemen fiam!

És megindult a belső szálak felé. Mikes Kelemen úrfi halkán kinyitotta az ajtót a fejedelem előtt, majd betette, aztán némán megállt a legbelső szála ablakánál. A fejedelem odaült írópulpitusához és keresgélt benne. Hosszú, kínos percek teltek így el. Végre a főkamarás csendesen megszólalt:

— Mi vagyon itt még, amit magunkkal kell vinni?

A fejedelem kinyitott egy fiókot és óvatosan kutatott benne. Papirosokat vett ki, lapozgatott bennük, aztán mély, szomorú hangján, fel sem nézve a pulpitusról, megszólalt:

— Emlékszel Kelemen fiam, a kamuldiak zárdájára, Grosboisban? Milyen szelíd, szép platánusok vannak a zárdá körül! Mint amilyen szép, sötétzöld száz hársfák búslakodnak odahaza Zborón.

— Emlékszem, nagyságos fejedelem — suttogta Mikes Kelemen úrfi s arra gondolt, hogy milyen szépek odahaza a zágoni hegyekben a fenyőfák.

A fejedelem ismét megszólalt.

— Ottan keltezett istenes írásaim és vándorlásaimnak története vannak ezekben az árkusokban, mind a mai napig. Ezeket még magunkkal visszük Kelemen, s aztán elindulunk.

— Merre, nagyságos fejedlemem? — csillant fel a főkamrás szeme. — Mit végzett nagyuram, Ibrahim nagyvezírnél? Talán a francuzok földjére megyünk vissza?

A fejedelem csendesen ingatta a fejét.

— Mindenki elhagyott, Kelemen fiam. A keresztény fejedelmek nagy, négyes szövetségbe tömörültenek a pogány ellen és a toulousei gróf áperzte értesített levelében, hogy az orleansi herceg nem szívesen látná visszatérésemet a francuzok földjére.

— Akkor talán Lengyelbe? — reménykedett a főkamrás.

— Lengyelországnak nagyon királya, jaroslói javaim pedig épen hogy elégségesek az ottani bujdosóknak.

— Akkoron itt maradunk pogány földön . . . Vagyon talán a portának valami terve mivélünk?

A fejedelem nagyon halványan és nagyon fölényesen elmosolyodott.

— Épen ezért óhajtottam ma Ibrahim basával beszélni. Tudd meg tehát Kelemen fiam, a mezítelen igazságot. Nem mehetünk sem a francuzok földjére, sem Polyákországba és nem is hagyhatjuk el az ozmán birodalom területét, mivel hogy a porta nem engedi.

— Nen emgedi? — csuklott meg a főkamrás feje. — Talán szándékai vannak nagyságoddal?

A fejedelem ismét elmosolyodott, nagyon szeliden és nagyon fájdalmasan.

— Bizonyára, Kelemen fiam. Ámbátor a passarovici béke megkötetett és tizenötödik paragrafusának ostorát érezzük mindnyájan, a porta reménykedik abban, hogy egyszer még tatár vagy török seregek élére állíthat. Hiú reménység, mondom neked, Kelemen fiam. Bárha minden keresztény fejedelmek cserben hagytak, II. Rákóczi Ferenc, Erdélyország fejedelme és minden szövetséges rendek vezérlő fejedelme nem juthat olyan mostoha sorsba, hogy pogány seregek élén törjön be hazájába. Mint ahogy a francuzok földjén is helytelenítettem, mikoron értesültem arról, hogy Esterházy Antal generális Moduvában tatárok élére állt, Máriássy Ádám és Krucsay István őbesterék, Csáky Mihály generális s nem kevésbbé Bercsényi Miklós főgenerális úr pedig Nándor ellen pogány csapatok élén készülődtek. Minket a mi hitünk megőriz ilyen eltévelyedéstől . . .

A főkamrás egy pillanatig lehunyt szemekkel hallgatta a fejedelmet, aztán megcsillant benne az utolsó remény.

— De hátha még egyszer megmozdulnának az északi hegyek, vagy az erdélyi bércek, vagy tán Horvátországban kelne fel keresztény sereg? Annak élére állhatna nagyságod . . .

A fejedelem szomorú kék szeme fölcsillant, elnézett egy pillanatra északra, amerre az erdélyi bérceket, az északi hegyeket és a horvátországi folyókat sejtette, aztán nagyon csendesén és nagyon szomorúan mondta :

— Már azt sem, Kelemen fiam. Istennel elvégeztem számadásomat és tisztán állnak előttem útjaim. Világosan látom az európai konstellációkat s tudom, hogy népeim szíve felém dobog, de azt is tudom, hogy fáradtak ezek a szívek. És békére vágnak, Kelemen fiam, nyugalomságra. És a sebek gyógyulására. Én egykoron rámutattam ezekre a vérző sebekre. Meg akartam gyógyítani. Isten és az egész világ a tanum, hogy mindenemet, minden javamat és marhámat, birtokaimat, családomat és békességemet feláldoztam ezekért a sebekért. Most ismét föltépni őket, mikor gyógyulóban vannak? Fiam, Kelemen, az idő a legnagyobb orvos. És sok esztendőök teltek el azóta, hogy a Libertás zászlóját kibontottam. Halálosan fáradt az én népem és én küldetésemet elvégeztem.

— Nagyságos fejedelem — zokogott fel a főkamrás.

A fejedelem odalépett zágoni Mikes Kelemen úrfihoz és szelíden magához ölelte.

— No, ne sírj, Kelemen fiam ! Az Isten a magánosság óráiban megengedte nekem azt a kegyelmet, hogy tisztán lássam magamat és a nemzetek sorsát. Mi már itt maradunk Kelemen fiam és itt halunk meg a pogány barátságos tömlőcében, amelyből nincs vissza út a keresztényvilágba és nincs vissza út hazafelé. Mi itt maradunk és vezeklünk Kelemen fiam. Talán nem is a magunk bűneiért. De fiam, Kelemen, a nemzetnek és az országnak élnie kell tovább. Eljövendő százesztendőkre és százesztendőkre. A mi szenvedésünk, rabságunk, sorvadásunk és haló porunk lesz a megváltás. A mai napon ott a porta fényességében ráeszméltem arra, Kelemen fiam, hogy a mi kálváriánk most kezdődik. És ahogy Krisztus urunk gyötrődő szívvel, vért verejtékezve, de vállalta a keresztutat, meghajtott fővel, alázatos szívvel vállalom én is. Népem és nemzetem jövőjéért. A nagyvezírnél annyit sikerült elérnem, hogy Esterházy Antal és Csáky Mihály generálisok demirhisszári száműzetése megszűnjék s hogy Ázsiába ne beljebbeztesünk. Én ugyan Szilivriába kívántam költözni, Isztambultól nem messzire, a Marmora partján, de a porta messzibbre, Rodostóba jelölte ki Kálváriánk útját. Ma este bészállunk a gályába és holnap reggel indulunk. És most, Kelemen fiam, eriggy és szólj hűséges kapellánusomnak, Radulovics Jánosnak, hogy rakja össze a házioltárt, hogy azt is magunkkal vigyük. Mert immáron valóban Krisztus marad egyedüli győzhetetlen kőszálunk, védelmezőnk és kővárunk...

Ott állt a lenyugvó nap fényében. Őszülő haján, kemény, szépséges arcán még játszadozott az elhúnyó tavaszi nap. A szeme fényesen és acélos kékséggel csillogott s daliás termete szinte megnőni látszott. Tiszta homlokán a főkamrás csodálatos fényeket látott lobogni s csak azt érezte, hogy le kell borulni a fejedelem előtt, mert olyan nagy, szép és fönséges. Odahullott elé és átkulcsolta poros csizmáját. És csak annyit tudott rebegni:

— Én szentséges, jóságos nagyuram!

A dombok felett akkor ment le a nap. Tisztán, gyémántos ragyogással. Lent a kikötőben, a szultáni hadigályán megdördültek az ágyúk, jelezvén, hogy a mindenkitől számkivetett fejedelem megmaradt népével, magyar és francuz bujdosóival, török szolgálóival most indul a jenikői kőházakból, hogy Achmed szultán lobogójának védelme alatt hajóra szálljon.

Vala pediglen ez a nap Szent György havának tizenötödik napja, a mi Urunk Jézus Krisztus születése után az egyezer és hétszáz és huszadik esztendőben.

IV.

A MÁSODIK RODOSTÓ.

Kocsis László rendes tagtól.

Én a déli végen négytornyú dóm^Tőre
Bízom a keservem bujdosó szellőre,
Tavaszi szellővel üzenek Kassára,
Ha szó nem, szellő tán rátalál sirjára.

Tudom, a brigádot hiába gyűjteném,
Nem élet, holtat is látni — most tűnt remény.
Verhetné a rajtát Rákóczi dobosa,
Világ új hatalma azt is elorozza.

Hiába zörgetnék kriptád bronzajtáján . . .
Közelebb volt sírod a Marmora partján.
Kétszázéves álmod mentebb volt gonosztól
Mint Kassa szívében, második Rodostón.

Vénhedt Európa, a gőgös perosztó
Jóvoltából lett itt második Rodostó.
Nagy hegyeknek ormán fujdogáló szellő
Csak tied s mienk a feléd szálló felhő.

Feléd szálló felhő, mit fegyver nem ölhet,
Határon túlnan is finánc meg nem köthet,
Egyetlen lobogónk, rajta írva sorsunk :
Letörött zászlóval vesztesként bujdossunk !

Alig gyülekeztünk hazajöttöd után
Kassa dómja előtt, lettünk világ csúfján
Népek cégérese, azért mert menetben
Igazságunk útján marsoltunk veretlen.

Ezért lett Rodostónk a kassai nagy dóm,
Minden tüzes álmunk pernye elhamvadón,
Ezért új száműzött Rákóczink s kurucok
Sírba hullt elestén nincs senki, ki zokog.

Második Rodostó, feketébb elsőnél,
Véres fátyoloddal de mindent beszóttél!
Máriás lobogód ki őrzi, ki tartja?
Egy-két árva kuruc virraszt a viharba . . .

Egy-két bús kenyeres a déli végeken,
Egy-két rongyos talpas gázol a vétkeken,
Egy-két hősi lélek Tiszántúl-Dunántúl
Hiszi, e kis ország sorsa nem privátum.

Hallod új Rodostó, egy-két mezítlábos
Paraszt, munkás, úr, pap még vétót kiáltoz,
Kiáltoz s feláldoz kincset, ha van kincse,
Törjön szét második Rodostó bilincse!

Én a déli végen négytornyú dóm őre
Bízom a keservem bujdosó ájerre.
Új ájer éneki minden magyar könnyit
Kassa bús piharcán talán összegyűjtik.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK,
A BUDAPESTI KIR. MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER
TUDOMÁNYEGYETEM ALAPÍTÁSA 300. ÉVFORDULÓJÁT
ÜNNEPLŐ EGYÜTTES-ÜLÉSE 1935. DEC. HÓ 13-ÁN.

ÜNNEPI BESZÉD.

Serédi Jusztinián bíbornok-hercegrímás, elnöktől.

Tekintetes Akadémia! Igen Tisztelt Ünnepi Ülés!

Tagadhatatlan, hogy az emberiség egyik legnagyobb baja a tudatlanság, mert talán legtöbbször ez volt az oka annak, hogy önző és lelketlen emberek vallási, erkölcsi és tudományos téren, avagy társadalmi politikai és hazafias vonatkozásban olyan könnyen félrevezették és nem egyszer végveszedelembé sodorták. Ezért az Anyaszentegyház, amely Isten akaratából a legfontosabb igazságoknak: a kinyilatkoztatott hit- és erkölcsi igazságoknak letéteményese, hiteles magyarázója és terjesztője itt a földön, kezdettől fogva iparkodott a profán tudományokat is felkarolni, művelni és terjeszteni az emberek között, mert nemcsak, hogy nem félt a tudomány és az igazság terjedésétől, hanem részben attól is várta isteni küldetésének igazolását és megerősítését. Mikor a civilizált államok a tudományokra és az ifjúság tudományos oktatására még nem is gondoltak: az Anyaszentegyház már régen megszervezte különböző fokú és típusú iskoláit, a XII. századtól kezdve pedig a magasabb tudományok művelésére és az ifjúság felsőfokú oktatására korporációk formájában egymásután állította fel tudományegyetemeit (Bolognában, Párisban, Rómában, stb.), amelyeket évszázadokkal később a modern államok is részben átvettek, részben utánoztak. Hazánkban a XIV. századtól kezdve szintén számos tudományegyetem létesült, azonban a kedvezőtlen körülmények miatt csakhamar meg is szűnt, még mielőtt nemzetnevelő működését kifejthette és üdvös hatásait éreztethette volna. Csupán az a tudományegyetem dacolt az idők viharaival, melyet az ország prímása, a nagy Pázmány kardinális alapított, s amely éppen ebben az esztendőben hazánk legjobbjainak és a külföld legkiválóbb tudósainak jelenlétében ünnepelte

megalapításának 300. évfordulóját. Alapítója : panaszi Pázmány Péter, ez a mélységes hitű és példás jámborságú egyházi férfiú, a legnagyobb magyar hittudós, a vaslogikájú filozófus, a verhetetlen apologeta, a meggyőző szónok és író, aki mostani trianoni határainkon kívül Nagyváradon született, a Felvidéken munkálkodott és Pozsonyban halt meg, gondolkodásában, beszédeiben és cselekedeteiben igazi magyar ember volt. Mint a haza sorsáért aggódó magyar úgy látta, hogy az ország romlását és benne az Egyház hanyatlását a polgárok tudatlansága, vallási és politikai megoszlása okozta ; azért tudományosan képzett és erkölcsileg magas színvonalon álló papságot és ifjúságot, az Egyházat és Hazát igazán szerető polgárokat akart nevelni az akkori idők szokása szerint latin nyelvű tudományegyetemén, amelynek teológiai és filozófiai karát utódainak : Lósy és Lippay primásoknak bőkezűsége jogi karral, Mária Terézia gondoskodása pedig benediktinus és más szerzetes vagyonokból orvosi karral egészítette ki.

Pázmány Péter magyar egyetemet alapított. Mivel azonban ő Szent István király szándéka szerint nemzetiségre való tekintet nélkül magyarnak tartotta a haza minden polgárát, azért magyar egyetemét szűkkeblűség nélkül készségesen megnyitotta minden magyar polgárnak, tehát a magyarországi nemzetiségeknek is, úgyhogy Pázmánynak és egyetemének ezek az utóbbiak is sokat köszönhetnek. Ha tehát most Pázmány egyetemét trianoni határainkon túl is ünneplik, annak mi, magyarok, csak örülhetünk ; azonban ez mitsem változtat azon, hogy Pázmány Péter a maga egyetemét alapító-levele szerint is magyar egyetemnek alapította. Ezt a 300 évvel ezelőtt megtörtént tényt meg nem törtéنتté tenni, vagy a már 300 esztendővel elmúlt időbe most utólag beállítani anachronizmus nélkül nem lehet.

Mivel a Pázmány-Egyetemnek alapítója szellemében a tudományok művelésével és tanításával a változatlan igazságot kell hirdetnie és terjesztenie, amely magának az örök Igazságnak, Istennek a visszatükrözése : azért illő dolog, hogy más — kivált magyar — tudományos intézetek, amelyek ugyanezt az igazságot hirdetik és terjesztik, a legnemesebb szolidaritás címén szintén résztvegyenek 300 éves tudományegyetemünk örömeiben, dicsőségében és jubileumán. Ezen a címen már az egyetem jubileumi díszgyűlésén az Országház kupolacsarnokában Hazánk és az egész világ legkiválóbb tudósainak színe előtt rövid latin beszédben kifejeztem neki Akadémiánk örömét és szerencsekívánatait, de úgy érzem, hogy mint katolikusoknak, mint magyaroknak és mint a tudomány apostolainak, ünnepi ülés keretében is meg kell hajtanunk Akadémiánk zászlaját előtte. Amit Szent István és Pázmány szellemében ezen ünnepélyes alkalommal mi magunk is vallunk és jubiláló

egyetemünk 300 esztendőös életében magasztalunk, az az, hogy ez a Tudományegyetem — főképen hittudományi karán — mindig hirdette a természetes és kinyilatkoztatott igazságok harmóniáját és igen szerencsésen összeegyeztette a vallás és haza szeretetét, az igazságnak terjesztésével pedig iparkodott a nemzeteknek egymáshoz való jó viszonyát előmozdítani. Valóban ez az egyetem nagy alapítójának szellemében mind a természetes, mind a kinyilatkoztatott igazságoknak közös forrását és végső okát mindig az Istenben kell, hogy lássa, aki maga az Igazság, akire minden igazság visszavezethető, mert minden igazság tőle nyeri létét, erejét, változatlanságát. Mikor ennek az egyetemnek mélységesen hívő katolikus és tősgyökeres magyar alapítója hazánkban az Egyház és állam szomorú helyzetét aggódó lélekkel szemlélte, egyetemének alapítólevelében a vallás és a haza önzetlen szeretetét tűzte ki elérendő célképen ezekkel a klasszikus szavakkal: «*Saepe nobiscum anxie expendentes, qua ratione et Catholicam Religionem in Hungaria propagare, et nobilissimae gentis Hungaricae dignitati consulere possemus, inter caetera adiumenta primarium illud occurrebat, ut aliqua studiorum Universitas erigeretur, in qua animi bellicosae Nationis mansuescerent, et idonei tam regendis Ecclesiis, quam Reipublicae administrandae, informarentur*». Ez az egyetem a katolikus vallás erősítésével csakugyan igen nagy szolgálatot tett a hazának is, mert azokat a polgári törvényeket, melyek Isten törvényeivel nem ellenkeztek, a katolikus Egyház tanítása szerint magára Isten akaratára vezette vissza és azt hirdette, hogy ezek az alattvalókat a katolikus erkölcsstan szabályainak megfelelően lelkiismeretben is kötelezik. Ekkora kötelező erőt még maga az állam sem tudott volna adni saját törvényeinek. Végül ez az egyetem mindig iparkodott a nemzetek egymáshoz való jóviszonyát is előmozdítani, amennyiben a római jogot és az egyházjogot a speciális magyar joggal olyan szerencsésen párosította, hogy ezáltal a mindenkinek igazi jogait respektáló katolikus királyságot minálunk jogilag alátámasztotta, nemzetünket pedig a nyugati keresztény nemzetekhez közelebb hozta. Azzal pedig, hogy a különféle tudományokat igen magas fokon művelte és tudományos munkásságának eredményeit az emberiség közkincsévé tette, továbbá, hogy a különböző nemzetek kiváló tudósait, mint az igazság és az igazságosság harcosait, baráti kötelékekkel magához fűzte, szintén azt a jó viszonyt mozdította elő, amint azt a szeptembervégi ünnepségeken, mikor az egész világ egyetemei legkiválóbb tudósokkal képviseltették magukat, mindnyájan hazafias örömmel konstatáltuk.

Adja Isten, hogy a nagy alapító szelleme szüntelen örködjék jubiláló egyetemünk felett és irányt mutasson neki, hogy Akadémiánkkal

együtt a haza javára minél jobban megismertesse az igazságot, az igazságon keresztül pedig minden igazság kútforrását: az Istent. Neveljen Tudományegyetemünk istenismerő, istenfélő, művelt, igazságszerető magyarokat és akkor nem kell kétségbeesnünk, mert bizonyos, hogy míg a tudatlanság előbb-utóbb önmagát hazudtolja meg és biztos romlásba visz, addig az igazság minden bajtól megszabadít bennünket: Veritas liberabit nos!

WOLKENBERG ALAJOS EMLÉKEZETE.

1935 november 8-án tartott felolvasó ülésen elmondotta *Palaky Arnold* osztályelnök.

Amikor a Szent István Akadémia I. osztálya a nyári szünet után most első alkalommal gyűlt össze felolvasó ülésre, elnöki megnyitóm — fájdalom — csak a mélységes gyásznak és a testvéri kegyeletnek megnyilatkozása lehet. Folyó évi augusztus hó 29-én az élet és halál Ura elszólította körünkből Akadémiánknak, a Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemnek, sőt az egész magyar katolikus világnak egyik büszkeségét, Wolkenberg Alajost. Végrendeletében meghagyta, hogy róla a szentmisében és az imádságban való megemlékezésen kívül sehol gyászbeszédet, emlékbeszédet ne tartsanak. Akadémiánk tiszteletben tartja a Boldogultnak ezt a végső akarátát, — Wolkenberg Alajosról emlékbeszéd nem fog elhangzani. De úgy érzem, hogy nekem, mint a Szent István Akadémia I. osztálya elnökének, baráti és kolleghiális kötelességem e helyen — legalább az első felolvasó ülés keretében — néhány szóval megemlékezni arról a férfiról, aki a Szent István Akadémia I. osztályának a megalakulás óta rendes tagja, majd az 1933. és 1934. esztendőben osztályelnöke is volt.

Amikor Wolkenberg, mint osztályelnök, a Szent István Akadémiának egy-egy új tagját székfoglaló felolvasása után az Akadémia teljesjogú tagjainak sorába beiktatta, rendszerint összefoglalta az illetőnek egész tudományos és irodalmi működését, úgy hogy Wolkenberg szavaiból világos képet kaphattunk az új tagnak egész tudományos egyéniségéről. Valami hasonlót szeretnék tenni én is övele most, amikor szeretett kollégánk test szerint örökre elhagyott minket. A Szent István Akadémia tudós jellegének megfelelően és Wolkenberg példájára én is csak néhány történeti adatot akarok összeállítani az ő életéből, hogy azokból kidomborodjék az ő nemes tanári és tudományos egyénisége, amint az huszonhárom esztendei barátság és húsz esztendei egyetemi tanári együttműködés után él a lelkemben.

* * *

Wolkenberg Alajos Szatmár-Németiben született, 1871 június 17-én. Atyja, Wolkenberg Gusztáv a szatmári királyi törvényszék

irodaigazgatója volt, anyjának neve Kratz Mária. Hogy Wolkenberg mily gyöngéd szeretettel ragaszkodott szüleihez, főleg édesanyjához, kit még egyetemi tanár korában is önmaga mellett gondolhatott, legjobban mutatja az a ténye, hogy egyik nagy alapítványát «Wolkenberg-Kratz alapítvány»-nak nevezte el. Elemi iskoláit és középiskoláit Szatmár-Németiben végezte, teológiai tanulmányait pedig Bécsben (1888—1892 között), hol a többiek közt a híres Pözl, Neumann, Müller, Laurin voltak a tanárai. Teológiai doktorrá is a bécsi egyetem avatta őt fel 1896 július 17-én. A papi méltóságot 1893 december 21-én nyerte el. Egész papi életét a tanári pályán töltötte, és pedig 1894-től 1896-ig Szatmárt a püspöki liceumban, 1896-tól 1900-ig ugyanott a kir. kat. tanítóképző intézetben; 1900-ban a bölcseletnek lett teológiai tanára, 1901-ben pedig átvette az erkölcstudományi és lelkipásztorkodástani tanszéket, melyen 1912-ig működött. Közben egyúttal szemináriumi tanulmányi felügyelő, majd 1905-óta alkormányzó, zárdagyóntató, zsinati vizsgáló, a hittanárokat képezítő bizottságnak tagja és székesegyházi hitszónok is volt. Emellett a roppant elfoglaltsága mellett még ráért irodalmilag is dolgozni; 1897 óta szerkesztője volt a Szatmárt megjelenő Heti Szemlének, de a Heti Szemlén kívül még más lapokba is írt, mint: Szatmár és Vidéke, Szamos, Magyar Állam, Hittudományi Folyóirat, Bölcseleti Folyóirat, Jó Pásztor, Religio. Önálló munkákkal is gazdagította az irodalmat: «A szatmári püspöki hittani intézet tanulmányi rendje 1804—1896.», «A szatmári papnevelő-intézet története 1804—1896.», «A spiritizmus» (1899.), mely utóbbi munkáját a budapesti egyetem teológiai kara a Horváth-díjjal jutalmazta meg. Ugyancsak még Szatmárt jelentek meg következő munkái: «Jézus Szíve, a kegyelmek napja a század fordulóján» (1900., 1904., 1912.), «Nagybőjti szentbeszéd» (1903.), «Colombière Kolos S. J. élete és lelki naplója» (1904.). Nagyjelentőségű tanári és irodalmi munkásságát egyetemünk hittudományi kara a már említett Horváth-féle jutalmon kívül azzal is méltányolta, hogy őt már 1906-ban kollegiált doktorainak sorába fogadta; püspöke szentszéki tanácsossá tette, 1912-ben pedig X. Pius pápa számfeletti titkos kamarási rangra emelte.

Az 1912. esztendő fordulópontot jelentett Wolkenberg Alajos életében. Egyetemünk régen érzett szükségletnek tett eleget, amikor 1909-ben megszervezte a hitszónoklati tanszéket, melynek tulajdonosa egyszersmind az egyetemi világi ifjúságnak hitszónoka is lett az egyetemi templomban. E tanszéknek első tulajdonosa, dr. Glattfelder Gyula, csak rövid két esztendeig működött ezen, az egyetemi ifjúság lelki gondozása szempontjából oly rendkívül fontos munkatéren; 1911-ben az apostoli szentszéknek és Magyarország apostoli királyának kegye

őt a csanádi püspöki trónra emelte. Helyét a hittudományi kar méltó utóddal: Wolkenberg Alajossal töltötte be. Wolkenberg valóban páratlanul buzgó, odaadó vezetője lett az egész egyetemi ifjúságnak a katedrán, a szószéken, az egyetemi templom gyóntatószékében, a Szent Imre-körben egyaránt.

1912-től 1919-ig volt az övé a hitszónoklati tanszék. 1915-ig nyilvános rendkívüli, azóta nyilvános rendes tanár volt. Hitszónoki működése legnagyobbbrészt a háború, a forradalom és a kommunizmus szomorú esztendeire esik, mely idők szinte napról-napra újabb problémákat vetettek fel a lelkek életében is. És Wolkenberg megértette ezeket a problémákat; lelkesítette, vigasztalta, bátorította a csüggedés veszélyében forgó lelkeket... Ebből az időből valók a következő munkái: «Szatmári Emlékek» (1913.), «Öntudatos élet» (1913.), «Szentbeszéd Szent István király ünnepén a budavári koronázó templomban» (1913.), «A béke útjain» (1917.) és «Konferenciák a Miatyánkról» (1917.).

Szónoki beszédei között külön is kiemeljük azt a két nagy-szerű beszédét, amelyet 1922 és 1930 november 20-án tartott a budapesti lipótvárosi bazilikában, az Ottó király születése napján tartott ünnepélyes szentmisével kapcsolatban. E két beszéde «Istenért, a hazáért és a királyért» címmel külön füzetben is megjelent.

Azonban nemcsak a saját katedrája, nemcsak az azzal összefüggő irodalmi és lelkipásztori tevékenység vette igénybe Wolkenbergnek idejét és erejét: az 1913/1914. tanévben a hittudományi kar megbízta őt az üresedésben levő I. bölcséleti tanszék teendőivel, az 1914/1915. és 1916/1917. tanévben pedig az erkölcstudományi katedrának az ellátásával. Wolkenberg tehát egyéb nagy elfoglaltsága mellett három tanéven keresztül egy második tanárnak a munkáját is végezte az egyetemen.

1919-ben ismét fordulóponthoz ért Wolkenberg pályája: végleg átvette az erkölcstudományi tanszéket, amelyet már két tanéven keresztül helyettesített és amelyet aztán élete végéig nem hagyott el többé. De talán nem is mondom jól, hogy tanári pályája ezzel a katedracserével fordulóponthoz jutott: addigi, Szatmárt és Budapesten kifejtett tanári és irodalmi munkássága könnyűvé tette a Karnak azt az elhatározást, hogy ezt a rendkívüli fontos katedrát éppen Wolkenberg Alajosra bizza. Azalatt a tizenöt esztendő alatt, míg a morális katedrán ült, Wolkenberg olyan papi nemzedéket nevelt fel, mely egyrészt a gyakorlati lelkipásztorkodásban valósította meg nagy professzorának tanítását, másrészt az erkölcstudományi kérdések tudományos tárgyalásával is megpróbálkozott az irodalom terén. Az 1919 óta hittudományi doktorokká avatott növendékek közül tizenketten választották doktori

értekezésük tárgyát az erkölcstudománynak szisztematikus és gyakorlati kérdései köréből. Ezzel csak szeretett tanárunk példáját követték, ki 1919 után tovább is újabb, erkölcsi tárgyú művekkel lépett a nyilvánosság elé: «A Teozófia és Antropozófia ismertetése és bírálata» (1923.), «Az okkultizmus és spiritizmus múltja és jelene» (1923.), «Katólikus imakönyv» (1925.). Pedig éppen azután, hogy a morális katedrát átvette, tizenegy esztendőből hetet az egyetem tanácsában töltött: háromszor volt dékán (1919/1920., 1920/1921. és 1924/1925.), két ízben prodékán (1921/1922. és 1925/1926.), 1928-ban pedig kartársainak tisztelete, bizalma és szeretete őt az egyetemi tanári állásban elérhető legmagasabb polcra, a Rector Magnificus méltóságába emelte. 1929/1930-ban prorektor volt. Aki már tényezője volt az egyetemi kormányzatnak, akár mint dékán és prodékán, akár mint rektor és prorektor, jól tudja, hogy ez normális időkben is mennyi időbeli áldozatot jelent; Wolkenbergnek első két dékánsága pedig olyan időkbe esett, amikor a kommunista rémuralom által okozott romok eltakarításáról volt szó, és az egyetemi tanács egyetlen egy tanévben 28 rendes tanácsulást tartott... Wolkenbergnek rektori esztendeje egyetemünknek ragyogó emléke marad, azzal, valamint prorektori, dékáni és prodékáni működésével is becsületet és tiszteletet szerzett karunknak a testvérkarok, a felsőbb hatóságok és a külső világ előtt is. Doktorráavatási beszédeit, az egyetemünk rektorairól 1929 május 13-án tartott nagy történelmi áttekintését az utókor is forrásmunkák gyanánt használhatja egyetemünk történetére vonatkozólag. Rektori székfoglalója pedig erkölcsi szempontból világította meg a törvényhozásnak egy akkor szőnyegen forgó törvényjavaslatát. 1927-ben a felsőháznak tagja lett, és felszólalásai, főleg az egyetem érdekében történt nyilatkozatai emlékeztetések maradnak nemcsak az egyetemnek, hanem a törvényhozásnak életében is.

Amikor Wolkenbergnek rektori esztendeje 1929 augusztusában letelt, azt gondolhatta, hogy immár nyugodtan élhet tudományos terveinek. Nem így történt. 1929-ben az egyetemi tanács őt kérte fel, hogy vállalja el az egyetem történetét megíró bizottság elnöki tisztét, 1932-ben pedig az egyetem jubileumát előkészítő bizottság elnöki székét kellett elfoglálnia, melyet csak 1934 nyarán bekövetkezett súlyos betegsége miatt hagyott el. A közelmúltban lezajlott jubileumnak világra szóló fénye és sikere nagyrészt Wolkenberg munkájához fűződik, de erejének, munkabírásának hirtelen, szomorú letörése nagyrészt szintén az ebben a munkakörben kifejtett, majdnem emberfeletti munkájának a következménye volt. —

Amióta XI. Pius pápa elfoglalta Szent Péter katedráját, nem

szűnik meg a katolikus világ figyelmét felhívni a missziók ügyének végtelen fontosságára. Wolkenberg, az egyháznak ez a legnagyobb méltóságokban is alázatos, hűséges gyermeke, megértette Szentséges Atyánk szándékait, és minden erejével azon volt, hogy növendékeit az egyháznak ezzel a nagy, igazán «katolikus» gondolatával is megismertesse. Úgy érezte, hogy az erkölcstudományi katedrához áll legközelebb a missziológia, melyet a «Deus scientiarum Dominus» pápai enciklika is a teológiai «disciplinae speciales» között kifejezetten felsorol. 1926 szeptembere óta az erkölcstudományi órákon kívül elvállalta a missziológia előadását is, és 1929-ben közrebocsátotta a magyar nyelven eddig megjelent legnagyobb missziós munkát: «A katolikus világmisszió könyve», melyet 1931-ben «Missziós előadások és szentbeszédek Vademecuma» c. munkája követett. Hogy előadásai milyen hatással voltak növendékeire, azt legjobban mutatja, hogy az idén az egyik doktorjelölt a doktori értekezés tárgyát a missziók történetéből merítette.

Nagy érdemeinek méltó elismerése volt apostoli protonotáriussá történt kineveztetése (1922.) és a II. osztályú magyar érdemkereszt adományozása (1929).

Mindnyájan azt hittük, hogy Wolkenberg még erejének és munkabírájának teljességében van, amikor 1933 végén a sudár tölgybe beleütött az első villámcsapás. De Wolkenberg nem vette figyelembe az első figyelmeztetést: tovább dolgozott rendületlenül, mint azelőtt. Csak mi, az ő kartársai vettük észre, hogy délceg járása meggörnyedt, és a mi szeretett «Lojzi barátunk» mintha öregedni kezdene... Az 1933/1934. tanév végéig még állandóan tanított. Akkor aztán letört... Az ezután következő szomorú esztendőt nem részletezem... Isten akaratán teljesen megnyugodva, példás türelemmel viselte súlyos keresztjét... És mindvégig remélte, hogy az idei tanévben újra a katedrára ülhet... Az isteni Gondviselés másként intézkedett...

* * *

Wolkenberg Alajos tilalma nem engedi meg, hogy őt mint szentéletű papot, mint nemesszívű embert, mint jó kollégát, mint a szó legszebb értelmében vett «grand seigneur»-t jellemezzem. De amint a nagy Perikles az ő halálos ágyán azt tartotta legnagyobb dicsőségének, hogy őmiatta senki sem öltött gyászruhát Athén polgárai között, úgy Wolkenberg is elmondhatta, hogy őmiatta senkinek sem kellett könnyet ontania, ő tudatosan és szándékosan sohasem okozott másnak fájdalmat, ő hűséges követője volt az isteni Mesternek abban, hogy tehetsége szerint egész életében ő is «pertransiit benefaciendo».

Áldott emlékét kegyelettel és szeretettel őrizzük szívünkben!

A HITTUDOMÁNYI-, BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Adalékok a kat. egyházi könyvcenzura történetéhez Magyarországhban.

Kivonat Schermann Egyed r. tag 1935. évi márc. 8-án tartott felolvasásából.

A katolikus Egyház kezdet óta gyakorolta jogát és teljesítette kötelességét, hogy az oly iratokat, melyek a hitnek és erkölcsnek tisztaságát veszélyeztették, büntetés terhe alatt megtiltsa, sőt megsemmisítse. A könyvnyomtatás föltalálása előtt elégséges volt az *utólagos* tilalom, mivel akkor nehezen terjedtek a könyvek; a könyvnyomdák szaporodásával azonban az *előzetes* censura is szükségessé vált, mivel a jó könyvek mellett a rossz iratoknak is egész árja keletkezett. Azért IV. Sixtus (1471.), VI. Sándor (1492.) és X. Leo (1515.) ezt a cenzurát léptették életbe.

Az *eretnek* könyvek olvasása és megtartása már a Gelatius-féle Decretum óta (496.) kiközösítéssel volt sújtva, amit a Cena Domini bulla (a XIV. századból) jobban szabályozott.

I. A XVI. századi magyar censura.

Flaschner Farkas, az esztergomi érseknek közhelynöke, szebeni dékán 1524 január 19-én a papság ellen intézett *gúnyiratok* ismeretlen szerzőit kiközösítette és ezt a templomok bejáratánál kifüggesztette.¹

Szalkay László esztergomi érsek pedig ugyanazon évi augusztus 15-én a szebeni és brassói káptalanok dékánjaihoz és papságához intézett rendeletében meghagyja nekik, hogy minden vasárnapon és ünnepen intsék az istentiszteleten megjelent népet, tartózkodjék Luther és követői tanának helyeslésétől, könyveiknek vételétől és olvasásától. Az engedetleneket mindaddig kiközösítetteknek kell nyilvánítani, míg csak magukba nem szállnak.²

Ugyan ő 1526 április 10-én kiközösítés terhe alatt parancsolja

¹ Egyháztört. emlékek a hitújítás korából. I. 108. 1.

² U. o. 140. 1.

a pozsonyi kerületi papságnak és híveiknek, hogy a lutheránusoktól óvakodjanak és afféle könyveket ne olvassanak.¹

Statileo János erdélyi püspök szintén büntette azokat, akik Luther könyveit olvasták.²

Hasonlóan Martinuzzi bíboros megakadályozta Heltai Gáspár magyar bibliafordításának megjelenését.³

Ezen egyes intézkedések után az 1560. évi nagyszombati zsinat már egész behatóan foglalkozott ezen ügygel, melynek külön fejezetet szentelt. Ennek 1. paragrafusára szerint az eretnekek bárminő néven nevezendő összes könyveit, melyeket az Egyház elvetett és nem hagyott jóvá... vele együtt kárhoztatjuk és kiközösítjük és velük együtt minden mást és mint méltán gyanusat elvetünk és hogy senki se vegye, ne olvassa, a kánonokban az ilyenek ellen megszabott büntetés terhe alatt (vagyis kiközösítés terhe alatt) tiltjuk meg és minden lehetséges módon megtiltjuk, hogy egyházmegyéinkbe be ne hozassanak és ki ne nyomattassanak.

A 2. paragrafus megparancsolja, hogy az ilyen könyveket a *pápa*-nak fenntartott kiközösítés terhe alatt a főespereseknek kell átadni.

Hasonlóan a *nekünk* fenntartott kiközösítés terhe alatt megtiltjuk, hogy senki se merjen főleg teológiát magyar nyelvre vagy az egyházmegyéinkben használatos más nyelvre lefordítani vagy kiadni, terjeszteni a mi különös *jóváhagyásunk* nélkül.⁴ Tehát itt van első nyoma az előzetes jóváhagyásnak vagy *Imprimatur*-nak.

A zsinat bíróságot is szervezett a plébánosok hitének megvizsgálására; a megidézett 119 plébános közül még csak egy volt határozott lutheránus.

Oláh érsek azzal is sokat használt, hogy a protestáns tételek ellen világosan kifejtett és jól bebizonyított hitvallást adott a püspökök és papok kezébe.

Ugyancsak 1560-ban Bornemisza Pál nyitrai püspök közölvén az 1494. évi nyitrai zsinat határozatait, figyelmeztette a papokat az eretnek iratok olvasásának büntetésére és biztatta őket a jóra való katolikus tudósok műveinek olvasására.⁵

Verancsics egri püspök 1561-ben, miután már sokat harcolt az eretnekek ellen Kassán, Jászberényben és Eger vidékén, a pápai követ-től engedélyt kért és kapott az eretnekek könyveinek olvasására megcáfolásuk végett.⁶

¹ Egyháztört. emlékek a hitújítás korából. 249. 1.

² Lampe, Hist. eccl. reform. I. 71.

³ Dr. Lakos a pápai reform. főisk. Értesítőjében 1913. 26. 1.

⁴ Péterffy: S. Conc. Eccl. Pozsony, 1742. II. 102.

⁵ U. o. I. 249.

⁶ Sörös: Verancsics élete. Esztergom, 1898. 52. 1.

Oláh érsek 1564-ben Pozsonyban el akarta vettetni az eretnek-könyveket és kiközösítéssel fenyegette az ellenszegülőket, de Miksa király megakadályozta.¹

Telegdy Miklós esztergomi nagyprépost 1577-ben a protestánsok ellensúlyozására Nagyszombatban katolikus nyomdát létesített. Ettől kezdve a katolikusok jobban tudtak védekezni.

Az 1579-ben Szombathelyen tartott győregyházmegyei zsinat 36. sz. határozatában elrendeli, hogy a püspök engedélye nélkül egy plébános se olvassa az eretnekek könyveit és ne merje megtartani.²

II. A XVII. század.

Az 1611. évi nagyszombati tart. zsinat szerint engedély nélkül senki se tartsa meg az eretnek, babonás és sikamlós könyveket és figyelmezteti a papokat az in Cena Domini bullában kiszabott kiközösítésre, amit a népnek is jó lesz megmagyarázni, hogy a rossz könyvek tévedésre ne ragadják.³

Az *előzetes* cenzuráról nem szól. De hogy ez is gyakorlatban volt, bizonyítja az 1596-ban Nagyszombatban kiadott esztergomi Agendarius vagyis Rituale, mely a győri püspöknek jóváhagyásával jelent meg, miután Péchy Lukács, az esztergomi egyházmegye ügyvédje megbírálta; ezt bizonyítja Istvánffy alnádor is, aki tört. művét Pázmánynak és Szuhay egri püspöknek ítélete alá bocsátotta.⁴

Veresmarty Mihály konvertita is egyik művét pannonthalmi bencével kívánta bíráltatni.⁵

Az 1638. évi nagyszombati tart. zsinat figyelmét mind az *előzetes*, mind az *utólagos* cenzurára terjesztette ki.⁶

Az 1682. évi nagyszombati nemzeti zsinat Szelepcsényi primás fáradozására az épen akkor a franciákkal szövetséges Thököly-pártiaktól terjesztett Gallikán-tételeket egész határozottan kárhoztatta.⁷

III. A XVIII. század.

A csanádi egyházmegye 1763-ban újból kiadott *Instructio pastoralis* meghagyja a plébánosoknak, hogy a templomokban köznyelven szo-

¹ Ribini: Memorabilia. I. 194. és 544.

² Szvorényi, Synopsis decretorum 230. l.

³ Péterffy: II. 210.

⁴ Fraknói: Pázmány élete I. 71. l.

⁵ Ipolyi: Veresmarty munkái. I. 494.

⁶ Péterffy: II. 359.

⁷ U. o. 440. és Karácsonyi: Magyarország. egyháztört. 184. l.

kásos énekeket, melyeket eretnekek készítettek, tiltsák és akadályozzák meg és helyettük honosítsák meg a *jóváhagyott* katolikus énekeket.¹

Mária Terézia idején a püspököknek nem sok teendőjük maradt, mert a királynő egyre jobban kialakította az állami cenzurát, bár az egyházi cenzurát is elismerte.

Midőn a kormány 1760-ban a Nagyszombatban megszervezett jogi karban bizonyos tankönyveknek használatát rendelte el, az esztergomi káptalan óvást emelt kettő ellen és másokat ajánlott helyettük, de csak annyit ért el, hogy a királynő az illető könyvek újabb kiadásai számára helyreigazításokat rendelt el.²

Felbiger nagyobb kátéját, mely 1773-ban egyházmegyei jóváhagyás nélkül jelent meg, a királynő hazánkban is be akarta vezetni. De a püspökök majdnem egyhangúlag elítélték sok tévedése miatt, úgyhogy 1777-ben csak gyökeres átdolgozás után jelenhetett meg.³

Ellenben Lakics György jogi tankönyveinek az egyetemen való használata ellen hiába küzdött az egyetemi konzisztórium.⁴

IV. A Jozefinizmus kor.

II. József idejében nem lehetett szó az egyházi cenzura gyakorlásáról, hanem csakis ennek jogáért való küzdelemről. Ő 1781-ben hallgatagon megszüntette az egyházi cenzurát, sőt magukat a püspököket is az állami cenzura alá rendelte. 1782-ben már nem engedte meg az egyházmegyei névtárak és egyházmegyei naptárak közzétételét az állami cenzura jóváhagyása nélkül. Majd a Placetumot léptette életbe még a püspökök pásztorleveleire nézve is.

Igy a püspökök kénytelenek voltak jogaiknak védelmére kelni. Egyesek csak a Placetum ellen tettek felterjesztést, de Szily szombathelyi és Migazzi váci püspökök igen erélyesen keltek a cenzúrára vonatkozó joguknak védelmére is.⁵

Sőt az egész magyar papság is panaszt tett a király intézkedései ellen,⁶ majd Batthyányi hercegprímás is kétszer tett fölterjesztést.⁷

És az eredmény? A király cinikusan csak azt felelte, hogy akinek lelkiismereti aggályai vannak, leteheti hivatalát és kivándorolhat.

II. Lipót uralomrajutásával némileg enyhült a helyzet, mert

¹ Oltványi : Acta synod. Temesvár, 1859.

² Fináczy : A magyarorsz. közokt. tört. I. 137.

³ U. o. 110—116. l.

⁴ U. o. 129. l.

⁵ Roskoványi : Monumenta V. 601, 618.

⁶ U. o. III. 413—469.

⁷ U. o. I. 513. és III. 319.

módot adott a papságnak, hogy az állami cenzura engedékenységevel szemben egyes munkák elterjedését megakadályozza.¹

Végre a XIX. század huszas éveitől kezdve érvényesülhetett a püspököknek könyvbírálati joga és ők a bajok orvoslására zsinatokat tartottak szükségesekeknek.

Az 1821. évi erdélyi zsinat nem foglalkozott ugyan a könyvcenzurával, de az ugyanazon évi temesvári zsinat az Ordinarius engedélyétől tette függővé a tiltott könyvek olvasását és éberségre intette a tanítókat és tanárokat a tanulóifjúság olvasmányaira nézve.²

Az 1822. évi pozsonyi nemzeti zsinat is igen üdvös határozatokat hozott, de a király nem engedte meg életbeléptetésüket.³

Pyrker egri érsek 1834-ben fölterjesztést tett a Placetum ellen a püspöki körlevelekre nézve.⁴

1850-ben a püspöki kar tett fölterjesztést, hogy az egyetem teológiai karának megürrült tanszékeire pályázat legyen, úgyhogy csak hit-tudorok folyamodhassanak és dolgozataikat a püspökök megcenzurálhassák. Az iskolákra vonatkozó jogaiknak is védelmére keltek, főleg a tankönyvekre és a tanárok megválasztására nézve.⁵

Midőn a magyar érsekek a kötendő konkordátumra vonatkozólag 1853-ban Bécsben hivattak, ott is megfelelő javaslatokat tettek a cenzurára nézve.⁶

V. A visszanyert szabadság kora.

Az 1855. évi konkordátum a 9. cikkben igen üdvös rendelkezéseket tartalmaz tárgyunkra nézve.

Midőn pedig 1856-ban a monarchia összes püspökei összegyűltek Bécsben, egyebek közt a hittani tankönyveknek előzetes egyházmegyei jóváhagyását, a profán könyveknek pedig ellenőrzését mondták ki, hogy a tanulóifjúságtól a hitbeli és erkölcsi veszélyeket távoltartsák.

De ennek ellenére lassan az a nézet terjedt el a papság körében is, hogy a római Index és szabályai nálunk nem köteleznek. Pedig az összes magyar zsinatok elárulják, hogy a püspökök az Indexnek kötelező erejét föltételezték és elismerték.

Az 1858. esztergomi tartományi zsinat csak a papoknak tiltja

¹ Wiedemann: Die kirchl. Büchercensur, in Archiv für oesterr. Gesch. 50 Bd. 351.

² Oltványi: Acta synodalia. Temesvár, 1859. 56. és 61.

³ U. o. 27, 30. és Collectio Lacensis V. 938.

⁴ Roskoványi: Monumenta II. 585.

⁵ U. o. IV. 416—436.

⁶ U. o. VI. 638, 642, 648.

meg, hogy előzetes püspöki engedély nélkül bármi művet kiadjanak, de a világiakról nem szól.¹

1860-ban egyházmegyei zsinat is volt Esztergomban, mely a világi hívek olvasmányaira is kiterjesztette figyelmét. Ez a zsinat egyházmegyei könyvbíráló hivatalt is létesített.

Az 1863. évi pécsi egyházmegyei és kalocsai tartományi zsinatok nagyon üdvös határozatokat hoztak e tárgyra vonatkozólag. Oly behatóan, mint ez a kalocsai zsinat, semmiféle más hazai zsinat sem foglalkozott a cenzurával.²

Kár, hogy ezeket a határozatokat magyarul nem közölték és nem hajtották végre nagyobb eréllyel.

XIII. Leo 1897-ben új törvényt adott ki. Mivel ez jelentékenyen szigorította az addigi fegyelmet, azért a magyar püspökökre is fokozatosabb kötelességeket rótt. Azért az esztergomi főmegyében, ahol (Budapestben) a legtöbb kat. könyv jelenik meg, újból megszervezték a könyvbíráló hivatalt egy kanonok elnöklete alatt, mintegy 60 taggal.

Pannonhalmán a XIX. század elejétől fogva volt könyvbíráló és utóbb a rendi statutumok is szabályozták a dolgot. Az 1897. törvény alapján 1904 óta egy, 1910 óta két bíráló volt, jelenleg nyolc van.

Az új egyházi törvénykönyv (1385—1405 kánonok) lényegileg meghagyta az 1897. évi törvényt is csak némileg módosította.

A törvénykönyv meghagyja a püspököknek, hogy híveiket a rossz olvasmányok ártalmára figyelmeztessék (1405. k.), sőt hogy ők maguk is megtiltsák a rossz könyveket vagy lapokat (1395. k.). Nálunk csak néhány eset fordult elő eddig, hogy püspök ilyen tilalmat adott ki.

¹ Decreta et acta. Bpest, 1859. 81, 87.

² Collectio Lacensis V. 620 s qq.

«A Filioque kontroverzia dogmatikai és történeti szempontból.»

Kivonat *Lippay Lajos* r. tagnak 1935. évi május hó 10-én tartott székfoglaló értekezéséből.

A mai unionisztikus törekvésekben nem látjuk, hogy a dogmatikus kérdések elsőrangú szerepet játszanának és épen ebből a körülményből ítélhetjük, hogy ezek a törekvések nem őszinték és nem annyira benső egyesülésre irányulnak, mint inkább a külső, vagyis kifelé egységet teremtő egyesülést célozzák. Ezt látjuk az anglikán egyház, az ókatolikusok és keleti szakadár egyház egyesülési törekvéseiben, a protestáns egyházaknak egymáshoz való közeledésében, amelynek élénk bizonyosságát adta a stockholmi világkongresszus és annak svájci folytatása, ahol alig mertek vallási, hittani tételekről beszélni, hanem gazdasági alapon akartak vallási egyesülést létrehozni. Már pedig komoly egyesülési törekvésekben nem játszhatják az utolsó szerepet a dogmatikus tételek, sőt a hittani különbségek eltüntetése a *conditio sine qua non*ja az igazi és tartós egyesülésnek.

Ezen hittani különbségek között szerepel — ami a katolikus Egyházat és a keleti szakadárokat illeti — a Szentléleknek az Atyától és Fiútól való származása, amely tétel Kelet és Nyugat egyesülésének kérdésében fontos szerepet töltött be. Ennek az állításnak igazságát és a kérdésnek fontosságát bizonyítja, hogy a firenzei egyetemes zsinaton, ahol Kelet és Nyugat egyesülését törekedtek megvalósítani, *Ferrában* — 1438-ban október 8-tól a következő év január első napjaiig — három hónapon keresztül tartott üléseken, *Firenzében* pedig ugyanezen év február 26-tól március 24-ig tartott kilenc ülésen másról sem tárgyaltak a zsinati atyák, mint a *Filioque* kontroverziáról.

Ha ezt a tételt — mondjuk hittani különbséget — mai helyzetében vizsgáljuk, három szempontot kell élesen elhatárolnunk. Kérdezhetjük: mit tanít a kinyilatkoztatás: a Szentírás és a Hagyomány a Szentlélek származásáról — ez a hittani, a *dogmatikus* szempont. Kérdezhetjük tovább: mikor és hol fűzték be ezt a szócskát: *Filioque* a hitvallásba és milyen tekintéllyel történt ez a befűzés? Ez a történeti, *historikus* szempont. Ehhez csatlakozik a harmadik — a *moralis* —

szempont, amely föltételezve a dogmatikus igazságot, kérdi: vajjon helyes és alkalmas volt-e a Filioque szó ilyenformán való befűzése a hitvallásba, amint az történt?

E rövid összefoglalás keretében a dogmatikus szempont tárgyalását mellőzzük — a dogmatikus tankönyvek részletesen tárgyalják — és csak történeti szempontból vizsgáljuk: hogyan került a Filioque az egyetemes érvényű szimbolumba?

A történetkutató szeme természetesen az egyetemes zsinatok felé fordul, mert nem tartja valószínűleg, hogy egy partikuláris egyház zsinata megmásítja a szimbolumot vagy hozzáadjon valamit.

Kérdzhetjük: mennyiben jogos az egyetemes zsinatok tekintélyére való hivatkozás ebben a kérdésben?

1. A legbuzgóbb szerzők azt állítják, hogy már a nicea—konstantinápolyi hitvallásban a Szentlélekről vallott hit legkifejezettebb magyarázatával a származás (processio) magyarázata is benne volt. Ezek között a szerzők között szerepel *Garcia Loaisa*, későbbi toledói érsek, aki 1593-ban kiadta «Collectio Conciliorum Hispaniae» című művét. A mű 203. oldalán közli azt a hitvallást, amelyet a III. toledói zsinat (589) elmondott, a «Filioque» beszúrással együtt. De Bellarmin «De controversiis» c. kötetében azt mondja, hogy egész addig nem olvasták erről a zsinatról, hogy a Filioquet beszúrta volna a hitvallásba. Maga Loaisa is megjegyzi a margón, hogy az elterjedt kiadásokban hiányzik az «et Filio» szó, sőt a 207. oldalon elmondhatja az áriánizmusból ezen a zsinaton megtért gótokkal a szimbolumot és ott pedig csak így: «ex Patre procedentem». —

A Collectio szerzője, valószínűleg állításainak bizonyítására, felsorolja a tanulmányozott kódexeket, amelyek a következők: az *Alvelensis*, amely a toledói egyház könyvtárából, *Hispalensis* a sevillai szent Lőrinc királyi kolostorból, a *Lucensis*, *kettő* szerző nélkül és *egy hatodik* kódex a szerző személyes birtokában van. Az első két kódex a X. századba nyúlnak vissza. Ezekkel a nagyszerű forrásokkal és a tőle felállított szabállyal, hogy «a kézíratos kódexek írását vallásosan, szóról-szóra követi», a legkritikusabb igényeket is kielégíthette volna. Azonban Loaisa nem felel meg a várakozásoknak, mert a margón megjegyzi, hogy a nyomtatott kiadásokban hiányzik a «Filioque» szó. Amint tényleg két kölni kiadás: 1530-ból és 1538-ból, amely utóbbit P. Crabbe Péter reformált ferences rendezett sajtó alá, a szimbolumban, amelyet a III. toledói zsinaton mondtak akár a zsinati atyák, akár a gótok, csak «ex Patre procedentem» van. Világos tehát, hogy a toledói zsinaton elmondott hitvallásban nem szerepelt a «Filioque» Loaisa önkényes beszúrása előtt.

Loaisa jámbor véleményét e szavakkal fejezi ki könyvének 237. oldalán : «Ez a nicaea—konstantinápolyi szimbolum, amelyben némely pont meg lett magyarázva és behelyezve, amelyek hiányoztak a nicaeai-ban ; közöttük az a pont, amely a Szentlélek személyére vonatkozik : «qui ex Patre Filioque procedit». Nem gondolom, mint mások, hogy ezt a két szót egy római zsinaton fűzték be, hanem már a szimbolum első megformulázásában benne volt, amint szent Jeromos : «In symbolo» c. művéből, és Cassiodorus : «Tripartita» (9. c. 16.) művéből és a flórenci zsinattól tudjuk.» —

Amint látjuk a szerző nem idéz egyetlen kéziratot sem, amely állítását t. i. a változtatást igazolná ; felhozott érvei pedig semmisek, amint Suarez is megjegyezte «De Trinitate» c. művében (I. 10. c. l. n. 17.)

Loaisa normáit követve Gerhard János lutheránus teológus azt állítja, hogy niszzei Gergely, Bazilius testvére, az egész zsinat beleegyezésével a nicaeai szimbolumhoz ezt adta hozzá : «... és a Szentlélekben, aki az Atyától és *Fiútól* származik ;» mint bizonyítást idézi Socrate lib. 5. c. 8, Sozomenes lib. 12. cc. Io. 13. De ezekre megjegyzi Allatius : «nem olvastam a nap világosságánál, hogy a szimbolumhoz hozzáfűzték volna a Szentlélek származását a *Fiútól*». (Joh. Henr. Hottinger).

* * *

2. A III. az ephezusi zsinat és a IV. a chalcedoni zsinat pedig felállították a tilalmat, hogy ne történjék változtatás a hitvalláson. Az V., vagyis II. konstantinápolyi zsinat nem foglalkozott a szimbolummal, tehát következik a *VI. egyetemes, vagyis a III. konstantinápolyi* zsinat, melyet Agathó pápa és IV. Konstantin császár idejében 680-ban tartottak. Baronius szerint (Annales ecclesiastici anno 680, n. XXXII.) a pápa zsinati levelében, amely a katolikus hit őszinte és világos megvallása, benne volt a «Filioque», de a görögök ravaszul kitorölték. «De — folytatja Baronius — a görögök eme álnokságát a flórenci zsinaton felfedte Julián (Giuliano) bíboros a görögökkel folytatott vitájában. Ezt már sokkal régebben Giuliano előtt észrevette és szóvátette Caleca Emmanuel görög szerző a görögök tévedései ellen írt irataiban.» Baronius eme megjegyzését lemásolták többen, köztük Mansi is (II. t. p. 186), aki e kötet 290. lapján közli a pápa levelét és ott «ex Patre procedentem» kifejezést találunk minden megjegyzés nélkül. Baronius megjegyzését lemásolta Binius «Concilia generalia et particularia», (t. 3. parte I. p. 4.) című művében.

Milyen indokok vezették ennek a súlyos állításnak a megtételére? Az idézetek meglehetősen határozatlanok és pontatlanok. Különösen

két forrásra hivatkozhatunk, amelyekből ennek az állításnak helytelenségét kimutathatjuk. Nézzük először Caleca «Adversus graecos» c. négy könyvét.

Ez a szerző csupán a VII. zsinatról beszél és pedig három helyen : első helyen : Tarasius hitvallását adja közre (Migne, P. G. 152. 26.) ; második helyen azt állítja, hogy a VII. zsinat és Tarasius állították, hogy a Szentlélek az Atyától származik a Fiú által (Migne P. G. 152. 193.). A harmadik helyen a Photiustól 780-ban összehívott zsinatról beszél és megjegyzi, hogy ott nem volt szó a hozzáfűzésről és a pápai követek Commentárjában, amely küldetésüket tartalmazta, sem volt szó a «Filioque»-ról. (Migne. P. G. 152. 207.).

Maga Caleca figyelmeztet, hogy a photiusi zsinathoz fűzött tilalom nem autentikus, amely megtiltotta, hogy a szimbolumhoz hozzáfűzés történjék. Ez a tilalom későbbi keletű az iratokban, amikor a görögök már biztosan tudták, hogy a kibővített hitvallás általános szokás a latinoknál. Photius tetette magát, mintha erről mitsem tudna, nehogy ellenkezésbe kerüljön VIII. János pápával, aki elismerte őt mint pátriárkát és törekedett Kelet többi püspökeivel is elfogadtatni.

A flórenci zsinatra vonatkozólag Combefis megjegyzi és ez a megjegyzés Biniusnak szól, «hogyan történhetett meg ez egy férfiúval, aki megírja a zsinatok történetét, hiszen a flórenci zsinat összes aktáiban semmi nyomot nem talál a kitörölt szónak bizonyítására» («Dissertatio apologetica pro actis VI. Synodi» p. 131. Megtalálható : Historia haeresis Monotheletarum c. könyvben, Paris, 1648).

Agathó pápa a követeknek adott levelében nem a szimbolumot közli, hanem egy hitformulát, amelyeneket ezen a zsinaton többet is találunk, mint például Sophroniusét, Nicomediai Péterét (Mansi, II. 466., illetve 451.) De Baronius idézi ennek a zsinati levélnek pontos szavait, hanem a szimbolum szavait. Mansi pedig a VI. zsinat szimbolumát így írja «... in Spiritum Sanctum, ex Patre et Filio coadorandum et conglorificandum», míg a görögben : «ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coadorandum et conglorificandum». A jezsuiták párisi kollégiumának könyvtárában őrzött kódexet Mansi idézi mint a zsinat második fordítását és sokkal pontosabbnak ítéli és ebben pedig így áll : «qui ex Patre procedit» Mansi, II. 897). Valószínű, hogy itt egy tipografiai mulasztásról van szó. Így vélekednek : Labbe: Sacrosanta Concilia, t. 6. p. 1024. Harduoin: «Acta conciliorum» t. 3. p. 1398.

3. ... Ami a VII. zsinatot, a II. nicaei zsinatot (787) illeti, Mansi a hitvallásban közli a «Filioque-t, de megjegyzi, hogy az általa használt kódexben hiányzik ez, amint a görög szövegben is. A zsinat könyvtárosának, Anastaziusnak fennmaradt relatiojában sincs benne ez a varians.

Mi oka volt Mansinak, hogy így módosítsa a szöveget?

Amikor a flórenci zsinat 5. ülésén arról volt szó, hogy a VII. zsinat hitvallását felolvassák, akkor a latinok egy régi, 500 éves kódexet hoztak elő, amely a görög szöveggel teljesen azonos, csupán abban különbözik, hogy a szavak: «ex Patre procedit» után hozzá van fűzve: «et ex Filio». A zsinat 7. ülésén Giuliano bíboros ismét visszatér erre a kódexre, de szavait rögtön befejezi azzal, hogy erről majd más alkalommal fognak tárgyalni. De a latinok többet nem hivatkoztak erre a tekintélyre, akkor sem, amikor a kódex más különbségeiről volt szó. Nicaei Bessarion a 8. ülésen a latinoknak így válaszolt: «Vajjon a harmadik zsinat után a többi zsinat másképen olvasta a szimbolumot, vajjon hozzáfűzött-e egy szót vagy szótagot; ha ezt bebizonyítjátok, mi is követjük a ti véleményeteket. De ezt nem tudjátok bebizonyítani; mivel az összes akták kiáltják és a napnál fényesebben bizonyítják, hogy a tények megegyeznek a mondottakkal.»

Mivel más kódex nem áll rendelkezésünkre, a választás szabadságunkban van. Tárgyilagosan jegyzi meg Combefis (idézett művében 132. old.), hogy hamisításról nem lehet jobban beszélni a görögöknél, mint a latinoknál. Az idézett kódex a X. századba nyúlik vissza, tehát a zsinatnál 300 évvel későbbi és nem lehet bizonyítani, hogy nem a másoló fűzte hozzá azt a szót, amely a latinoknál akkor már általában megvolt. Ez könnyen és jóhiszeműleg is megtörténhetett, nem kevésbbé, mint rosszhiszeműleg mások ezt eltüntethették.

A kódex kritikailag ingadozó részének alátámasztására Giuliano bíboros az 5. ülésen más szöveghez fordul és így nyilatkozik: «Van egy történeti tekintéllyel bíró okos férfiunk, aki másokkal együtt, azt mondja, hogy a szimbolumot a VII. zsinat fogalmazta és mondotta el így, amint ezt a tanuságtételből bizonyítjuk». Combefis megjegyzi: «Nagyon helyes volna, ha megmondotta volna, ki ez a minden kivételnél nagyobb tanu, hol és melyek voltak a szavai. Talán Anastaziust akarta mondani, mindezenre súlyos tanu, de nem tudunk róla semmit ebben a pontban». (U. m. 132. old.).

Migne (P. L. 129. 458. nota) úgy magyarázza, hogy a «Filioque» hiányzik a kódexben és az Anastazius-féle szövegben is és csak Giuliano állításának tekintélyére lett befűzve, amit viszont nem lehet megengedni, mert határozatlan és eléggé alap nélküli állítás.

A szövegekritika itt nem dönti el a kérdést; mert ez olyan időből származik, amikor nem csináltak lelkiismereti kérdést a szövegek érintéséből, sőt kötelezve érezték magukat a szöveg megváltoztatására az igazság iránti szeretetből. Itt csakis a történeti adatok segítségére támaszkodhatunk. A bizonyító történeti tényt Allatius már felfedte

és ezek bizonyítani is látszanak. (Joh. Henr. Hottinger, c. 20. pp. 518—520.).

Az egyik történeti tény : a Photiustól összehívott zsinaton visszatérése után a pátriarkai székre ünnepélyesen megerősítették a VII. zsinatot, elismerték egyetemesnek, a többivel egyenlőnek, sőt tiltakoztak a latinok ellen, mintha azok nem fogadták volna el annak. Ha a zsinat szimbolumában állt volna a Filioque, akkor Photius maga ásta volna meg sírját, amelybe eretnkségét temette volna, amely épen hogy megszületett.

* * *

4. A többi egyetemes zsinaton egészen a flórenci zsinatig nem volt többé erről a kérdésről vita vagy szó, kivéve a II. lyoni zsinatot, ahol Paleolog Mihály császár aláírta az eléje tett formulát, amelyben a Szentlélek származását vallotta az Atyától és Fiútól.

Érdekes például megjegyeznünk, hogy a II. lyoni zsinat a görögökkel egyetértésben meghatározta és kimondta a katolikus dogmát a Szentlélek származásáról és szent Péter és Pál ünnepén az ünnepi istentisztelet alatt és annak nyolcadán a negyedik ülés végén a Te Deum után énekelték a zsinati atyák a szimbolumot a Filioque betűzésel, sőt a görögök először háromszor és azután kétszer énekelték az elért egység öröme, de formális zsinati határozat, amely elismerné a «Filioque» hozzáadást, nem történt. Tehát helytelenül hivatkoznak némely szerzők a II. lyoni zsinat tekintélyére, mint amely a hozzáadást szentesítette.

* * *

Tehát a felelet arra a kérdésre : melyik egyetemes zsinat fűzte be a hitvallásba a Filioque szót, nem kielégítő azok számára, akik kategorikus feleletet és megoldást óhajtanának. Amint általában azt mondhatjuk, hogy a flórenci zsinatig egyetemes zsinat kifejezetten nem approbálta a Filioque betűzését a szimbolumba, mondhatjuk, hogy a X. századig semmiféle általános egyházi tekintély ezt nem hagyta jóvá.

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAIBÓL.

Az én politikám a béke politikája. I. Ferenc József és a háborús felelősség kérdése.

Kivonat *Kratochwill Károly* vendégnek 1935 febr. 8-án tartott felolvasásából.

I. Ferenc József császár és király, a nagy és bölcs uralkodó nemes alakja 1916 novemberében eltűnt az élet színpadáról és a történelem nagy alakjai közé került. I. Ferenc Józsefnek országainak és népeinek vezetésében nagy és áldásos szerep jutott. Ő a mai zavaros, nyugtalan és ki nem egyensúlyozott kor ellenére is tovább él az igazi, volt boldog békeidők után sóvárgó lelkekben mindazoknál, akik még őt ismerték, az ő felejthetetlen idejében éltek. Neve ma is közszájon forog, és gyakran lehet azt a kijelentést hallani: «Igen, Ferenc József idején ez így, vagy amúgy volt, vagy ez vagy amaz nem történhetett volna meg.

Neve nagy történelmi, különösen 1867 óta gazdagságban rohamosan gyarapodó, kultúrában viruló, békés, boldog korszakot jelent, különösen Magyarországon, melyet az azóta elszegényedett, megsanyargatott emberek a sívár, szomorú, nyugtalan, rideg, örmötelen jelen nyomása alatt sóhajtozva kívánnak vissza.

Lehetnek forradalmak, súlyos zavarok, tömegőrületek, vagy pusztíthatnak bármily szellemi járványos betegségek a népek között, eljön megint az ideje a fokozatos lehiggadásnak, amikor a józan ész és belátás a viharzó szenvedélyeket lecsillapítja, a józanság felülkerekedik és újra nyugodt, kiegyensúlyozott atmoszférát teremt. Akkor tisztultabban fogunk látni és az utolsó néhány évtized történelmét a távlatból helyesebben tudjuk majd megítélni.

De már most is dereng az emberekben, ébred a lelkipurdalás és felismerés, hogy mily jó, mily szép, boldog idők voltak akkor s hogy mennyit veszítettünk azóta. A közelmúlt rettenetes viharai s az örült, felkorbácsolt, romlott szenvedélyek hullámhegyei között, mindennek fölé magaslik e múltnak az ő nagy alakja.

Értebeöntött, emberfeletti sorscsapásoktól sujtott szív, mely a szenvedésekben kikristályosodott és élettapasztalatokban bölcs lett,

felfogásban és gondolkozásban kifogástalan, igazi «Grand seigneur» a hatalmas történelmi és nagytekintélyű Habsburg-család egyik kimagaslóbb reprezentánsa, igazi vezető, fejedelem, népek atyja és ura : I. Ferenc József, a nagy uralkodó.

Pártatlan, egyformán igazságos fejedelemnek kellett lennie országaiban, különböző fajú, multú és származású, törekvő népei felett.

Mindezen különféle nemzetek, nemzetiségek érdekeinek, törekvéseinek összeegyeztető és összekötő kapcsolója ő volt, I. Ferenc József.

Élete tragédiája az volt, hogy neki, aki valóban szívének minden porcikájával békefejedelem volt, aki sohasem akart háborút, azt sohasem provokálta, sőt kerülté ahol csak lehetett, mégis egész életén át súlyos és nehéz háborúkat kellett a létért viselnie.

Uralkodását Európa-szerte politikai tomboló mozgalmak közepette kezdte meg, amikor Európa népei mindenütt az uralkodó abszolutizmusa ellen fellázadtak. Így Párisban, Sziciliában, Németországban, Bécsben, Magyarország is szabadságának kivívása érdekében fegyverhez nyúlt.

Északolaszországban a szavoyai király, Albert támadta meg Ausztria északolaszországi birtokait.

Végtére sikerült I. Ferenc Józsefnek a békét helyreállítani.

1859-ben francia-olasz támadás érte. Sajnos, gróf Gyulay, a hadseregparancsnok nem állott a helyzet magaslatán, 1864-ben a dán háborúban a Gahlenz-hadteste fényesen verekedett, 1866-ban olaszporosz támadás ellen kellett végezni, az olasz fronton Albrecht főherceg fényes győzelmet aratott Custozánál, míg Benedek a északi harctéren, az új gyutacs, azaz hátultöltő porosz fegyverrel szemben, a régi elültöltő osztrák puskával felszerelt, kiváló fegyelmezett hadserege elvérzett.

I. Ferenc József szíve megrendült a sok vérvesztességre, gyűlölte a háborút.

1879-ben történt Bosznia-Hercegovina okkupálása.

1908-ban pedig I. Ferenc József Bosznia-Hercegovina anexióját a magyar Szent Korona hagyományos jogára való hivatkozással mondtotta ki.

Az orosz aknamunka gyümölcszeként, a szerbek áskálódása és monarchiaellenes magatartása idővel olyan mérveket öltött, hogy szerb komitácsik betörése ellen is az ott levő csapatainkat meg kellett erősíteni. Conrad vezérkari főnök preventív háborút javasolt, I. Ferenc József azonban hallani se akart preventív háborúról.

Ährentalt a monarchia külpolitikája miatt támadták. I. Ferenc József megjegyezte : «Miért támadják Ährentalt, hiszen a külpolitikát én csinálom».

Conrad, a szókimondó vezérkari főnök, megint egyszer kritizálta a monarchia külügyi politikáját, és erre Őfelsége azt mondotta: «Az én politikám a béke politikája és mindenkinek ehhez kell alkalmazkodnia. Ilyen értelemben vezeti külügyminiszterem az én politikámat. Lehetséges, sőt valószínűnek látszik, hogy ki fog törni a háború, de csak akkor lesz meg a háború, ha Olaszország minket megtámad».

A felolvasás további folyamán az előadó okmányokat olvas fel, amelyek bemutatják, hogy Szerbiában mily módon uszítottak a háborúra a Monarchiával és mily módon pályáztak Magyarország területére.

A szerb tervek megvalósításának útjában állott Ferenc Ferdinánd. Az ő céltudatos erélyességétől féltették vágyaiknak beteljesülését, hiszen ő egy délszláv államot akart alapítani, melyben a horvátoknak jut a vezetőszerep. Ezért kellett őt eltenni láb alól.

Amikor gróf Paar jelentette az uralkodónak e szörnyű tettet, Őfelsége behúnyta szemeit és gondolataiba mélyedt, aztán halkan és nehezen ejtve ki a szavakat, ezeket mondotta:

«Borzasztó, a Mindenhatóval nem lehet dacolni. Egy magasabb hatalom ismét rendet teremtett ott, ahol én, sajnos, nem tudtam azt fenntartani.»

Később azt mondotta: «Bármilyen rettenetes is volt ez a merénylet, egy ember élete miatt, még ha egy főhercegé volt is, nem lehet hadat üzeni».

Báró Margutti könyvében azt írta, hogy I. Ferenc József és környezete nemcsak remélte, hanem meg volt győződve, hogy a szerbek a demarsban követelt feltételeket elfogadják, annál inkább, mert csak egy demarsról és nem ultimátumról volt szó.

1914 július 23-án gróf Berchtold Giesl belgrádi követünknek a következőket sürgönyzi: «A ma végrehajtandó demarsunkra Ön által választott megjelölés, hogy «Ultimátum» azért nem helyes, mert a határidő eredménytelen lejárta után, ezt nem követi az ellenségeskedések azonnali megkezdése, hanem csak a diplomáciai összeköttetés megszakítása. A hadiállapot a hadüzenet által, vagy a szerb támadás esetén áll be».

Szerbia eleinte tényleg el akarta fogadni demarsunkban támasztott követeléseinket, de mikor Oroszországból biztatást kapott, hogy fegyverrel is támogatni fogják — elégtelen, kitérő választ adott, mire az osztrák-magyar követ elhagyta Belgrádot.

Amikor I. Ferenc József erről értesült, gondolkodóba esett és azután azt mondta: «Végre is a diplomáciai szakítás még nem jelent szükségképen «casus belli».

I. Ferenc József akkor még nem tudta, hogy Oroszország és Szerbia

már kiadták a mozgósítási parancsot és eltökélt szándékuk volt, hogy megalázásra, vagy háborúra kényszerítik a Monarchiát.

Oroszország minden ürügyet felhasznált, hogy a teljes szakitást addig kitolja, míg felvonulását befejezte, hogy akkor diktálhasson. Ezt meg kellett előzni és mivel a szerbek harcokat provokáltak, a Monarchia kényszerítve volt hadat üzeni Szerbiának.

Conrad azt mondja I. Ferenc Józsefről írt könyvében: «Az uralkodó elhatározása nehézségeinek teljes tudatában, a szerbek által ránk kényszerített háborút azzal a komolysággal és lelke mélyén fogamzott kötelességtudással fogta fel, mely egyéniségének tulajdonsága volt.

Bismark azt mondotta, ha I. Ferenc József lóra ül, népei egységesen követni fogják.

Igy is volt.

Julier Ferenc ezredes, katonai író az 1914. évi osztrák-magyar hadseregről a következőket írja:

«Igaz, hogy a régi Monarchia hadseregében is sokféle nemzetiség keverődött össze, de itt az érzelmi egységet biztosította az autoritás tetőfokán álló uralkodóházhoz való ragaszkodás, a jó és lovagias tisztikar, a sokszázéves közös katonai multban gyökerező hagyományok ereje és a tudat, hogy a habsburgi birodalomban minden nemzet és nemzetiség a legtagabb korlátok közt élvezhette a maga nemzeti és kisebbségi jogait.»

I. Ferenc József élete a sorscsapások láncolata volt. Neki a béke fejedelmének élete végén is viselnie kellett egy, az ellenségei által reá-kényszerített véres háborút. Vad viharoktól felkorbácsolt nehéz életéért legalább csendes, könnyű halállal kártalanította a Mindenható.

Legendás alakját, népeinek mély tisztelete, rokonszenve és őszinte gyászsa kísérte utolsó útjára.

Hűséges hadserege mély megilletődéssel állott Ferenc Jósákja ravatalánál.

Áldott legyen az ő halhatatlan emléke.

Az agrárpolitika tudományos alapjai.

Czettler Jenő r. tag 1935 május 17-én tartott székfoglaló értekezésének kivonata.

Az agrárpolitika mai irodalma, elasztikus körvonalaival, bizonytalan fogalmi meghatározásaival, szubjektív vagy pártpolitikától befolyásolt elgondolásaival soha nem látott virágzást mutat. Tudományos agrárpolitika viszont, amely a napi problémákon túl általános érvényű, szilárd fogalmakkal operáló rendszer megalkotására törekszik, sajnos, alig néhány munkával szerepel nemcsak a hazai, hanem a világirodalomban is. Hamarosan csak a magyar Mattyasovszky, a svájci Laur és a német Aereboe munkáját tudjuk megemlíteni, mint olyat, mely a régebbi, inkább eklektikus tankönyveken (Skalweit, Grunzel, Bauer—Mengelberg és Buday stb. agrárpolitikáin) kívül, nemzetközi vonatkozásban is helytálló agrárpolitikai rendszer megalkotására törekszik.

Ha a gyakorlati agrárirodalom kvantitatív eredményeit a tudományos agrárpolitika kvalitatív munkáival összevetjük és a kiáltó ellentét okait vizsgáljuk, két körülményben jelölhetjük meg ezt az igazán számottevő eltérést. A gyakorlati agrárkérdések irodalmának gazdagsága szoros összefüggésben áll, azokkal az anyagi, erkölcsi és politikai sikerekkel, amelyeknek eredője a nagyközönség szellemi fellelvőképességében rejlő szimpátia, a könnyű modorban írt, de mégis a tudományosság színezetében jelentkező tárgyalási módszer iránt, amivel szemben a rendszeres agrárpolitika, évek, sőt évtizedek kutatásának szintézise, sokkal nehezebben érthető és sajátítható el és így az érdeklődés középpontjában álló kérdések tárgyalásánál is nehezebben alkalmazható, dacára kritikájában és útmutatásában feltétlen nagyobb értékének. Hazánkban még egy külön ok is közrejátszik a rendszeres agrárpolitika irodalmi szegénységénél. Felsőfokú oktatásunk ugyanis alig specializál a gazdasági élet különböző ágaiban. Az agrárpolitika, a közgazdasági politika kollégiumában nyer az ipari és kereskedelmi politikával arányos méltatást. A tudományos agrárpolitikai buvárkodásnak föltétlen rovására megy az egy-tanszékrendszer, mert emellett a fiatalabb generáció ambíciójának felkeltése nincs eléggé biztosítva. De ezeknél is fontosabb a rendszeres agrárpolitikai irodalom stagnálásának belső oka. Az agrárpolitika az illető ország adottságaitól elválaszt-

hatatlan és így olyan általános elvek és igazságok, mint az elméleti közgazdaságban, nehezen konstruálhatók.

A rendszeres agrárpolitika geneziséét vizsgálva, ezekkel a nehézségekkel már a közgazdasági politika úttörőinél is találkozhatunk. A mezőgazdaság és a vele foglalkozó népesség védelme aránylag új keletű. Az ókor foglalkozik ugyan termelési és egyéb agrárkérdésekkel, de az irodalom csak szétszórt adatokat tartalmaz az agrárpolitikai elgondolásból. A középkor természetes gazdálkodása szintén kevés anyagot nyújt egy megközelítően is agrárpolitikainak nevezhető irány kifejlődéséhez. Az újkori kapitalizmus kezdetén, de főleg a XVIII. század abszolút-államainak büroái már gazdagabb agrárpolitikai anyagot termelnek. A közigazgatási intézkedések szisztematizáló művelőkre találnak és jöllehet ezek még a közgazdasági politika öncélúságáig sem jutnak el, de az agrárpolitika későbbi anyaggyűjtésének és közigazgatási alátámasztásának jelentős szolgálatot tettek.

Új irányt jelent a fiziokraták fellépése. Tanításuk, hogy minden gazdagság és kultúra ősforrása a földművelés, később az agrárpolitika tudományos művelőinek egész sorozatában visszhangra lel. Ide számíthatók: Schäffle, Oppenheimer, Dániel, nem csekély mértékben Méline és Bernát, sőt bizonyos vonatkozásban Rodbertus, Stein Lőrinc és Ruhland is. Sajnos, ez az irány — első követőinek a részletkérdések iránti érzékhiánya, az induktív kutatások elégtelensége, majd bizonyos szubjektivitás folytán, nem tudott rendszerré nőni. A fiziokrata tanok uralmát hamarosan szuperálják Adam Smith és a klasszikus közgazdaságtan teoretikus kutatásai és törvénymegállapításai. Az individuális iskola kritizálásával kapcsolatban tűnik ki, hogy milyen hatalmas volt Smith és a klasszikus közgazdaságtan tudományos értéke és milyen grandiózus volt az általuk alkotott rendszer. A klasszikus közgazdaságtan agrárpolitikai eredményei közül kiemelhetjük: a középkor városgazdasági rendszerével szemben a mezőgazdasági értékesítés szabadságát, továbbá a magánföldtulajdont, a mai gazdasági és társadalmi rend fundamentumát és a jobbágyfelszabadítást, amely nélkül aligha beszélhetnénk ma kisgazdaságról. Olyan tantételek megállapítása is, mint a földjáradéktan és a csökkenő földhozadék törvénye szintén örök dicsősége marad a liberális gazdasági iskola agrárpolitikai kutatásainak.

Viszont nem csoda, hogy a föld elaprózódása, az eladósodás és a proletárizálódás egyéb folyamata a XIX. század romantikus közgazdáiban épűgy felkelti a mult stabilabb korszaka iránti nosztalgiát, mint ahogyan ez, az irodalom, sőt a jog- és államtudományok körében is bekövetkezett. Így születik meg az első öncélú, önálló, nemcsak az

államtudományok, de a közgazdasági politika törzséről is levált agrárpolitika, Roscher Vilmos «Nationalökonomik des Ackerbaues» című munkája. Nincs olyan agrárpolitika, amelynek az agrárizmus tudományos fejlődésére akkora hatása lett volna, mint ennek a munkának. 1856-tól kezdve, amikor ez a munka először lát napvilágot, beszélhetünk csak először agrárpolitikáról, mint önálló tudományról. Roscher az agrárpolitika és agrártörténet között olyan elválaszthatatlan kapcsolatot létesített, amely minden számbavehető agrárpolitikai munkának, ha tudományos nívón akar maradni, ma is fundamentumául szolgál.

Roscher után a történelem-etikai iskola a gyakorlati közgazdaságtan keretében igyekszik minden termelési ág érdekeit figyelembevevő agrárpolitikát teremteni. Mint új anyag szerepel benne a mezőgazdasági közigazgatás és az oktatásügy, — különös tekintettel előbbinél a munkáskérdésre, utóbbinál a mezőgazdasági többtermelésre. Közöttük legteljesebb és legnevezetesebb a Wagner Adolf és Conrad János gyakorlati közgazdaságtanába foglalt agrárpolitika.

Az agrárpolitikai tudomány további fejlődésének két gyakorlati probléma ad új fordulatot, t. i. a tengerentúli konkurencia s ennek következménye, az európai agrárkrízis, valamint a szocialisták vitája a jövő agrárprogramjáról.

A múlt század végén a szabadkereskedelmi politika és a védvamos irány állandó vitatárgy lesz s a német egyetemek professzorainak fejlett érzéke a gyakorlati kérdések iránt, hamar megtermi az egész tudományos világot megmozgató vitát az agrárállam, vagy iparállam alapvető kérdésében.

Ugyancsak ebben az időben lángol fel a harc a német szociáldemokrácia agrárprogrammjának megalkotása körül két szociáldemokrata teoretikus: Kautsky és Dávid között. Ez nemcsak a földmunkáskérdésre, a földtulajdonra és a birtokrefomra, de a jövő szocialista állam agrárrendszerére is kiterjedt. A történelem-etikai iskola professzorai a szociális és nemzetpolitikai szempontokon kívül statisztikai tudásukat viszik a küzdelembe, a két szocialista teoretikus pedig igazi marxista módszerrel mint döntőargumentumot a kis- és nagyüzem termelési intenzitását és annak eredményeit állítván a vita központjába, a mezőgazdasági üzem terméseredményeit és rentabilitását vizsgálván, az agronómia különböző disciplináit kapcsolja az agrárpolitikába.

Már ezzel a kiszélesített metódussal dolgozik a korszak két nagy agrárpolitikusa, Buchenberger és von der Goltz. Az agrárkrízis okait szem előtt tartva, az átalakulás kérdését a határhaszonelmélet alapján rendszerükbe illesztik, ezenkívül úgy Buchenberger, mint Goltz az

agronómia egész fegyverzetét, de legfőként az üzemtant teszi az agrárpolitika szerves részévé. Ez a négyes (történelmi, közigazgatási, statisztikai és üzemtani) megalapozás döntő az agrárpolitikában a háború végéig.

A háború és a forradalmak legújabb fejleményei az agrárpolitika, helyesebben a föld és az ember szoros kapcsolatát domborítják ki a nemzetállam életkérdéseivel. Kenéz Béla «Nép és föld» című munkája ennek a tudományos felfogásnak egyik előfutára. Különösen a közép-európai államok autarchiára való törekvése az agrárpolitikát összes vonatkozásaiban mint a legnemzetibb irányú, az állam létének alapjául szolgáló termelési ág közgazdaságtanát egy új nemzetpolitikai rendszer alapjára tette. Erről a változásról számol be Strakosch és nálunk Buday László. Az üzemtechnika mellett már a termelés intenzitása és a rentabilitás kérdése is előtérbe nyomul. Nemcsak a földreform és a munkabérekérdés érdekli Strakoscht, de az értékesítés is és ennek kapcsán új tudományos alapul alkalmazza az agrargeográfiát. Nálunk különösen Teleki Pál gróf és Fodor Ferenc munkáiban lép előtérbe az agrargeográfia.

Egészen új szempontot visz az agrárpolitikába a hitleri Németország földművelésügyi minisztere, Darré, aki a ma ott uralkodó fajelmélet alapján igyekszik Mezőgazdasági Szociálpolitikámban már 1914-ben az agrárpolitika passzív alanya gyanánt megjelölt kisgazdasóztályt egy magasabb nemzetéleti organizmus alapjául feltüntetni s az agrárpolitika célkitűzéseinek középpontjába állítani.

Kérdés most már, vajjon az előző áttekintésben megjelölt irányok szintézise alapján létrejött-e olyan agrárpolitikai rendszer, amely, ha nem is véglegesen, de a Roscher-féle agrárpolitika élettartamának és tekintélyének megfelelő módon évtizedekre megjelölné az agrárpolitikának, mint tudománynak tárgykörét, határait, fogalmát. Két tudományos kutató igyekszik e célt megközelíteni, Laur «Einführung in die Wirtschaftslehre des Landbaues» és Aeretoe «Agrarpolitik» című munkái. Közülük az első nemzetközi viszonylatban is elismert rendszer alkotására törekszik. Munkája különben egy új kutató szempontot és eszközt hoz az agrárpolitikába: a gazdasági eredmények vizsgálatát pontos könyvvetés alapján, mely egyszersmind a javasolt agrárpolitikai intézkedéseknek is előzetes kontrolljául szolgálhat. Tárgyalása során törekszik a közgazdaságtan kiforrott rendszere szerint a természet, munka és tőke hármasságát vezetőfonalul megtartani. Fogalmi meghatározásaiban is precizításra törekszik.

Aeretoe szintén tudományos rendszert akar teremteni, bár von der Goltzon kívül senkinek annyi kapcsolata nem volt a gyakorlati

élettel mint neki. Kutatása lényegében az üzemtan és becsléstan adattaira épít, bizonyítván azt, hogy a különböző gazdasági rendszerek történelmi kényszer rezultánsai, viszont, hogy a mezőgazdasági üzemszervezetek nem csak a birtokelosztás, de a népesedés terén is döntő hatásúak. Lényeges újítás munkájában, hogy az értékbecslés befolyását az áralakulásra és utóbbinak hatását az üzemszervezetekre, a racionalizálásra, a munkaalkotmányra, a földtulajdonra, szintén vizsgálódás tárgyává tette.

Ez irodalmi előzményekben már adva vannak a modern agrárpolitika rendszerének tudományos alapjai.

Mindenekelőtt úgy a gyakorlati mint a tudományos agrárpolitika vizsgálódásai sokkal szorosabb kapcsolatba kell, hogy jöjjenek a nemzetcsalád sorsával, mint a múltban. Az agrárpolitika nem hagyhatja figyelmen kívül a közelmúlt eseményeit, sarkpontjává kell tennie a fizokraták új életre kelt tanát. A föld a nemzeté, nem egyszerű tőke, hanem megélhetési forrás, amely egyéni tulajdonban is a nemzetcsalád érdekében kezelendő. Ember és föld nélkül nincs ország, tehát mindkettőt istápolni az állam jól felfogott érdeke. Az agrárpolitika nem állhat meg a jelenségek konstatálásánál, leírásánál, kritikájánál, de az állam összlakosának érdekében kell, hogy javaslatokat tegyen a föld termőképességre, a termelés intenzitásának, érték- és munkaalkalom teremtésének érdekében, hogy a mezőgazdasági termelőosztályon keresztül az egész nemzetcsalád vitalitását, fennmaradásának néperőben és élelmiszerbőségben rejlő alapját fokozza. De ez a célkitűzés magában még alig vinné előbbre az agrárpolitikát a XVIII. század fiziokratainak elméleti és kameralistáinak gyakorlati közigazgatási nivójánál. Biztos útmutató még a napi problémákban is csak az a tudományos agrárpolitika lehet, mely a történelem tanulságait nemcsak összehasonlítás, de a továbbépítés céljaira is felhasználja. A birtokviszonyok, a népesség társadalmi tagozódása, az üzemszervezetek, a munkaalkotmány, az örökjog stb., stb. történelmileg fejlődtek, amelyeknél a más történelmi előzményekkel rendelkező államok reformjai szerint történő átalakítás szociális ellenállást, esetleg nehezen jövhető gazdasági bajokat okozhat.

Bár a mezőgazdasági politika és az agrárpolitika közt disztinkciónk kell, elengedhetetlen, hogy utóbbi a mezőgazdasági tudományoknak, sőt mondhatnám az alkalmazott természettudomány egész tárgykörének kutatásait, de mindenekelőtt és fölött az üzemtan és becsléstan eredményeit mellőzze és szervesen be ne illessze tudományos épületébe.

A szociálpolitika munkásvédelme — mutatis mutandis — a kis-

és törpebirtokosokra is alkalmazandó, azzal a különbséggel, hogy amíg az ipari szociálpolitika terheinek túlnyomó részét a munkaadóra és az államra hárítja, addig a mezőgazdaságnak saját magának kell a fedezetet kitermelnie. Ebből a szempontból különös fontossággal bír a mezőgazdaság intenzivításának, terméseredményeinek fokozása és költségeinek racionalizálás útján való csökkentése. Mindezen kérdések, illetve szempontok tárgyalásánál a statisztika fontos adatai nélkülözhetetlenek. Nyilvánvaló továbbá, hogy a mezőgazdasági üzem analízise, illetve az ezzel foglalkozó tudományok eredményeinek mérlegelése nélkül az agrárpolitika mindig bizonytalan területen mozog.

A legújabb gazdasági fejlődés keserű kényszerrel magyarázza meg, hogy sem a gazdának, sem az agrárpolitikusnak nem elég a mezőgazdasági szaktudás, hanem ismernie kell e közgazdasági élet és a közgazdasági politika egész területet.

Nyomatékosan hangsúlyoznom kell, hogy a közgazdaságtan nemcsak törvényeiben, de az induktív és deduktív módszerek alkalmazásánál, a fogalmak precizizozása körül, a különböző tudományágak eredményeinek szintézisében és a rendszer felépítésében példaképe, útjelzője, de részben anyaga is a modern, tudományos agrárpolitika megalkotásának.

Az egyház és a nemzetközi viszályok elintézése.

Dr. Polgár Imre vendég 1935. évi nov. hó 15-én tartott felolvasásának ismertetése.

Az erkölcsi törvények érvényesülésének előmozdítása a nemzetközi viszonylatokban hatályos módja a nemzetközi viszályok megelőzésének. E tekintetben jelentős szerepe van az Egyháznak.

Az Egyház kezdettől fogva főfeladatául tekintette a béke biztosítását az államokon belül és a nemzetközi viszonylatokban. A közép-korban az Egyháznak döntő befolyása volt az állami főhatalom birtokosainak jogalkotó tevékenységére. De nagy szerepet játszottak a nemzetközi jog művelésében is oly férfiak, akik a keresztény filozófia fegyvereivel felszerelve világították meg a fejlődés helyes irányát. Ezek közül különösen két spanyol tudós: *Victoria* dominikánus és *Suarez* jezsuita, a neoscholastika nagymesterei voltak a legjelentősebbek.

Az újabb időben az Egyház a pápák döntőbírói tevékenysége által vett részt közvetlenül, a pápai megnyilatkozások által pedig közvetve a nemzetközi béke megszilárdításában.

Az újabbkori pápák közül különösen XIII. Leónak és XV. Benedeknek a béke érdekében kifejtett tevékenységét ismertette az előadó, aki ezután foglalkozott a pápák közvetlen szerepével a nemzetközi viszályok elintézése körül a modern korban. Kifejtette, hogy az Egyház törekvése a béke fenntartására különbözik a logikai ellentmondásba ütköző pacifizmustól, de nem azonosítható azzal a szentimentalizmussal sem, amely még a jogos védelmi háborút is erkölcsellenesnek tartja. A keresztény erkölcstudomány szerint a háború bár nagy bajokat, szenvedéseket idéz fel, bizonyos esetekben, nemzetek önfenntartása érdekében, mint *ultima ratio* meg van engedve.

Katolikus dogmatikusok még az első hágai békeértekezlet előtt sürgették egy állandó nemzetközi bíróság felállítását, mely az államok közt felmerült összes jogvitákat elintézné. Az utolsó vatikáni zsinaton számos egyházfejedelem aláírásával kérvényt nyújtottak át IX. Pius pápának, melyben reámutattak egy állandó legfelső bíróság szervezésének szükségességére, mely az összes nemzetek jogtudósaiból állana és a pápa elnöklete alatt a nemzetek közti igazságosság alapelveinek érvényesülését biztosítaná, miáltal a nemzetközi erkölcs iránymutatója lenne.

Bár ezek az elgondolások nem válhattak valóra, kétségtelen, hogy Szent Péter utódjánál senki sem képvisel nagyobb erkölcsi erőt és így a pápák különösen hivatva vannak az egyes konkrét nemzetközi viszályok elintézésénél döntőbíróként közreműködni.

Tényleg gyakran vették igénybe a viszálykodó hatalmak a pápának, mint döntőbírónak közreműködését. Az újabb korban legjelentősebb XIII. Leónak döntőbírói közreműködése két európai nagyhatalom között felmerült vitában. Ezek közül az egyik protestáns hatalom volt, Németország, mely Spanyolországgal került ellentétbe a Karolina-szigetek miatt.

Tüzetesen foglalkozott ezekután az előadó a Szentszéknek a Nemzetek Szövetségéhez való viszonyával és arra a következtetésre jutott, hogy ez a kérdés nem bírálható el tisztán jogi alapon, mert ez elsősorban nem jogi, hanem politikai kérdés. Politikai megfontolások pedig nem szólnak amellett, hogy a Szentszék a Nemzetek Szövetségének tevékenységében közvetlenül vegyen részt. Rendkívül bonyodalmas komplikációra vezetne ez nemcsak a Szentszék, hanem a Nemzetek Szövetségének szempontjából is.

XI. Pius pápa megnyilatkozásaiban mindig az erkölcsi törvények, az igazság és az igazságosság érvényesülésének szükségességét hirdeti. A világpolitika jelenlegi állásában nem gondol a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozásra, de minden törekvése arra összpontosul, hogy azt a mérhetetlen erkölcsi erőt, melyet képvisel, a béke biztosítására fordítsa.

Előadó fejtegetéseiből arra a következtetésre jut, hogy az Egyház békemunkája pozitív, reális, tevékeny elgondolás a patriotizmus minden követelményével összhangban. Kivált fontos ez reánk nézve, mert számunkra csak akkor lesz feltámadás, ha a nemzetközi életben — *Pacelli* bíborosállamtitkár szavaival élve — «a joggal a hit és erkölcsi törvények párosulnak».

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Csathó Kálmán drámai művei.

Kivonat *Perényi József* r. tag 1935 nov. 22-én tartott előadásából.

Újabb időben egészen megszokottá vált elbeszélő műveknek dramatizálása. Csathó Kálmán is hódol hat színművében ennek a divatnak. Ő ugyan azt vallja, hogy témáit nemcsak regényeknek, hanem színműveknek is feldolgozza. Mindenesetre nemcsak költőnek kell lennie annak, aki arra vállalkozik, hogy elbeszélő művet dramatizáljon, hanem jól kell ismernie a dráma törvényeit és a színpadot is. Csathó Kálmán, ki éveken át volt a Nemzeti Színház egyik jeles rendezője, mindkettőt kitűnően ismeri és egyben költő is.

Csathó Kálmán első színpadi műve, *Az új rokon*, vígjáték 3 felvonásban, mely a szerzőnek *Blanche, vagy a szegény rokon* c. regényének színpadi átdolgozása. A darab zajos sikert aratott és írói értékek is nyilvánulnak benne.

Kedves, finom, tiszta magyar levegőjű életkép egy befogadott leányról, ki az ósdi légkörben élő család életét hirtelen felforgatja, bonyodalmakat idéz elő, házassági terveket semmisít meg és új házasságot tesz lehetővé. Szeretereméltó, bolondos, modern leány, forgószél kisasszony, ki megszeretteti magát, s mivel azt, akit tudna szeretni, már más szereti, kiröppen a nyitott ablakon a nagyvilágba, maga mögött hagyva a felkavart békéjű ház csodálkozását és megbotránkozását.

A könnyebb fajsúlyú darab első felvonása példaképe egy sokoldalú környezetrajznak, finom részletmunka. A darab hőse maga az egész család. Igaz ugyan, hogy Blanka ütközik össze Tóni mama és környezetének házirendjével, de ebből a millióból fakad minden, ami igazán vígjátéki ebben a darabban.

Csathó Kálmán második darabja: *A házasságok az égben költönek* c. vígjáték, 3 felvonásban. Mulatságos darab, de a magyar vígjáték fejlődésében nem sok szerepe lesz. Érdeme, hogy jó vígjátéki ötlet az alapja, néhány jó szerepe s így van vígjátéki hatása is.

Csathó Kálmán főcélja a mulattatás. A régi magyar úri társadal-

mat mutatja be szellemesen és vonzóan. Csathó jól ismeri ezt a társadalmat, szereti is, de nem hizeleg neki. Megmutatja szeretetreméltóságát, kedvességét, vonzó hibáit, de olykor léhaságát is. Nem tör pálcát e társadalom alakjai fölött, maga is közéjük vegyül és velük mulat. Nem mély értékű vígjáték, melyben a magyar társadalmi vígjáték régibb hagyományait újította föl és ennek szellemében tükrözteti a modern életet. Tiszta magyar levegőjű darab több jól megrajzolt alakkal.

Csathó Kálmán következő színműve: *Te csak pipálj, Ladányi* 3 felvonásban. Ennek a vígjátéknak komoly alapgondolata van, súlyos társadalmi problémát vet fel nagyképüsködés nélkül és szívárványos hangulatban old meg. A darab azt tárgyalja, hogyan pusztul munka nélkül, folytonos dinom-dánomban a magyar birtokos középosztály és hogyan kaphat új erőre, ha nem restell eltanulni egyet-mást a gyakorlatibb gondolkozású rétegektől. Csathó Kálmán nemcsak élvezetet nyújtott a közönségnek, hanem okulásul is szolgálhatott. A darab meséje egyszerű és naiv bonyodalmú, alakjai kedvesek, mulatságosak és tösgyökeresen magyarok. A darab tisztán irodalmi eszközökkel hat és jó példa arra, hogyan kellene a jelen irodalmának a mult nemes hagyományaira támaszkodva, haladni a korral és egyengetni a jövőendő útját.

Lilla c. háromfelvonásos színjátékát *Földiekkel játszó égi tünemény* c. regényéből írta Csathó Kálmán. A regény Csathó elbeszélő művei közt kiváló helyet foglal el, de a belőle készült színmű drámailag gyengébb a szerző eddigi színpadi munkáinál. A regény inkább *Lilla* tragédiája, mint Csokonaié. A színmű címével is kifejezi, hogy szorosan vévén nem Csokonai dráma.

Csathónak legnagyobb erőssége ebben a színműben kitűnő környezetrajza, de ez is részletekre hull szét. A darab szerkezete egészen regényszerű, nem tömöríti, hanem szétteregeti a cselekményt. A színmű nem is volt tartósabb sikerű. El kell ismernünk azonban, hogy *Lilla* alakja és a harmadik felvonás néhány gyönyörű jelenete Csathó legjava alkotásai közé tartozik.

Lilla után *A nők titka* c. egyfelvonásos, igénytelen vígjátéka került előadásra a Nemzeti Színházban. Csathó ugyanilyen című novelláját dolgozta át a színpad számára. Stílusa a bohózatot megközelítő nyers, de hatásos és ötletes. A nők uralmának mai ríktó visszasságát csipkedi. Pár hatásos szerepe tarthatja a színpadon.

Csathó Kálmán következő darabja, mely a Vígszínházban került bemutatóra, *Matyika színésznő szeretne lenni*, játék 3 felvonásban. Csathó Kálmán ebben a darabjában új területre csapott át. A Vígszín-

ház közönségének ízléséhez alkalmazkodott. Komolyabb mondanivalója ezzel a játékkal nem volt, de jeles színpadi tudását és emberlátását ezúttal is csillogtatja.

Vígjátékának veleje: Matyika színésznő akar lenni — és az is lesz. Matyika a született színésznő, ki az egész világot színpadnak tartja; családja, barátai, udvarlói csak arra valók, hogy kisebb-nagyobb szerepet játszanak az ő életcselekvényének kialakulásában. Matyikát vérének minden cseppje a színpadra hajtja; igazi komédiás vér, igazi életét csak a színpadon élheti ki, neki a színpad jelenti a mesterségét. Csathó Kálmán ebben a művében egy új női típust mutat be. Matyika a mai hipermodern leány, akire teljesen ráillik vőlegénye jelzője: «életveszedelmes». Ez a Matyika itt él Budapesten és sok színpadra vágyó leány típusa.

A vígjáték férfialakjai a férfi hiúságot, életteretlenséget, az egygyűségig menő férfihitét illusztrálják mulatságosan. A vígjáték szerkezete kitűnő. A cselekvény felépítése elejétől végig fokozatos és egyseges. Dialógusa szellemes, életteljes. Hangja azonban szabadabb, mint eddigi, a vidéki magyar úriosztály életének derűs jeleneteit dramatizáló darabjainak.

A *felhők lovagja* c. színművében ugyanilyen című regényét írta át a színpad számára. A darab külső sikere irodalmi értékével nem áll egyenes arányban. Csathó Kálmán a következő kérdést veti fel: Lehet-e úgy bánni a mai fiatal leányokkal, mint a régi, konzervatív időkben? Csathó Kálmán szerint a mai fiatalsággal már másképpen kell bánni, haladni kell a korrall — ezt Csathó Kálmán öregei is belátják. —

A *felhők lovagjában* a szerző még helyrajzi vonatkozásaiban is megmaradt azon a szűk területen, amelyen régebbi színpadi sikereit aratta és annak a színpadi családjának körében történeti az esetet, mely mindössze érzelmesebb az eddig ismert eseteknél. Ragaszkodik bevált sikereinek színhelyéhez és alakjaihoz, de szomorúbb dalt énekelt a régi keretben. De ez az érzélgős történet még sem kelti a valóság illúzióját, mert a *Felhők lovagja* híjával van az élet és a színpad minden éltető igazságának és hiányzik belőle az a közvetlenség meg vidéki levegő, mely korábbi darabjait rokonszenvessé teszi. Ha valamiképpen mégis leköt és érdekel ez a darab, annak oka az, hogy Csathó Kálmán szellemes, ötletes és mulatságos író és a mai csúnya korban szívesen elmereng igen sok ember a mult érzékeny emlékein.

Csathó Kálmán darabjai mind hatásosak, pompásan ismeri a színpadot és hálás, jó szerepeket ír. Elbeszélő műveinek jókedvét és pajkosságát is sokszorosítva kapjuk színműveiben. Különösen a *Te csak pipáld, Ladányi*-ban, melyben a cselekvény egységesebb és epizódjai

szervesen kapcsolódnak a cselekvénybe. Ez különben is valamennyi eddigi színműve között a legsikerültebb, a legértékesebb. A többi mulattató, kedves, ötletes játék, de alig hagynak mélyebb nyomot a magyar dráma fejlődésének történetében. Csathó Kálmán a divatos színműírók közé tartozik. Népszerűségének titka valószínűleg abban is rejlik, hogy mindnyájunkat valami boldog, jóleső tudat fog el, mikor egy-két órára visszaálmodhatjuk magunkat nagyapáink idejébe.

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Budapest Dunabalparti részének talajvize és altalajának geológiai vázlata.

Rövid kivonat *Horusitzky Henrik* r. tag 1935. évi nov. hó 29-én tartott előadásából.

A Hidrológiai Közlöny XV. kötetében, 1935. év június havában jelent meg a «Budapest Dunabalparti részének talajvize és altalajának geológiai vázlata» című munkám, melynek megjelentetését elsősorban a Székesfővárosi polgármesteri hivatal II. ügyosztályának kötelességem megköszönni. A munka megjelentetését elsősorban gyakorlati cél vezette, amint ezt az előszóban *Király Kálmán* székesfővárosi tanácsnok következőkép ecsetelte: «Valamely terület geológiai és hidrológiai tényezőit a csatornázási s általában a mélyépítési munkák végrehajtása előtt pontosan meg kell állapítani, mert a munkák tervei és költségvetései reálisan csak e tényezőknek ismerete mellett készíthetők el».

A munka részletes ismertetésébe nem bocsátkozom, mert az nyomtatásban megjelent. Itt inkább csak a nagy térkép bemutatására szorítkozom, mert ez az 1 : 10000-hez nagyságú térkép a közforgalomban nem jelent meg. Ebből csupán 15 példány készítettett. Egy-egy példányt kapott a Tudomány Egyetem, a Műegyetem és a m. kir. Földtani Intézet könyvtárai, a Vízművek igazgatósága, a Közmunkák tanácsa házi könyvtára, egy tiszteletpéldányt kapott a szerző és a többi a Városházán van elhelyezve.

A munkámhoz mellékelve emez térkép két részletből áll 1 : 25000 nagyságban, mert ebben a kisebb nagyságban túlzsúfolva volna a háromféle görbe. Az egyik térképen a felszíni görbék és a fúrási számok kijelölésén kívül az alapkőzet, vagyis a harmadkori rétegek fekvése, a Duna 0 pontjához viszonyítva, azok magassági görbéi vannak feltüntetve, valamint egyes geológiai korok vannak piros vonalakkal körülhatárolva; és a másik térképen ugyancsak a felszíni görbék és a fúrási számok vannak rajta, s ezeken kívül a talajvízi görbék kék vonalakkal vannak a térképen ugyancsak a Duna 0 pontjához viszonyítva. Azután ezen a vízi térképen láthatók a régi patakvizek medrei

és a Duna mellékágai. Így világosabb a kétféle görbe, ha azok külön külön vannak meg a térképen. Megjegyzem azonban, hogy ezek úgy vannak megszerkesztve, hogy bármikor egymásra is fektethetők.

A nagy az 1 : 10000-hez nagyságú térképen valamennyi jelzés rajta van.

A munka összeállítása 1271 adaton alapszik, amelyek legnagyobb része, a csatornázási ügyosztálytól és a vízművek igazgatóságától szereztem meg. A talajvíz állásáról sok helyütt magam győződtem meg, valamint több helyütt szükséges új fúrásokkal szaporítottuk Budapest altalajának ismereteit. Bár elég sok adat állott rendelkezésemre, hiba nélkülinek mégsem merem állítani emez nagy munkát. A legutóbbi fúrásoknál, amelyek a Herminamezői Egyházközség Kassai-téren mélyesztettek, a talajvíz magassági görbéi teljesen megegyeznek a térképen kijelölt görbékkel, az alapkőzet magassági görbéi is csak 2—3 méterrel különböznek, ami talán szintén nem mondható tévedésnek, de a geológiai kor körülhatározása már nagyobb helyesbítést igényel, mert a szarmatikum nem a térképen kijelölt határig húzódott, hanem valamivel tovább terjedt a szarmaciai tengeröböl, mint azt a Kassai-téren kikerült fúrólukból Cerithiumok, Cardiumok és Tapesek bizonyítják. De még ilyen javítással sem mondom Budapest e területének térképét pontosnak, mert itt több korbeli réteg egészen közel található, amelyeknek egész pontos határait meghúzni az eltakart térszínen igen bajos.

Ezen a térképen tehát mind a háromféle görbe együtt van: piros vonallal az alapkőzet magassági görbéit tüntettem ki, a kék vonalakkal a talajvíz átlagos magasságát jelöltem meg, és a fekete görbék a felszíni magasságokat jelzik. Azt hiszem így összeállított térkép külföldön még eddig nem jelent meg. Továbbá, minthogy a talajvízről lévén itt főleg a szó, a térképről leolvashatók régi vízfolyások is, ami a talajvíz keringésénél okvetlenül befolyással bír.

Budapest alá, amint a térképről leolvasható, nem a Dunából folyik a talajvíz, hanem keletről, északkeletről szivárog. Ha tehát Budapestet vízteleníteni akarjuk, ezektől a vizektől kell fővárosunkat elsősorban mentesíteni egy oly csatorna létesítésével, amely nemcsak a szennyvizet gyűjti össze, de a talajvizet is levezeti. Ez lassúbb és drágább munkát igényel, de az eredmény tökéletesebb. Ezért a munkáért egy utód sem fogja szidni a fővárost, ha most több kiadást is jelentene az ily csatorna megkezdése.

Feltüntettem a térkép továbbá az összes fúrási vagy egyéb jellemző adatokat jelző helyeket, 1271-et, mégpedig minden kerületnél 1-es számmal kezdve. Köztük vannak az összes mélyfúrások is, amelyekről

a könyvben a táblázatokban a fúrás mélységükről és geológiai korukról megemlékszem. Mélyebb ismertetésbe a mélységbeli vizeknél nem bocsátkozom, mert akkor még egyszer oly vastagnak kellett volna lenni a könyvnek. A munka úgyszintén nagy költségre került. Az összes adatok azonban együtt megvannak, amelyeket csak további adatokkal kell kibővíteni.

Végül még a pleisztocén partról kell röviden megemlékezni, ami szintén nincsen eddig egy térképen sem kijelölve. Ez a part talajvízi szempontból nagy fontossággal bír. E partról, mint ahogy régebben természetes források fakadtak, úgy most is állandóan csurog belőlük a víz, amint ez a Szondy-utcában, az Andrássy-úton a földalatti villamosnál, a Magyar Színház környékén, a Ludoviceum táján észlelhető. És ez mindaddig észlelhető lesz, amíg az ajánlott vízgyűjtő csatornát meg nem építik. Ebből a partról a főváros déli részén még most is állandóan megfigyelhetjük az innen fakadó forrásokat.

Égészen más elbírálás alá esik a csatornák készítése, földalatti villamosok építése vagy épületek alapozása, a parton belül vagy a pleisztocén magaslaton. Az utóbbin, tekintetbe nem véve az egyes feltöltött gödröket és a magaslaton keresztül húzódó völgyeket, esetleg mocsaras mélyedményeket, amelyek legnagyobb része a fővárosi szeméttel töltődött már fel, a homokos magaslaton szárazabb az alapozási szint és hordképesebb a talaj, míg a parton belül, az egykori Duna áradmányos területén a talajvíz átlagosan magasabban áll, aszerint, amint a talajvizet a Duna befogadja, vagy magasabb vízállásánál fogva azt visszaszorítja. A terület azonkívül igen nagy része fel van már töltve, amiért természetesen kevésbé hordképes talajjal is bír. Ezért itt más előmunkálatokat kell fogantatni.

Ugyancsak más elbírálás alá esnek a budai talajvizek, ahol az úgynevezett rétegvíz is sokszor kellemetlenkedhetik, előtörhet az oly helyeken, ahol az ember nem is gondolná. Ezek ismeretének hiánya folytán történnek azután a katasztrófák és meglepetések. Amint meg vannak oldva a Duna baloldali részén a talajvíztől való megszabadulási módjának kérdései, úgy a jobb oldalán is az összes kényesebb kérdések megoldhatók megfelelő vizsgálat útján.

A munkát iparkodtam így összeállítani, hogy az a kapott utasításoknak megfelelően és minél nagyobb haszonnal szolgáljon az összegyűjtött nagyszámú adat Budapest székesfővárosnak és a tudománynak.

Az üstököspályák valódi alakja.

Kivonat Wodetzky József r. tag 1935. évi okt. 11-én felolvasott értekezéséből.

A legtöbb üstököspálya elliptikus, azaz excentricitásuk < 1 . A kevesebb számú hyperbolikus üstököspályánál az excentricitás csak kevéssel > 1 . Minthogy az üstökösöket csak perihéliumuk környezetében lehet észlelni s a bolygóktól eredő perturbációik tetemesek lehetnek, a pályameghatározás a megfigyelés idejekor közel hyperbolát mutathat. Azonban már *Thraen*, majd *Fayet* és *Fabry* rámutatott arra, hogy ha ilyen üstököspályát visszafelé számítunk, rendesen ellipszist találunk. Legbehatóbb ilyen vizsgálatot *Strömgen* ejtett meg elegáns módszerrel, melyben elkerülte elődeinek némely hibáit is. Ily módon már 14 üstököspályáról mutatta ki, hogy azok valójában ellipszisek, tehát állandó tagjai a naprendszernek. Amennyire fontos és helyes ez a módszer, mely esetről-esetre dönti el valamely üstököspálya elliptikus voltát, éppen annyira kíváncsoly generális elv, mely a Nap környezetében észlelhető üstököspályáknak a Naphoz való tartozóságát általánosan kimutatja, vagyis bebizonyítja azt, hogy az ilyen üstökösök nem vándorolnak más állócsillag felé, sem nem érkeznek más állócsillag tájáról, hanem a Napot körülvevő zárt térben vannak foglalva.

A Nap, valamely állócsillag és az üstökös három égitest, melyek mozgását a három test-probléma alapján kell tanulmányoznunk. A problémát lényegesen egyszerűsíti, hogy az üstökös tömege felette kicsiny, úgy hogy a Nap és az állócsillag tőle perturbációkat nem szenved; továbbá az állócsillag és a Nap igen nagy távolsága miatt relatív mozgásuk teljesen elhanyagolható, vagyis két fix centrumnak tekinthető. Az egyik centrum a Naprendszer tömegközéppontja.

Ezek alapján az üstököspályákat akár a két fix centrum, akár az igen kicsiny harmadik tömeg problémája alapján lehet vizsgálni. Utóbbi esetben forgó koordináta rendszerre szokás vonatkoztatni a mozgásegyenleteket. A két feltevés azonos, ha meggondoljuk, hogy a fix centrumok végtelen kicsiny szögsebességgel

forgó koordinátarendszernek felelnek meg. Mind a két esetben tehát azonos eredményeket kell kapnunk az üstökösökre vonatkozóan. A kezdeti feltételeket természetesen a perihélium adatai szabják meg, mikor az üstökösök észlelhetők. A legtöbb perihéliumtávolság kisebb a közepes Föld-Nap távolság kétszeresénél. Csak kivételesen ennél nagyobb; egy esetben közel a hatszorososa.

Arra is tekintettel kell lennünk, hogy a hozzánk legközelebb levő állócsillagok tömegének nagyságrendje a Napéval azonos. Legyen a Napnak az állócsillagtól való távolsága $= c$, az üstökös koordinátái a Naprendszer tömegközéppontjára mint kezdőpontra vonatkoztatva x, y, z , akkor a mozgásegyenletek a következők:

$$\begin{aligned}x'' &= -\frac{km_1 x}{r_1^3} - \frac{km_2 (x + c)}{r_2^3}, \\y'' &= -\frac{km_1 y}{r_1^3} - \frac{km_2 y}{r_2^3}, \dots\dots\dots (1) \\z'' &= -\frac{km_1 z}{r_1^3} - \frac{km_2 z}{r_2^3},\end{aligned}$$

ha m_1 a Nap, m_2 az állócsillag tömege, k a gravitációs állandó,

$$\begin{aligned}r_1 &= \sqrt{x^2 + y^2 + z^2}, \\r_2 &= \sqrt{(c + x)^2 + y^2 + z^2}.\end{aligned}$$

r_1 az üstökös távolsága az m_1 -től, r_2 a távolsága m_2 -től, a pozitív x irány pedig az m_1 -től van számítva a c meghosszabbításán a Napon túl, az m_2 -től m_1 -en át.

Az (1) egyenletek jobb oldala az

$$U = \frac{km_1}{r_1} + \frac{km_2}{r_2} \dots\dots\dots (2)$$

erőfüggvényből ered, úgyhogy

$$\begin{aligned}x'' &= \frac{\partial U}{\partial x}, \\y'' &= \frac{\partial U}{\partial y}, \dots\dots\dots (3) \\z'' &= \frac{\partial U}{\partial z}.\end{aligned}$$

Látható, hogy ez az erőfüggvény azonos a két fix centrum körül mozgó tömeg erőfüggvényével. A (3)-ból közvetlenül adódik:

$$x'^2 + y'^2 + z'^2 = v^2 = 2U - 2kC \dots\dots\dots (4)$$

a kinetikai energia integrálja (hol C integrációs állandó), mely itt egyszersmind a *Jacobi*-féle integrál is. Az $U = C$, vagy

$$\frac{m_1}{r_1} + \frac{m_2}{r_2} = C = \frac{m_1}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}} + \frac{m_2}{\sqrt{(c+x)^2 + y^2 + z^2}} \dots (4)$$

a relatív zérus-sebesség felületeinek egyenlete. A hozzánk legközelebbi állócsillagnál is (*Proxima Centauri*) a c távolság = $4 \cdot 10^{13}$ km, úgyhogy ha az $y = 0$, $z = 0$, $x = x_0$ kezdeti helyzetből indulunk ki,

$$C = \frac{m_1}{x_0} + \frac{m_2}{c + x_0} \dots (5)$$

Vegyük tömegegységül m_1 -et, mellyel m_2 is egyenlőnek vehető, távolságegységül pedig a Föld-Nap távolságot, az x_0 pedig szintén egynek vehető, mert az üstökösök perihéliumdisztanciája ettől átlag nem sokat különbözik; akkor

$$C = 1 + \frac{1}{2 \cdot 7 \cdot 10^5} = 1 + \frac{1}{c}.$$

A zérus-relatív sebességek felületének egyenlete tehát :

$$\frac{1}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}} + \frac{1}{c \sqrt{\left(1 + \frac{x}{c}\right)^2 + \left(\frac{y}{c}\right)^2 + \left(\frac{z}{c}\right)^2}} = 1 \dots (6)$$

Ezek egyszersmind ekvipotenciális felületek. Az x -tengellyel való metszéspontok a következők :

$$\left(1 - \frac{2}{c^2}\right), \left(-1 + \frac{2}{c^2}\right), \left(-c + 1 - \frac{2}{c} - \frac{2}{c^2}\right), \left(-c - 1 + \frac{2}{c} - \frac{2}{c^2}\right).$$

Ebből következik — amint különben ismeretes — a C ilyen aránylag nagy értékénél a zérus-relatív sebességfelület két zárt felületet alkot, melyek egyike az m_1 -et, másika az m_2 -et veszi körül. Az üstökösök az m_1 -et körülvevő felületen belül lévén, azt soha el nem hagyhatják, vagyis állandóan a Naprendszerhez tartoznak. Hyperbolikus pályajellegük múltó természetű s csak addig tart, míg a Nap közelében valamely bolygó perturbációi ezt előidézik.

Ballisztikus trajektóriák a három-test-problémában.

Kivonat *Wodetzky József* r. tag 1934. évi ápr. 20-án tartott értekezéséből.

Ballisztikus trajektóriának nevezem valamely infinitezimális tömegnek nem-periodikus, reális, szingularitástól mentes, véges pályáját, mely valamely égitest felületéről kiindul és másik égitest felületén végződik. A két utóbbi égitest tömege és térfogata véges és egymáshoz relatíve a Newton törvényéből következő valamelyik pályán mozog.

Az ú. n. problème restreintben az egyik tömeg szintén infinitezimális. De itt főleg a periodikus, stabilis megoldások fontosak. Azonkívül a két véges tömeg pontszerűnek van feltételezve s egymáshoz relatíve körpályát írnak le.

A mi problémánkban az egyik véges tömeg legyen m_0 , sugara ϱ_0 , a másik tömeg m_1 , sugara ϱ_1 , a relatív pálya pl. ellipszis. Az infinitezimális tömeg az m_0 és m_1 mellett teljesen elhanyagolható, perturbáló hatása pedig semmi. A koordinátarendszer kezdő-pontját helyezzük m_0 -ba. Az m_1 koordinátái legyenek ξ_1, η_1 a pálya sík lévén. A három-test általános mozgásegyenleteiből, ha az egyiket, pl. m_2 -t zérussal tesszük egyenlővé, lesz :

$$\begin{aligned}\xi_1'' &= -k(m_0 + m_1)\frac{\xi_1}{r_1^3}; \\ \eta_1'' &= -k(m_0 + m_1)\frac{\eta_1}{r_1^3}.\end{aligned}\dots\dots\dots (1)$$

Az infinitezimális tömeg koordinátái legyenek ξ, η, ζ . Limes-átmenettel találjuk :

$$\begin{aligned}\xi'' &= -k\left[\frac{m_0\xi}{r^3} + \frac{m_1\xi_1}{r_1^3} + \frac{m_1(\xi - \xi_1)}{r_{12}^3}\right] = \frac{\partial U}{\partial \xi}; \\ \eta'' &= -k\left[\frac{m_0\eta}{r^3} + \frac{m_1\eta_1}{r_1^3} + \frac{m_1(\eta - \eta_1)}{r_{12}^3}\right] = \frac{\partial U}{\partial \eta}; \dots\dots (2) \\ \zeta'' &= -k\left[\frac{m_0\zeta}{r^3} + \frac{m_1\zeta}{r_{12}^3}\right] = \frac{\partial U}{\partial \zeta}.\end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{Itt:} \quad r_1 &= \sqrt{V \xi_1^2 + \eta_1^2}; \\ r &= \sqrt{\xi_2 + \eta_2 + \zeta_2}; \\ r_{12} &= \sqrt{(\xi - \xi_1)^2 + (\eta - \eta_1)^2 + \zeta^2}; \\ U &= k \left[\frac{m_0}{r} + \frac{m_1}{r_{12}} - \frac{m_1 (\xi \xi_1 + \eta \eta_1)}{r_1^3} \right]. \end{aligned}$$

A (2)-ből következik:

$$\xi'^2 + \eta'^2 + \zeta'^2 = v^2 = 2U + c_1. \dots\dots\dots (3)$$

Az általános három-test-probléma egyenleteiből következik, ha m_0 és m_1 véges, $m_2 = 0$;

$$\begin{aligned} (m_0 + m_1) (\zeta \xi' - \xi \zeta') + m_1 (\xi_1 \zeta' - \zeta \xi_1') &= c_2; \\ (m_0 + m_1) (\eta \zeta' - \zeta \eta') + m_1 (\zeta \eta_1' - \eta' \zeta_1) &= c_3; \dots\dots\dots (4) \\ m_1 (\xi_1 \eta_1' - \eta_1 \xi_1') &= k \sqrt{(m_0 + m_1) p} = c_4; \\ v^2 &= \frac{2m_1}{m_0 + m_1} (\xi_1' \xi' + \eta_1' \eta') + 2k \left(\frac{m_0}{r} + \frac{m_1}{r_{12}} \right) + c_5. \end{aligned}$$

Az (1) egyenletek integráljai a ξ_1 és η_1 -et mint az idő függvényeit szolgáltatják. A (3) és (4)-ből még találjuk, hogy

$$\xi_1' \xi' + \eta_1' \eta' = - \frac{k(m_0 + m_1)}{r_1^3} (\xi \xi_1 + \eta \eta_1). \dots\dots\dots (5)$$

Ezek segítségével ξ' és η' eliminálható, úgy hogy ζ -ra elsőrendű differenciálegyenletet nyerünk. Ebben ξ és η helyébe t -nek valamilyen polinomját téve, a konstansokat ζ és ζ' kezdeti és végértékéből megállapíthatjuk. Az m_0 felületéről induló infinitezimális tömeg kezdősebességének alsó határa

$$v_0^2 = 2k m_0 \left(\frac{1}{\varrho_0} - \frac{1}{h_0} \right), \dots\dots\dots (6)$$

ha azt akarjuk, hogy a (középponttól számított) h_0 magasságba érjen. Viszont a h_1 magasságból az m_1 felületére érkező tömeg végsebessége

$$v_1^2 = 2k m_1 \left(\frac{1}{\varrho_1} - \frac{1}{h_1} \right). \dots\dots\dots (7)$$

Az m_0 és m_1 -en, valamint az infinitezimális mozgó tömegen át fektessünk síkot. Ennek egyenlete:

$$x - \frac{\xi_1}{\eta_1} y + \frac{(\xi_1 \eta - \xi \eta_1) z}{\eta_1 \zeta} = 0 \dots\dots\dots (8)$$

Ha ez a sík merőleges az m_1 pálya síkjára, úgy egyenlete $x \eta_1 - y \xi_1 = 0$. Ebben a síkban a $\sqrt{\xi^2 + \eta^2}$ és ζ adja az infinitezimális tömeg pályájának projekcióját.

A SZENT ISTVÁN AKADEMIA TAGJAI.¹

Elnök: Serédi Jusztinián.

Másodelnök:

Főtitkár: Reiner János.

Igazgatótanács.

A Szent István-Társulat részéről : A Szent István Akadémia részéről :

Gr. Zichy Aladár

Elnök

Mihályfi Ákos

Másodelnök

Túri Béla

Főtitkár

Erdősi Károly

Szinnyei József

Simon Ignác

Wolkenberg Alajos

Gr. Zichy János

A támogatók közül választott tagok :

Herceg Eszterházy Pál

Gr. Wenckheim Sándor

Sipőcz Jenő

Tiszteleti, külső és rendes tagok.

I. Hittudományi és bölcsészeti osztály.

Osztályelnök : Pataky Arnold.

Osztálytitkár : Takáts Ernő.

Tiszteleti tagok:

Szerédi Jusztinián

Mihályfi Ákos.

Rendes tagok:

Nemes Imre

Csárszky István

Tokody Ödön

Strommer Viktorin

Margalits Ede

Schütz Antal

Piszter Imre

Schermann Egyed

Huber Lipót

Hanauer A. István

¹ Az 1935. évi február 22-iki választás utáni állapotot tünteti fel.

Bangha Béla
 Wolkenberg Alajos
 Bitter Illés
 Madarász István
 Trikál József
 Pataky Arnold
 Scheffler János
 Martin Aurél
 Horváth Sándor
 Szentiványi Róbert
 Hajós József
 Magdics Ignác
 Tóth Tihamér
 Tower Vilmos
 Marczell Mihály
 Czapik Gyula
 Kühár Flóris Ferenc
 Várkonyi D. Hildebrand
 Aistleitner József
 Mester János

Tóth Kálmán
 Br. Brandenstein Béla
 Kecskés Pál
 Radó Polikárp
 Erdey Ferenc
 Török Mihály
 Takáts Ernő
 Frank Antal
 Somogyi József
 Petro József
 Felber Gyula
 Szabó Vendel
 Balassa Brunó
 Iványi János
 Schmidt Ferenc
 Noszlopi László
 Lippay Lajos
 Ibrányi Ferenc
 Jánosi József

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök: Döry Ferenc.

Osztálytitkár: Balanyi György.

Tiszteleti tagok.

Hóman Bálint

Reiner János

Külső tagok:

Heinrich Finke

Giuseppe Wilpert

Giovanni Pietro Kirsch

Enrico Josi

Giovanni Mercati

Rendes tagok:¹

Novák Lajos

Matunák Mihály

Zelliger Alajos

Erdélyi László

Notter Antal

Hanuy Ferenc

Ujházy László

Túri Béla

Horn Emil

Ernszt Sándor

Gr. Mailáth József

Lukcsics József

Mohl Adolf

Angyal Pál

¹ Tuka Béla megválasztott tag megszállott területen tartózkodik, ezért megválasztásának elfogadása tekintetében nem nyilatkozhatott.

Német Ambrus	Miskolczy István
Iványi Béla	Molnár Kálmán
Dóry Ferenc	Pezenhoffer Antal
Kiss Albin	Divéky Adorján
Balanyi György	Szandtner Pál
Balás Károly	Meszlényi Zoltán
Sipos István	Mihályi Ernő
Holub József	Bozóky Géza
Heller Farkas	Szekfű Gyula
Erdélyi Aladár	Irk Albert
Kenéz Béla	Friedreich Endre
Lukinich Imre	Czettler Jenő
Bajza József	Meszlényi Antal
Patek Ferenc	Láng Nándor
Pethő Sándor	Gerevich Tibor
Bíró Vencel	Szőnyi Ottó
Bártfai Szabó László	

III. Nyelvtudományi és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Vízota Gyula.

Osztálytitkár : Váradí Béla.

Tiszteleti tagok:

Berzeviczy Albert

Badics Ferenc

Rendes tagok:

Zoltvány Irén	Szántay-Széman István
Csicsáky Imre	Gulyás Pál
Szmida Viktor	Pintér Jenő
Kőrösi Albin	Perényi József
Lévai Mihály	Horger Antal
Bartha József	Várdai Béla
Bán Aladár	Sík Sándor
Kincs István	Szinnyey Ferenc
Sziklay János	Zlinszky Aladár
Demény Dezső	Harsányi Lajos
Erdősi Károly	Alszeghy Zsolt
Auer István	Klemm Antal
Szinnyei József	Voinovich Géza
Vargha Damján	Brisits Frigyes
Gr. Vay Péter	György Lajos
Vízota Gyula	Gyulai Ágost

Pitroff Pál Ödön
 Birkás Géza
 Schwartz Elemér
 Radványi Kálmán
 Tordai Ányos
 Mécs László
 Kocsis László
 Finta Sándor
 Eckhardt Sándor

Gáspár Jenő
 Jakubovich Emil
 Koszó János
 Pakocs Károly
 Kastner Jenő
 Timár Kálmán
 Farkas Gyula
 Pais Dezső
 Székely László

IV. Mennyiségtan- és természettudományi osztály.

Osztályelnök : Suták József.

Osztálytitkár : Papp Károly.

Tiszteleti tagok:

Suták József

Preisz Hugó.

Rendes tagok:

Székely Károly
 Szarvasy Imre
 Plósz Béla
 Sárközy Pál
 Vörös Cyrill
 Szabó Zoltán
 Grosschmid Lajos
 Rybár István
 Tangl Károly
 Gróh Gyula
 Szőkefalvi Nagy Gyula
 Papp Károly
 Wodetzky József
 Marek József
 Anderko Aurél
 Horusitzky Henrik
 László Gábor
 Bognár Cecil
 'Sigmond Elek
 Poór Ferenc
 Entz Géza
 Marosi Arnold
 Hüttl Dezső
 Oltay Károly

Rejtő Sándor
 Schilberszky Károly
 Gimesy Nándor
 Nékám Lajos
 Tass Antal
 Herzog Ferenc
 Vendl Aladár
 Szabó József
 Kadič Ottokár
 Skrop Ferenc
 Weszelszky Gyula
 Dudich Endre
 Kenyeres Balázs
 Római Szentbirodalmi gr.
 széki Teleki Pál
 Ábrahám A. Ambrus
 Éhik Gyula
 Br. Kétly László
 Haltenberger Mihály
 Angehrn Tivadar
 Vendl Miklós
 Mödlinger Gusztáv
 Fodor Ferenc
 Lóczy Lajos

A SZENT ISTVÁN AKADEMIA ÜLÉSEI.

Az I. osztálynak első felolvasó-ülése.

1935. évi január hó 25-én.

Tárgyai:

1. Noszlopi László rendes tag székfoglaló értekezése: A jellemtani megismerés természete és módszere.
2. Pataky Arnold osztályelnök üdvözlí a székét elfoglalt tagot. Az üdvözlő beszédet a Beszédék és Méltatások rovata közli.

A II. osztálynak első felolvasó-ülése.

1935. évi február hó 8-án.

Kratochwill Károly altábornagy, vendég felolvasása: Az én politikám a béke politikája. I. Ferenc József és a háborús felelősség kérdése.

A III. osztálynak első felolvasó-ülése.

1935. évi február hó 15-én.

1. Timár Kálmán rendes tag székfoglalója: A jezsuita iskoladráma első szárnypórbálgatásai hazánkban.
2. A székét elfoglaló tagot Viszota Gyula osztályelnök az előadó munkásságát is méltató meleg szavakkal üdvözlí és az Akadémia teljesjogú tagjának jelenti ki.

Első együttes-ülés.

1935. évi február hó 22-én.

Elnök: Viszota Gyula osztályelnök, mint elnökhelyettes.

1. Papp Károly osztálytitkár, mint a főtítkár helyettese jelenti, hogy az I. osztály rendes tagnak jelölí: Jánosi József és Ibrányi Ferencet egyhangúlag.

A II. osztály tiszteleti tagnak jelölí: Hóman Bálint r. tagot és Reiner János főtítkárt egyhangúlag.

A III. osztály rendes tagnak ajánlja: Székely Lászlót egyhangúlag.

A IV. osztály rendes tagnak ajánlja: Lóczy Lajost 16 szavazattal 3 ellenében.

2. Ezen bejelentés alapján az elnök elrendeli a titkos szavazást a tagválasztás céljából.

3. Az elnök a beadott szavazatok alapján megállapítja, hogy: tiszteleti tagnak megválasztották: a II. osztályba Hóman Bálint r. tagot 39 szavazattal egyhangúlag;

Reiner János r. tag, főtítkárt 38 szavazattal 1 ellen.

Rendes tagoknak választották: az I. osztályba: Ibrányi Ferencet 38 szavazattal 1 ellen;

Jánosi Józsefet 37 szavazattal 2 ellen.

A III. osztályba rendes tagnak választotta:

Székely Lászlót 38 szavazattal 1 ellen.

A IV. osztályba rendes tagnak választotta:

Lóczy Lajost 38 szavazattal 1 ellen.

4. Az elnök a felsoroltakat az Akadémia tiszteleti, illetőleg rendes tagjainak jelenti ki. A választás eredményét megerősítés végett a hercegprímás Ó Főmagaságához terjeszti fel.

A IV. osztálynak első felolvasó-ülése.

1935. évi március hó 1-én.

1. Papp Károly osztálytitkár megemlékezése Hutýra Ferenc tiszteleti tag, másodelnök és Treitz Péter rendes tagról. Ezt a megemlékezést a Beszédék és Méltatások rovatában közöljük teljes terjedelemben.

2. László Gábor r. tag székfoglalója: Magyarország gázos kútjai.

3. Suták József osztályelnök a székét elfoglaló tagot melegen üdvözlí. Az üdvözlő beszédet a Beszédék és Méltatások rovata közli.

Az I. osztálynak második felolvasó-ülése.

1935. évi március hó 8-án.

Schermann Egyed rendes tag: Adalékok a katolikus egyházi könyvcenzura történetéhez Magyarországon.

Az összes osztályok zártülései.

1935. évi március hó 22-én.

Tárgyuk: az osztályelnökök és osztálytitkárok megválasztása.

A zártülés megnyitása után az elnöklő helyettes-elnökök kijelentik, hogy az osztályok eddigi elnökeit és osztálytitkárait újra megválasztották és ezt az együttes-ülésnek bejelentik.

Ezt az ülést követi:

A II. osztálynak második felolvasó-ülése.

Lukinich Imre r. tag. felolvasása: II. Rákóczi Ferenc kiszabadulása a bécs-új helyi börtönből és a jezsuiták.

A III. osztálynak második felolvasó-ülése.

1935. évi április hó 5-én

Tárgya:

1. Pakócs Károly r. tag székfoglalója: Részletek «Savonarola» című regényéből.

2. Elnök, Viszota Gyula osztályelnök az előadó költői lelkét is méltató meleg szavakkal üdvözlí és az Akadémia teljesjogú tagjának jelenti ki.

Rendkívüli együttes-ülés.

1935. évi április hó 12-én.

Viszota Gyula osztályelnök, mint elnökhelyettes előterjesztésére az együttes-ülés hozzájárul az Akadémia elnökének azon megállapításához, hogy az Akadémia együttes-ülését 1935. évi ápr. hó 28-án tartja és annak tárgysorozata a következő:

I. Elnöki megnyitó beszéd. Serédi Jusztinián bíbornok-hercegprímás, elnöktől.¹

II. Rákóczi 1935-ben. Pethő Sándor r. tagtól.

III. Lemegy a nap. Elbeszélés. Gáspár Jenő r. tagtól.

IV. A második Rodostó. Költemény. Kocsis László r. tagtól.

¹ Az elnök úrnak Rómában való hivatalos tartózkodása miatt Viszota Gyula osztályelnök, mint elnökhelyettes tartotta az ünnepi megnyitó beszédet.

Utána a IV. osztálynak második felolvasó-ülése.

Haltenberger Mihály rendes tag előadása: A technika szerepe Észak-európa tájképében.

Második együttes-ülés.

1935. évi május hó 3-án.

Tárgyai:

1. Áldassy Antal rendes tag emlékezete. Miskolczy István rendes tagtól.
2. Viszota Gyula osztályelnök, mint elnökhelyettes bejelenti, hogy Hutýra Ferenc másodelnök 1934 dec. 20-án és Treitz Péter rendes tag 1935. évi január 23-án Budapesten meghalt.

Mély fájdalommal emlékezik meg az elhunyt két tagnak nagyérdemű és nagyértékű munkásságáról és kiemeli, hogy azzal a IV. osztály titkára a IV. osztálynak márc. 1-én tartott ülésében szakszerűleg és igen részletesen foglalkozott, amely beszédet jelen Értesítő Beszédek és Méltatások rovata közli.

3. Elnök javaslatára az Akadémia az elhunytak emlékét jelen jegyzőkönyvben megörökíti.

4. A m. kir. Műegyetem bejelenti Asbóth Emil és Zelovich Kornél tanárainak halálát. — Az Akadémia mindkét haláleset alkalmából részvétét fejezi ki.

Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1935. évi május hó 10-én.

Tárgyai:

1. Lippay Lajos r. tag székfoglaló értekezése: «A Filioque kontroverzia dogmatikai és történeti szempontból».
2. Pataky Arnold osztályelnök a következő szavakkal üdvözli a székét elfoglaló tagot:

Igen tisztelt Tagtárs Úr!

Amikor a Szent István Akadémia Tagtárs urat 1934-ben rendes tagjainak sorába bevásztotta, több mint egy évtizedes érdemes tudományos és irodalmi munkásságot részesített a jól megérdemelt elismerésben. Tagtárs úrnak ez a tudományos működése főleg a keleti egyházak dogmatörténetének a terén mozog. Most megtartott székfoglaló felolvasása is az egyik legfontosabb kontroverz dogmát, a «Filioque»-tant mutatja be hittani és történelmi vonatkozásában. E székfoglalója alapján Tagtárs urat a Szent István Akadémia rendes tagjainak sorába iktatom és további tudományos működésére a jó Istennek bőséges áldását kívánom.

A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1935. évi máj. hó 17-én.

Tárgyai:

1. Czettler Jenő r. tag székfoglaló értekezése: «Az agrárpolitika tudományos alapjai».
2. Dőry Ferenc osztályelnök meleg szavakkal üdvözli a székét elfoglaló tagot és az Akadémia teljesjogú tagjának jelenti ki és kéri, hogy nagyértékű munkásságával a jövőben is támogassa Akadémiánkat.

A IV. osztálynak rendkívüli felolvasó-ülése.

1935. évi május hó 24-én.

1. Homoródi Anderkó Aurél r. tag: Időjárási helyzetek és rádió vételek.
2. Skrop Ferenc r. tag: További adatok a sziváramok ismeretéhez. (Vetített képekkel.)

A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.*1935. évi október hó 11-én.*

Wodetzky József r. tag: Az üstökös pályák valódi alakja.

Az I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.*1935. évi november hó 8-án.*

Meszlényi Antalnak, a II. osztály r. tagjának felolvasása: II. Rákóczi Ferenc felkelésének valláspolitikája és a jezsuiták.

A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.*1935. évi november 15-én.*

Dr. Polgár Imre vendég felolvasása: Az egyház és a nemzetközi viszályok elintézése.

A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.*1935. évi november hó 22-én.*

Tárgyai:

1. Perényi József r. tag: Csathó Kálmán drámai művei.
2. Auer István r. tag: Költemények.

A IV. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.*1935. évi november hó 29-én.*

Tárgyai:

1. Papp Károly osztálytitkár a következő üdvözlő beszéddel köszönti az osztályelnököt:

Ezen hónap elején a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi kara megható ünnepély színtere volt.

Ugyanis november 5-én ünnepeltük *Suták József* nyilván. rendes tanár úr születésének 70-ik évfordulóját. Az a szeretet és ragaszkodás, amely Akadémiánk IV. osztályát Elnök Úr önméltóságához fűzi, kedves kötelességünkbe teszi, hogy e helyen is megemlékezzünk emez évfordulóról.

Főtisztelendő *Suták József* tanár úr Akadémiánknak kezdettől fogva rendes, majd utóbb tiszteleti tagja; az elnöki tisztségben, amelyben közvetlen előde *Schafarik Ferenc* volt, időrendben a harmadik elnökünk. Eme méltóságát 1928 óta példátlan lelkesedéssel tölti be; mondhatjuk pedig, hogy a legnehezebb időkben, minthogy Akadémiánk éppen az elmúlt években a legszűkebb anyagi viszonyok között tengődött.

Azonban Elnök Úr önméltóságának bátorító kitarása osztályunk minden tagját buzdította s ennek köszönhetjük, hogy a letelt három cikluson keresztül osztályunk mindig megőrizte lelkes, tudományos színvonalát.

Úgy hiszem tehát, hogy osztályunk minden tagjának érzését tolmácsolom, amikor Elnök Úr önméltóságát *éltének 70-ik évfordulóján köszöntöm*. Kérem a jó Istent, hogy Elnökünket áldja meg minden testi és lelki jóval, hogy minket továbbra is számos cikluson át vezethessen és buzdíthasson. A Mindenható Úr Isten Elnökünket sokáig éltesse!

2. Elnök az osztály üdvözlésére meghatott szavakban válaszol s továbbra is ígéri buzgó közreműködését az Akadémia érdekében.

3. Horusitzky Henrik r. tag előadása: Budapest székesfőváros Duna balparti részének geológiai és talajvízi viszonyai. (Földtani térképek és szelvények bemutatásával.)

Harmadik együttes-ülés.

1935. évi december hó 13-án.

Tárgya : A budapesti királyi magy. Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának háromszázadik évfordulóját ünneplő beszéd. Serédi Jusztinián hercegprímás elnöktől.

Utána :

Zártülés.

Tárgyai :

1. A másodelnök választása.

2. Az igazgatótanács tagja 1935. évi augusztus 29-én meghalt. betöltése.

Az ezt követő nyilvános ülésen

1. Főtitkár bejelenti, hogy Wolkenberg Alajos, az I. osztály volt elnöke és az igazgatótanács tagja 1935. évi augusztus 29-én meghalt.

Az elhunynak rendelkezése értelmében külön búcsúztató beszédnek helye nem lévén, az Akadémia csak koszorút helyezett az elhunynak ravatalára és részvétét fejezte ki a budapesti tudományegyetem tanácsának és hittudományi karának.

2. Főtitkár jelenti, hogy Wolkenberg Alajos halála alkalmából részvétét fejezte ki : Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia, a szegedi Ferenc József tudományegyetem tanácsa, a jog- és államtudományi, bölcsészeti, nyelvi- és történettudományi kara, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem tanácsa és bölcsészettudományi kara, a kecskeméti jogakadémia tanári kara, a Katona József Társaság Kecskemét, Preszly Elemér belügyi államtitkár, Sipőcz Jenő főpolgármester, Folkusházy Lajos nyug. alpolgármester, Kratochvill Károly ny. altábornagy és az Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézete.

3. Az Akadémia elnöksége az előbbi pontban felsorolt részvétért köszönetet mondott.

4. Főtitkár jelenti, hogy Schilberszky Károly rendes tag 1935 szeptember 10-én elhunyt. Az Akadémia az elhunyt ravatalára koszorút helyezett és az Akadémia nevében Szabó Zoltán r. tag mondott búcsúbeszédet, amelyet a Megemlékezések és Méltatások rovatában közlünk.

Az Akadémia részvétiratot intézett a m. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Tanácsához.

5. Főtitkár javaslatára az Akadémia Wolkenberg Alajos és Schilberszky Károly emlékét jelen ülés jegyzőkönyvében megőrökíti.

6. A hatvani róm. kat. Egyházközség meghívója Lévay Mihálynak aranymiséjére. — Az Akadémia elnöksége melegen üdvözölte az ünnepeket ebből az alkalomból.

7. Lévay Mihály választott püspök, pápai prelátus köszönete az üdvözlésért.

8. Az elnök bejelenti, hogy az Akadémia másodelnökének választotta Viszota Gyula osztályelnököt.

9. Az igazgatótanács tagjaiul pedig : Mihályfi Ákóst, tt., volt o. elnököt 27 szavazattal egyhangúlag ;

Balanyi György o. t., r. t. 26 szav. 1 ellen,

Várdai Béla o. t., r. t. 23 szav. 3 ellen,

Papp Károly o. t.-t 26 szav. 1 ellen.

10. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a Szent István Akadémia részére a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségének költségvetése címén 900 pengőt és rendes államsegély címén a Vallásalap terhére 5000 pengőt utalt ki.

11. A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségébe az

Akadémia közgyűlési képviselőiül az 1935—37. évekre Takáts Ernő, Balanyi György, Várdai Béla és Papp Károly osztálytitkárokat küldi ki.

12. Az Akadémia halás köszönetét fejezi ki Sebess Ferenc kegyesrendi rendfőnök úr Ömlesztőségének azért az áldozatkészségért, amellyel Haltenberger Mihálynak, Czirbusz Géza és a magyar geografia címen tartott megemlékezésének megjelenését a költségek viselésével lehetővé tette.

13. A Szent István Akadémia halás köszönetét fejezi ki Áldassy József Ömlesztőségének áldozatkészségéért, amellyel a Miskolczy Istvánnak, Áldassy Antal felett tartott emlékeszéd kiadási költségeit fedezte.

14. Főtitkár bejelenti, hogy Tower Vilmos rendes tagnak évek előtt tett Híd-pályázata eddig eredményre nem vezetett, azért célszerűnek látszik, hogy az Akadémia felkérje az adományozót, hogy a pályázat célját megváltoztassa, esetleg olyan értelemben, hogy az adományozó által tervbevett nagyobb akadémiai előadásának kiadási költségeire fordíttassék az adományozott összeg. Az adományozó felszólalása után ily értelemben határozott az Akadémia.

15. Főtitkár felszólalására az együttes-ülés halás köszönetet mond az elnököl hercegprímás úr Öminenciájának, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az államsegély kieszközléséért és kiutalásáért.

16. Főtitkár bejelenti az üresedésben levő tagsági helyeket, amelyeket az Akadémia tagjaival külön elnöki körlevélben közölt.

17. A jövő évi ülésrend tárgyában az Akadémia határoz és ezt a tagokkal nyomtatásban közli.

BESZÉDEK ÉS MÉLTATÁSOK.

I.

Pataky Arnoldnak, az I. osztály elnökének üdvözlő beszéde.

Noszlopi László r. tagnak 1935 január 25-én tartott székfoglalója alkalmából.

Most megtartott székfoglaló felolvasásával Tanár úr a Szent István Akadémia teljesjogú tagjainak sorába lépett.

Amikor a Szent István Akadémia 1934 februárjában igen tisztelt Tagtárs urat az I. osztály tagjai közé beválasztotta, egy hosszú és érdemes tudományos munkásságot jutalmazott meg, és egy érdemes tudóst óhajtott magához vonni. Nagyértékű tudományos munkássága főleg az etika terén mozog. «A szeretet» (a M. Tud. Akad. filozófiai könyvtárának 6. kötete), «A bensőség etikai vizsgálata», «Az etikai értékelés alapkérdései», «A filozófiai anthropologia». Kisebb dolgozatai: «Szent Ágoston etikája», «Göthe világnézete» stb., stb.

Mindezek a munkák Tagtárs úrnak széleskörű, alapos ismereteiről tanuskodnak; az analysis módszerével a dolgoknak mélyére hatol, de az elért eredményeket a synthetikus módszerrel világos, áttekinthető rendszerbe is tudja foglalni.

Most felolvasott székfoglaló értekezése, — mely csak egy fejezete egy készülő nagy műnek — a lélektannak egyik rendkívül érdekes területén, a karakterológia területén mozog, és azt mutatja, hogy igen tisztelt Tagtárs úr nemcsak ismeri a felmerült problémákat, hanem azok megoldásához is szilárd és biztos kézzel hozzá tud nyúlni.

Öszintén gratulálok székfoglalójához, és — azt hiszem — az egész Szent István Akadémia óhaját fejezem ki, amikor azt kérem, hogy ezután is gyakran oktasson és gyönyörködtessen minket felolvasásaival.

II.

Suták József, a IV. osztály elnökének üdvözlő beszéde.

László Gábor r. tagnak 1935 március 1-én tartott székfoglalója alkalmából.

László Gábor országos főgeológus urat Akadémiánk 1921-ben választotta rendes tagjainak sorába és pedig *Schafarzik Ferenc* akkori osztályelnök és *Papp Károly* osztálytitkár ajánlása alapján.

Eme tagajánlás nyomán *László Gábor* tagtársunk életét és működését a következőkben vázolom.

Budapesten 1878 december 14-én született és középiskolai tanulmányait a kegyestanítórendi főgimnáziumban végezte. Egyetemi tanulmányai végeztével 1900-ban a királyi József műegyetemen az ásvány-földtani tanszéken tanársegéd volt, míg 1901-ben *Böckh János*, a m. kir. földtani intézet igazgatója az újonnan szervezett agrogeológiai osztályhoz nevezette ki.

Mint agrogeológus évtizedes kutatásai alapján 1915-ben kiadta: «*A tőzeg-lápok és előfordulásuk Magyarországon*» című munkáját. A világháború folyamán a haza védelmére fegyvert fogott, de már 1915 június havában orosz fogságba jutott, ahonnan csak 1919 január havában került vissza.

Mint geológus résztvett az 1912. évben Stockholmban tartott nemzetközi geológiai kongresszuson, majd a világháború után 1926-ban a Madridi Geológiai kongresszuson, ahol nagy nyelvismeretével sok barátot szerzett hazánknak.

Tudományos munkálkodása sokoldalú, de főképp a paleobotanika és agrogeológia terén mozog, míg újabban a hidrogeológia terén fejt ki eredményes munkálkodást. Ma bemutatott értekezése évtizedes kutatásainak eredményeit öleli fel hazánk földgáz tartalmú fúrásairól.

Minthogy ma bemutatott értekezésével eleget tett a Szent István Akadémia tagjaitól megkívánt székfoglalónak, azért Ügyrendünk 63. §-a alapján *László Gábor* főgeológus urat a Szent István Akadémia *teljesjogú tagjának* jelentem ki, Őt melegen köszöntöm s tudományos munkálkodására Isten áldását kérem.

III.

Papp Károly, a IV. osztály titkárának megemlékezései.

Hutýra Ferenc másodelnök és Treitz Péter rendes tag felett 1935 márc. 1-én.

Osztályunknak utolsó ülése óta ismét elköltözött két tagunk az élők sorából, és pedig 1934 december 20-án elhunyt *Hutýra Ferenc*, Akadémiánk tiszteleti tagja és másodelnöke, majd 1935 január 23-án *Treitz Péter*, Akadémiánk rendes tagja.

Életükről és működésükről röviden a következőkben emlékezem meg:

I. *Hutýra Ferenc* 1860 szeptember 6-án Szepeshelyen született, egyetemi tanulmányait a budapesti egyetemen végezve, 1883-ban orvosdoktorrá avatták. Kezdetben a hírneves *Scheuthauer* tanár asszisztense volt, majd az 1886-ik évben az állatorvosi intézeten a belorvostan és járványtan tanárává nevezték ki, ahol azután haláláig működött.

Élénk emlékezetünkben van még mindannyiunknak a m. kir. állatorvosi főiskolán 1929 január 20-án tartott ünnepély, amelyet *Hutýra Ferenc* 40 éves tanári évfordulóján a magyar tudományos világ és a magyar kormány rendezett, ahol a kiváló tudóst *Mayer János* földművelésügyi miniszteren kívül nem kevesebb, mint 12 egyesület és intézmény vezetője köszöntötte. Meghatottan gondolunk mindannyian emez ünnepélyre, amelyen *Preiszl Hugó* tiszteleti tagunk, továbbá *Taufer Vilmos* neves tudósunk, mint az ünnepelt kartársai megkapóan jellemezték fiatalkori életük fejlődését.

Taufer Vilmos és Hutjra Ferenc orvosi működésüket a szülészeti tudományok művelésével kezdték, s rendkívül érdekes volt hallani, hogyan lett egyikből hazánk legkiválóbb szülészorvosa, a másikkól pedig hazánk legkiválóbb állatorvosa.

Hutjra Ferenc elévülhetetlen érdeme, hogy az 1899-ik évben főiskolává szervezett állatorvosi akadémiát, mint ennek kerek 30 éven át rektora, Európa egyik legnevesebb állatorvosi szakiskolájává fejlesztette. Mezőgazdasági körökben általános nézet az, hogy az állategészségügy fejlettsége terén Franciaország után mindjárt Magyarország következik. Hogy állatorvosi karunk ilyen magas fokra fejlődött, azt főként Hutjra Ferenc tudományos működésének és szervező erejének köszönjük.

Gazdag tudományos munkásságából csak az *«Állatorvosi belgyógyászat»* című kézikönyvét említem, amelyet Marek József tanártársával együtt írt. Ez a munka német nyelven már hat kiadásban jelent meg, s ezenkívül lefordították angol, francia, olasz, spanyol és orosz nyelvekre.

Bár számos hazai és külföldi tudományos intézménynek volt tiszteleti tagja, továbbá számos rendjel tulajdonosa, magas kitüntetései mellett is megmaradt egyszerű, jellemes és szerény tudósnak, aki kartársai és barátjai szeretetét mindenkor jószággal viszonzta.

Akadémiánknak 1918 óta rendes, 1928 óta tiszteleti tagja volt, s Akadémiánk fennállása óta az első volt osztályunkban akit magas tudományos érdemeiért és szeretetreméltó egyéniségeért Akadémiánk összessége 1932-ben a *másodelnöki tisztségre* egyhangúlag megválasztott. Sajnos, hogy súlyos betegsége miatt mindössze két ízben vezethette együttes ülésünket, amikor olyan szerencsés voltam, hogy mint Főtitkárunk helyettese, vele együtt működhettem.

75 éves korában történt elhunytáról a Szent István Akadémia külön gyászjelentést adott ki, ravatalára koszorút helyezett s 1934 december 22-én temetésén számos tagtársunk jelent meg.

II. Második halottunk Treitz Péter, a talajtan európaszerte ismert kiváló tudósa, 1866-ban a bácsbodrogmegyei Kisszálláson született. Tanulmányait Prágában és Bécsben kezdte, majd a magyaróvári gazdasági Akadémián végezte.

A fiatal tudósra Inkey Béla, a magyar agrogeológia atyja hívta fel a szak-körök figyelmét, s javaslatára Böckh János földtani intézeti igazgató az 1891-ben szervezett *agrogeológiai osztályhoz* segédgeológussá nevezte ki. Ez időtől kezdve Treitz Péter állandóan a földtani intézet keretében működött, s nagy érdeme van abban, hogy az I. nemzetközi agrogeológiai konferencia 1909-ben Budapesten tartotta üléseit, amely ténnyel elismerték európaszerte a magyar talajtani tudományok fejlettségét.

Treitz Péter irodalmi munkássága nagyarányú, nincs az agrogeológiának és talajtannak olyan ága, amelyről hazai és külföldi folyóiratokban ne írt volna.

Az országos agrogeológiai felvételek során főképp a Duna—Tisza közén működött. A Duna—Tisza közének talajtani vizsgálatai mindenkor elsőrendű forrásmunkák maradnak, bármiként változnak is az elméletek az agrogeológiai módszerekben.

A talajtani kutatások módszerei tudvalevőleg még csak jelenleg alakulnak ki, azonban eme módszerek megérzésében és kifejtésében Treitz Péter korát megelőző elméletekkel járt elől. Erre a vezető szerepre nemcsak általános, széles tudása és tapasztalatköre, hanem főképp vele született kutató elméje készítette. Ebből magyarázható meg állandó töprengése, s munkáinak gyakran egymással ellentmondó következtetlensége. Ugyanebből magyarázhatjuk meg bizonyos fokú elkeseredését, amiért a tudományos körök munkásságát nem méltányolták eléggé. Treitz Péter ugyanis módszereinek sikere érdekében sokszor olyan kérdésekkel ostromolta a kémikust, geológust és a meteorológust, amelyekre választ az illető szakférfiak mai tudásukkal nem igen adhattak.

Annál nagyobb hálával és elismeréssel fogadta Akadémiánk rendes tagjai

sorába való választását, amely az 1922-ik évi első sikertelen kísérlet után, másodikban 1929-ben csaknem egyhangúlag történt. A következő évben 1930 február 14-én már meg is tartotta székfoglaló előadását: «*A talajterképek és hasznuk a mezőgazdaságban*» címen. Enne művét a múlt év május havában a következő kísérő levéllel küldte be a titkári hivatalnak:

«Súlyos betegségem akadályozott meg eddig abban, hogy székfoglaló előadásomat beadjam. Egészségem most annyira helyreállt, hogy újra tudok dolgozni. Első kötelességemnek tartom e munkámat befejezni és kiadásra elkészíteni. A talajterképezés most napi kérdéssé vált. A földművelésügyi kormány kísérleteket végeztet többféle térképezési móddal. Munkám aktuális most és hézaggótló; ilyen összefoglaló munka nem tárgyalja a kérdést sem német, sem más nyelven. Hiszem, hogy vele hozzájárulhatok a most vajdúd országos kérdés megoldásához. Tisztelettel kérem, hogy munkám kinyomatása lehetővé váljék; öreg ember vagyok s szeretném, hogy munkám megjelenését még megérhessem.

Budapesten, 1934 május hó.

Igaz tisztelettel

Treitz Péter,

nyugalmazott m. k. kísérletügyi főigazgató.

Sajnos, hogy kedves öreg barátunk nem érthette meg székfoglaló előadásának kinyomatását, hiszen Akadémiánk három év óta semmiféle segítyt nem kapván, még Értesítőnket sem jelentethettük meg; ebbe azonban öreg kartársam bele is nyugodott, azon ígéretem kapcsán, hogy államsegélyünk kiutalása után a munkát kiadjuk.

Treitz Péter tagtársunk örökké izzó lelke utolsó napjaiban megnyugodott, és a magyar föld szeretetében, valamint ennek tudományos művelésében eltöltött fél század után, 69 éves korában, Isten akaratában való megnyugvással január hó 23-án csendesen elhunyt.

Temetésén Akadémiánk IV. osztálya testületileg részt vett, ravatalára a Szent István Akadémia elnöksége koszorút helyezett; s osztályunk nevében *Horvitzky Henrik* tagtársunk búcsúbeszédet mondott.

Osztályunk két nagy halottja: *Huttyra Ferenc* és *Treitz Péter*, bár különböző utakon, de egyaránt a magyar mezőgazdaság fejlesztésén dolgoztak; magas tudományos készségük, külföldi kapcsolatuk — izzó hazaszeretettel párosulva — mély nyomokat hagyott hátra a régi Magyarország mezőgazdasági tudományainak körében, de izzó fákllyaként világít be új hazánk szűk határai közé is, példát mutatva a mai nemzedéknek arra, hogy az istenfélő tudós miként kapcsolódjék bele, egész erejével, hazánk és nemzetünk jövőjének fejlesztésébe.

Schilberszky Károly rendes tag felett 1935 okt. 11-én.

Utolsó ülésünk óta ismét kidőlt sorainkból egy kitűnő tagtársunk; ugyanis folyó évi szeptember 10-én 72 éves korában elhunyt *Schilberszky Károly* közgazdaságtudományegyetemi nyilvános rendes tanár, osztályunknak rendes tagja. Életének és működésének vázlatát a következőben terjesztem elő; szenteljünk ezért néhány percet elköltözött tagtársunk emlékének.

Schilberszky Károly 1863 november 26-án Budapesten született, ahol középiskolai és egyetemi tanulmányait is végezte. Már 23 éves korában az egyetemi növénytan tanárszék tanársegéde volt a nagyírú *Jurányi Lajos* tanár mellett s akkortájt, akik természetrajzszakos tanárjelöltek voltunk, maig szeretettel emlékezünk *Schilberszky Károlyra*, aki buzgó kitartással vezetett be mindannyiunkat a növénytan kutatás elemeibe. 1893-ban kintüntetéssel doktorálván, a következő évben a kertészeti tanintézet tanára lett, ahol megalapította az intézet botanikai múzeumát s vezette a kertészeti intézet növénytan és növénykórtani laboratóriumát.

Mint a növénykórtan kiváló művelője külföldön is elismerést aratott, a töb-

bek között az 1900. évi párisi nemzetközi világkiállításon mykológiai készítményeiért aranyérmert nyert.

Tudományos irodalmi működése alapján a budapesti kir. magyar tudományegyetem bölcsészettudományi kara 1904-ben «A növények teratológiája és pathológiája» című tárgykörből, 1911-ben pedig a kir. József-Műegyetem «A hasznos és kártékony gombák» tárgyköréből magántanárrá képesítette. A világháború után keletkezett M. Kir. Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar meghívta a mezőgazdasági szakosztály tanárául s mint a növénykórtani intézet igazgatója értékes tudományos és gyakorlatilag is fontos működést fejtett ki.

Irodalmi működése jelentékeny és sokoldalú. Több mint 300 kisebb-nagyobb közleménye jelent meg a botanika tág köréből, amelyek az ország különböző részein észlelt növénybetegségek leírásait s az ellenük való védekezés módját tárgyalják. Abban az ajánlásban, amelyet Akadémiánk elé 1923-ban *Aujeszký Aladár* és *Szabó Zoltán* rendes tagjaink terjesztettek, hat csoportba sorozták *Schilberszky Károly* munkáit, amelyek részben hazai, részben külföldi szakfolyóiratokban jelentek meg. Részint eredeti, részint ismeretterjesztő, illetőleg önálló könyvalakban megjelent művei hazánkban reá irányították a figyelmet a mezőgazdasági, kertészeti s erdészeti növények betegségeire s ezek gyógyítására, úgyhogy *Schilberszky Károly* hazánk első phytopatológusává fejlődött.

Akadémiánkban székfoglalóját 1927 április 22-én tartotta: A burgonyavész gombájának (*Phytophthora infestans*) ökológiájáról, amely műve kivonatosan a Szent István Akadémia Értesítőjének 1927. évi kötetében (63—68. oldal) jelent meg.

Székfoglaló előadása után még több alkalommal tartott felolvasást Akadémiánkban, így 1928 április 20-án «A burgonyarák gombájának biológiai viszonyairól és rendszerani helyzetéről» (Szent István Akadémiai Értesítő 1928. évi 52—62. oldal), majd 1932 február 19-én «Az *Amygdalaceae* gyümölcsfák gutaütésének okairól» (Szent István Akadémia Értesítő, 1932. 33—34. oldal).

Utolsó előadásának kéziratát a mult esztendőben személyesen hozta el az osztálytitkárnak, azzal a kéréssel, hogy ha talán nem éri meg ennek a publikálását, halála után is szívesen venné a közzétételét. Kívánságát teljesíteni fogjuk.

Temetése szeptember 12-én volt a farkasréti temetőben, ahol számos tagtársunk megjelent. Ravatalánál Akadémiánk nevében *Szabó Zoltán* tagtársunk tartott megható gyászbeszédet. *Schilberszky Károly* tagtársunk emlékét mindannyian kegyelettel őrizzük.

IV.

Horusitzky Henrik r. tag búcsúbeszéde.

Treitz Péter rendes tag sírjánál 1935 január 25-én.

A Szent István Akadémia nevében mondok Isten hozzádot akadémius társamnak és kartársamnak, a magyar föld nagynevű kutatójának, Treitz Péternek, akit elragadott közülünk — mindnyájunk közös sorsa — a kérélehetetlen elmúlás. Átléptél már az örök élet kapuján, mely feltáru egyszer minden földi vándor előtt, amelyen át kell lépni szegénynek és gazdagnak egyaránt. Ezen a kapun a gazdag nem viheti át a földi kincseit, s a szegény künn hagyja a szegénységet, ... de Te mégis gazdagon érkeztl meg az örök Bíró elé. Nemes életed kincseit tetted le lábai elé.

Az örök élet azonban nem csak odaát vár Terád, hanem egy örök élet gyökerét verted le az általad annyira szeretett és oly páratlan buzgóssággal kutatott magyar földbe is. Munkáid, kutatásaid eredményei, gondolataid örökké élni fognak, s a módszereiddel megjavított, termékennyé tett egykori szikeseken a ringó búzakalászkok a Te emlékedet fogják hirdetni, ... s a még terméketlen szikések Te utánad fognak sóhajtozni.

Isten veled, Péter barátunk, öreg kartársam. Öleljen át szeretettel az a magyar anyaföld, melynek egész életedet szentelted, amelyet annyira szerettl ! Isten veled !

V.

Szabó Zoltán r. tag búcsúbeszéde.

Schilberszky Károly r. tag ravatalánál 1935 szeptember hó 12-én.

Alig egy éve annak, hogy a tanítványok és barátok lelkes serege vette körül Schilberszky Károlyt, hogy megünnepelje a 70. életévét betöltő és tanári hivatalától nyugalomba vonuló mestert és kartársat. Ünnepeztük azt a férfiút, aki negyvenéves tanári működése és félévszázados szakírói munkássága minden küzdelmét oly ragyogó fölénnyel vívta meg, hogy 70. életévében fiatalos erővel és egészséggel cserélte fel hivatalos munkakörét, a nem hivatalos, de annál inkább ideális tevékenységgel.

Fájdalom, ez a nyugodtabb tevékenység nem tarthatott sokáig. Az a férfiú, aki az edzett egészség és minden korról és kórral dacoló szervezet mintaképe volt, belső orvttámadás áldozata lett. Hihetetlen volt előttünk a hír, amely az Ő elmúlását jelentette, hiszen Ő maga sem hitte az utolsó pillanatig sem, hogy Ő beteg is lehet. Talán az egészségnek ez a fanatikus akarása, ami az Ő életberendezését jellemezte, ruházta fel Őt azzal az önbizalommal, amellyel most is szembenézett a támadóval. Most a támadó győzött. Meg kell nyugodnunk az emberi értelmet felülzárnyaló rendelkezések helyességében, amint Ő is mindig megnyugodott mélyesges vallássága igaz meggyőződésével a Mindenható akaratában. Ez volt Schilberszky Károly egyéniségének alapjellege: igaz, bensőségesen átértett, nyíltan vallott és egyenesen követett hit, igaz katolikus vallássága.

Megértő egységes harmóniában tudta Ő egyesíteni az alapos, kritikus, természetstudományos gondolkodást a tiszta vallással, az istenfélő hittel. Ez a harmónia világította át túlvilági fénnel az Ő életét és adott Neki és Családjának már itt a földön boldog, nyugalmas, egyszerűen nemes életet, amely élethez a szeretet, az önzetlenség és a szerénység voltak kimeríthetetlen erőforrásai.

Azok az apostolok, akik Krisztus Urunkat követték az igazság útjain, voltak az Ő mintaképei. Az apostolok lelkierejével kereste Ő is mindig a tudás forrását és célját: az igazságot és a megtalált igazságért kész volt mindent feláldozni. Az apostolok lelkinagyságával akarta felemelni a tanítványokat, akik gyermeki szatettelt vették őt körül. Az apostolok lelki elhivatottságával lett Ő a magyar gazdaságszázadok tanítómesterévé, amikor több száz közleményével terjesztette a növénykórtan és növényvédelem tanait. Az ismertető irodalmi működés terén szinte egyedülálló volt Schilberszky Károly munkássága a magyar tudományos irodalomban. E működése megbecsülhetetlen eredménnyel járt, mert nemcsak a szakműveltségű közönséget, az erdő, mező és a kert gazdáit látta el ismerettel, hanem emelte a nagyközönség természetstudományi műveltségét is.

Kutató és megfigyelő tevékenységét már egyetemi hallgató korában kezdte. Első közleménye, 21 éves korából, most 50 éve a farkasvölgyi rózsákról szólt, azok rendellenes virágzásáról. Habár azután is foglalkozott gyakrabban florisztikai kérdésekkel, azonban munkásságának főiránya inkább a virágtalan növények kutatása és ezek között kiváltképpen a gombáké. E mikológiai kutatások vezették Őt rá a növénykórtani és teratológiai területekre, amely studiumoknak nemcsak országos jelentőségű képviselője volt, hanem több jelentős felfedezése és megállapítása a növénykórtan világirodalmában is megőrizték nevét.

Ez a munkássága tette Őt alkalmassá arra, hogy a volt Budapesti Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar Őt hívta meg a mezőgazdasági osztály növénykórtani tanszékére, amelyet előbb mint előadó, majd 1926 óta mint rendkívüli, 1931 óta mint rendes tanár látott el.

E minőségében nagy munka és súlyos hivatás várt reá. Nemcsak hogy meg kellett alapítania és szerveznie a tanszékével kapcsolatos növénykórtani intézetet, hanem ezt a studiumot igen nehéz és küzdelmes viszonyok között, az anyagi ellátások majdnem teljes hijával kellett egyetemi színvonalon művelnie, tanítania és terjesztenie.

Mindhárom irányú működése sikeres volt, mert a kutatást kiváló megfigyelő-

képessége, a tanítást a tanítványok szeretete, a népszerűsítést pedig kiváló írói készsége biztosította. E hármas munkakör közül életének tartalmát elsősorban a tanítás adta meg. Többféle minőségben hódolt pedagógiai készségének. 1886-tól hat évig egyetemi tanársegéd volt, 1894 óta a Kertészeti Tanintézet tanára, 1904 óta egyetemi magántanár és 1926 óta nyilvános tanár. Közel 50 év óta fejtett ki tehát tanító tevékenységet. Előtt a tevékenység előtt hajtom meg a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem zászlaját, a Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar, különösen pedig a szorosan vett Mezőgazdasági Osztály mélyen érzett gyászának adva kifejezést. Az Osztály tagjai a volt közgazdaságtudományi kar tagjainak baráti együttesével őszinte, meleg barátsággal vették körül Schilberszky Károly személyét, akiben a melegen érző, tiszta nyíltságú kristály-lelek csodálták, akiben megtestesülve érezték az igazságszeretetet, az egyszerűséget, az őszinteséget és a legbecesebb lelki kincset, az önzetlenséget. Igazságszeretet, őszinteség, önzetlenség, egyszerűség az igazi egyetemi professzori jellem nélkülözhetetlen felszereltsége. Ezeket az erényeket érezte meg őbenne az egyetemi ifjúság is és körülvette Őt, az előzékeny és közvetlen kedvesség bájos típusát, rajongó szeretetével.

Egyetemünk és a Mezőgazdasági Osztály koszorúja mellé helyezem a Kir. Magy. Természettudományi Társulat Növényteni Szakosztályának koszorúját is. Ennek a Társulatnak a keretében kezdte meg Ő munkásságát, ennek a folyóirataiban jelent meg legtöbb közleménye. Több, mint 50 éve volt Ő Társulatunk tagja, a Közönynek munkatársa, hat évig a Botanikai Közleményeknek első szerkesztője és a Növényteni Szakosztálynak két ízben jegyzője. A Természettudományi Társulat másik szakosztálya, a Mezőgazdasági Szakosztály őbenne a mezőgazdasági tudományok egyik vezéralakját gyászolja, akinek neve a «Mezőgazdasági Kutatások» c. folyóirat homlokán irányt és kezességet jelentett. A Mezőgazdasági Tudományok művelésére újabban alakult «Darányi Ignác Agrártudományos Társaságszintén tagjai közé iktatta Schilberszky Károlyt. E társaság is mélyes fájdalommal teszi koszorúját e ravatalra, mert sok reményt fűzött még Schilberszky Károly jövő munkásságához.

A tudós előtt a legnagyobb kitüntetés az, ha munkásságának értékét a tudósokból alakult közösség mérlegeli és azt súlyosnak találja. Az elismerés pálmáját az akadémiai tagságot Schilberszky Károlynak legelőször a Szent István Akadémia nyújtotta át. Ezen Akadémia IV. osztályának volt tagja Schilberszky Károly, aki ezt a kitüntetést a maga módján azzal hálálta meg, hogy az utóbbi évtizedben ez az Akadémia volt az egyetlen fórum, amely előtt személyesen is megjelent és amely előtt bemutatta újabb munkáit. Két nagy kortani monografiája a Szent István Akadémia ülésén vált ismertté, amely Akadémia babérkoszorúja a vallás és a tudomány harmonikus egysége képviselőjének ravatalán legyen az elismerés és a gyász, de egyúttal az alkotások halhatatlanságába vetett hit jele.

Mert most már csak az Ő alkotásai maradnak közöttünk. Eltávozik az Ő kedves, közvetlen, finom érzésű személye, lecsukódott az Ő gyermekiesen tisztánézésű szeme, mert Ő elindult azon az úton, amelyre minden igaz lélek eljut, az örök világosság útján, az örök élet honába.

Szeretett kedves jó barátunk, Isten Veled!

HALÁLOZÁSOK.

Treitz Péter rendes tag meghalt, 1935 január hó 22-én, Budapesten.

Wolkenberg Alajos rendes tag, volt osztályelnök, meghalt 1935 augusztus hó 29-én, Budapesten.

Schilberszky Károly rendes tag, meghalt 1935 szept. hó 10-én, Budapesten.

Csicsáky Imre rendes tag, meghalt 1935 október hó 30-án, Zombolyán.

Jakubovich Emil rendes tag, meghalt 1935 december hó 27-én, Budapesten.

Szilvek Lajos rendes és igazgatósági tag, meghalt 1934 márc. hó 5-én, Pécsen.¹

¹ Csak később állapítottuk meg halála idejét.

FÜGGELÉK.

AZ ÉRTESÍTŐ CIKKEINEK ÉS A KIVONATOKNAK FORDÍTÁSAI.

I.

Giustiniano Card. Serédi, Principe Primate, Presidente Discorso

pronunziato ai 13 Dicembre 1935 nella Seduta solenne dell'Accademia di S. Stefano, all'occasione del 300 anniversario della fondazione della Reg. Ungherese
Universatà di studi di Pietro Card. Pázmány a Budapest.

Non si può negare che tra tanti mali che tormentano l'umanità, forse il più pericoloso è l'ignoranza, poichè a cagione di questa certi uomini egoisti e senza coscienza riuscirono a sedurla e ad esporla all'estremo pericolo tanto nel campo della religione, della morale e delle scienze quanto nelle questioni sociali, politiche e nazionali.

Per questa ragione la S. Chiesa che secondo la volontà di Dio deve sulla terra conservare, autenticamente interpretare e propagare le più importanti verità: vale a dire le verità rivelate riguardanti la fede ed i costumi, sin dalle sue origini cercò di accogliere, coltivare e propagare tra gli uomini anche le scienze profane, giacchè essa non ebbe mai paura delle scienze e della verità, anzi pure con queste giustificò e confermò la sua missione divina. Quando gli Stati civilizzati non hanno nemmeno pensato all'appoggio delle scienze ed alla formazione scientifica della gioventù: la S. Chiesa ebbe già organizzato tutte le categorie, tutti i tipi e gradi delle sue scuole, e dal sec. XII. in poi in forma di corporazioni eresse una dopo l'altra le Università di studi (Bologna, Parigi, Roma, ecc.) per lo sviluppo delle scienze e per l'insegnamento superiore della gioventù. Alcuni secoli più tardi simili Università vennero erette anche dai diversi Stati. Dal sec. XIV. pure nella nostra Patria vennero aperte diverse Università di studi, ma le stesse in mezzo alle circostanze sfavorevoli fra poco cessarono di vita prima che avessero potuto sviluppare la loro attività nell'educazione della nazione e far sentire i loro salutari effetti. La sola Università fondata dal grande Cardinale Pázmány, Primate del Regno, non ostante le tempeste dei secoli riuscì a salvarsi la vita e così poté pre-

cisamente in quest'anno in presenza dei più celebri scienziati ungheresi ed esteri festeggiare il 300 anniversario della sua fondazione.

Il fondatore dell'Università : Pietro Card. Pázmány de Panasz, quest'uomo di profondissima fede e di costumi esemplari, il più grande teologo ungherese e filosofo d'una logica stringentissima, un apologista invicibile, oratore e scrittore che convinse e trascinò con se tutti, il quale nacque al di là degli attuali confini dell'Ungheria tracciati a Trianon, cioè a Gran-Varadino, lavorò nell'Ungheria settentrionale e morì a Posonio : nel suo modo di pensare, di parlare e di agire era un genuino ungherese. Inquieto che era della sorte della Patria, ha constatato che la rovina del Regno fu cagionata dall'ignoranza e dalla divisione religiosa e politica dei cittadini. Perciò egli nella sua Università che secondo il costume di quei tempi fece uso della lingua latina, volle formare un Clero ed una gioventù di alta cultura scientifica e di alto livello morale, nonchè dei cittadini che sinceramente fossero attaccati alla Chiesa ed alla Patria. Le Facoltà filosofica e teologica dell'Università più tardi per munificenza dei Primate Lósy e Lippay vennero completate con la Facoltà giuridica, poi da Maria Teresa dai beni dei PP. Benedettini ed altri regolari anche con la Facoltà di medicina.

Il Card. Pázmány fondò un Università ungherese. Siccome però egli secondo l'idea di S. Stefano ritenne che tutti i cittadini dell'Ungheria non ostante le loro nazionalità sono ungheresi : egli aprì la sua Università a tutti i cittadini ungheresi, e perciò anche alle minoranze nazionali, le quali certamente debbono molto all'Università. Se dunque adesso l'Università del Card. Pázmány viene celebrata anche al di là delle frontiere di Trianon : noi ungheresi ce ne rallegriamo molto, ma ciò non può cambiare le lettere di fondazione, secondo cui il Card. Pázmány fondò un Università ungherese. Questo fatto che succedette 300 anni fa, non si può cancellare dalla storia, come pure senza anacronismo non è possibile di rientrare adesso nei tempi passati.

Siccome l'Università di Pázmány secondo la mente del suo Fondatore coltivando ed insegnando le scienze, deve predicare e propagare l'immutabile verità, la quale rispecchia Iddio stesso : conviene che gli altri istituti di scienze, sopra tutto quelli ungheresi, i quali predicano e propagano la stessa verità, anche per un nobile solidarismo prendano parte nella gloria e nel giubileo di questa nostra Università. Alla seduta solenne della medesima che in presenza dei più celebri scienziati nostri ed esteri ebbe luogo nella grande sala di cupola del Parlamento, in un brevissimo discorso latino le ho già presentato i voti ed auguri dell'Accademia di S. Stefano : crederei però che pure

in questa nostra seduta solenne dobbiamo festeggiarla da cattolici, da ungheresi e da scienziati. Quello che secondo la mente di S. Stefano confessiamo e che nella vita di 300 anni dell'Università nostra encomiamo : si è che quest'Università — specie nella sua Facoltà teologica — insegnò sempre l'armonia tra le verità naturali e rivelate, coordinò felicemente l'amore della religione e della patria, e col propagare la verità cerco di promuovere anche i vicendevoli buoni rapporti tra le nazioni. Certo è che secondo la mente del grande Fondatore dell'Università la comune fonte e l'ultima causa delle verità naturali e rivelate dobbiamo ritrovare in Iddio che è la Verità, ed a Cui si riduce ogni verità, poichè tutte le verità devono a Lui la loro esistenza, forza ed immutabilità.

Quando il Fondatore di questa Università, profondamente credente e genuino ungherese, vidde con angoscia la situazione disperata della Chiesa e dello Stato in Ungheria, nelle lettere di fondazione prefisse quale scopo da raggiungersi l'attaccamento alla religione ed alla Patria con queste parole classiche : *«Saepe nobiscum anxie expendentes, qua ratione et Catholicam Religionem in Hungaria propagare, et nobilissimae gentis Hungaricae dignitati consulere possemus, inter caetera adiumenta primarium illud occurbat, ut aliqua studiorum Universitas erigeretur, in qua animi bellicosae Nationis mansuescerent, et idonei tam regendis Ecclesiis, quam Reipublicae administrandae, informarentur»*.

Veramente quest'Università col promuovere la religione cattolica ha reso servizio anche alla Patria, poichè quelle leggi civili che non si opposero alle leggi divine, seconda la dottrina della S. Chiesa ridusse alla volontà di Dio insegnando che le medesime a norma della morale cattolica obbligano i sudditi anche in coscienza. Lo Stato stesso non avrebbe potuto dare alle proprie leggi tanta forza obbligatoria ! Finalmente l'Università cercò di promuovere i buoni rapporti tra le nazioni, poichè essa riuscì a conciliare il diritto romano con quello canonico e tutti e due col diritto speciale ungherese appoggiando così da noi il Regno cristiano che rispetta i veri diritti di tutti, e che poi fece avvicinare la nostra nazione a quelle occidentali cristiane. Coltivando poi le scienze in altissimo grado e cedendone gli effetti salutari al bene comune dell'umanità, e congiungendo a se con legami di vera amicizia i più celebri scienziati di tante nazioni, difensori della verità e della giustizia, essa ugualmente promosse i suddetti rapporti, come l'abbiamo potuto constatare con gioia patriottica nelle feste del mese Settembre passato, quando quasi tutte le Università del mondo si fecero rappresentare per mezzo dei loro più celebri scienziati.

Faccia il Signore che lo spirito del Grande Fondatore vegli continuamente sull'Università nostra e le dimostri la via, affinchè coll'Accademia nostra in pro della Patria riesca a far conoscere la verità e per mezzo della verità la fonte di tutte le verità : Iddio. Che l'Università di studi faccia educare genuini ungheresi che conoscono e temono Iddio, che amano la cultura e la verità, ed allora non dobbiamo disperare, poichè è certo che l'ignoranza prima o dopo confuta se stessa e conduce alla certa rovina ; la verità invece ci libera da ogni male : Veritas liberabit nos !

II.

XIXe Séance solennelle de l'Académie St. Étienne du 1er avril 1935, à l'occasion du deuxième centenaire de la mort de François Rákóczi II.

Discours d'ouverture du président.

Par *Jules Vízoly* président de la IIIe section.

Le 8 avril 1935 est une date mémorable dans l'histoire de la Hongrie. Elle marque le deuxième centenaire de la mort du prince commandant des Etats confédérés, dans l'exil de Rodosto, du héros magnifique de la liberté hongroise constitutionnelle, François Rákóczi II, dont la vie est remplie d'événements importants.

À l'âge de douze ans — malgré le traité signé à l'occasion de la capitulation de la forteresse de Munkács — il fut séparé de sa mère, de sa sœur et de tout ce qui aurait pu lui rappeler qu'il était hongrois et il fut mis au gymnase des jésuites de Neuhaus. À 14 ans il est à l'université de Prague, sans aucune surveillance, exposé aux tentations et aux dangers de la vie. À l'âge de 18 ans ayant regagné son indépendance, grâce à l'intervention de sa sœur et de son beau-frère, il se trouve dans la société légère et extravagante des hautes classes de Vienne. C'est au cours d'une visite dans ses propriétés qu'il prit pour la première fois conscience, devant l'étonnement de ses interlocuteurs, qu'il avait oublié sa langue maternelle et que l'on était surpris de ses manières et de ses habitudes étrangères. C'est à cette époque qu'il fut nommé gouverneur du comitat de Sáros et qu'il épousa la princesse Amélie-Charlotte, fille du margrave de Hessen-Rheinfels et devint ainsi parenté aux rois de France et d'Angleterre. À 25 ans il fut prisonnier à Bécsujhely, mais il réussit à s'enfuir en Pologne grâce à l'aide de sa femme. C'est à 27 ans, qu'il entreprit la guerre de l'indépendance, qui porte son nom et leva le drapeau de la liberté hongroise. À 31 ans sa gloire est à son apogée. À l'époque du traité de Szatmár il a 35 ans. Refusant la grâce assurée par ce traité il reste en Pologne pour pouvoir

encore organiser la guerre. L'année suivante il se trouve à la cour de Louis XIV ; après la mort du roi il accepte — à l'âge de 41 ans — l'invitation du sultan et se rend en Turquie. Mais ses efforts n'ont guère de succès. Il a 44 ans quand il vient à Rodosto, qui est le dernier séjour de sa vie, il y reste 15 ans et il y meurt.

C'est de beaucoup de gloire, mais encore plus de tristesses, de chagrins, de revers et de déceptions, que sa vie fut accompagnée, mais dans toutes les étapes de son existence c'est sa grandeur exceptionnelle et magnifique, que nous voyons étinceler malgré d'une perspective de deuxcents ans.

Nous ne pouvons nous défendre de nous demander comment après ses études à Neuhaus, après ses années de Prague et de Vienne, alors qu'il avait presque totalement oublié sa langue maternelle, comment François Rákóczi put se transformer au point de devenir le héros et le champion de l'indépendance hongroise ! Il y a — sans doute — plusieurs causes. La principale cause est l'influence de sa famille, mais surtout celle de sa mère. C'est Ilona Zrinyi, qui élève son fils dans l'amour de la Hongrie, dans la fierté des traditions héréditaire de famille et dans la préparation pour la lutte. La première étape est la prise de la forteresse de Munkács, à laquelle il participe en encourageant les soldats, dont la loyauté fidèle le fait acclamer six années plus tard comme leur jeune seigneur. Sa mère ravive dans sa mémoire le souvenir des dévastations impitoyables commises par l'armée de l'empereur, dont il a été personnellement témoin. L'éducation de Neuhaus — ainsi que Rákóczi l'appelait lui même — aurait dû lui faire oublier l'exemple de sa mère magnifique ainsi que ses conseils et ses préceptes, mais on n'a pu réussir à les éteindre complètement. Ces souvenirs étaient restés, il ne fallut que les évoquer un peu pour les ranimer. Ce furent sa sœur et son mari, le général Aspremont, qui y contribuèrent en permettant à Rákóczi de regagner sa liberté et en favorisant son mariage, dont les relations pouvaient mettre en valeur les traditions familiales. Le comte Aspremont est un précurseur du général Ankerschmidt, personnage du roman de Jókai, intitulé «Új Földesúr», en français «Le nouveau propriétaire». Il aida le jeune Rákóczi tout comme Ankerschmidt aide le jeune Garamvölgyi. Dès son retour dans sa patrie les sentiments de son enfance furent réveillés à la vue des souffrances immenses des Hongrois réduits au servage. La suspicion et l'inquisition perpétuelles du gouvernement de Vienne y ont contribué ainsi qu'après son emprisonnement à Bécsujhely et après sa fuite, sa tête fut mise à prix et ses propriétés furent confisquées.

À l'âge de 27 an Rákóczi était un général sans défaut, ainsi

que comme diplomate et comme prince. Son sang froid commandait le respect, la justesse de ses vues inspirait la confiance et l'affection de ses partisans et ses négociations étrangères ont augmenté encore son prestige. L'affaire hongroise était devenue une affaire européenne ce qui explique pourquoi la guerre d'indépendance dura huit ans, et pour cette raison il fallait que Vienne tâche de sa réconcilier avec Rákóczi amialement. Mais les tentatives de paix n'ont guère réussi car d'une part Rákóczi ne croyait pas à la sincérité de Vienne et d'autre part Vienne ne voulait pas accepter la revendication de Rákóczi exigeant que la paix fût garantie par les puissances étrangères. C'est un des côtés de la tragédie de Rákóczi, qu'il fut déçu dans les espérances qu'il avait fondées sur les puissances étrangères ; celles-ci ne s'entre-tenaient au sort des Hongrois qu'autant qu'elles avaient besoin d'eux pendant qu'elles étaient en guerre. Mais une fois la paix conclue avec Vienne, ne s'inquièrent plus ni de Rákóczi ni des Hongrois. Ceux-ci — épuisés par la longue guerre — aspiraient vivement au repos. Alexandre Károlyi conclut la paix de Szatmár sans l'assentiment de Rákóczi ; mais il obtint d'introduire dans le traité une amnistie pour la personne de Rákóczi et la restitution de ses biens au cas, où Rákóczi prêterait à temps serment de loyauté. Rákóczi refusa parce qu'il n'avait pas confiance en Vienne et parce qu'il croyait pouvoir obtenir la liberté constitutionnelle de la Hongrie avec l'aide de l'étranger. C'est dans l'intérêt de la patrie, qu'il faisait le sacrifice de tout ce qui le concernait. Mais par la suite il fut cruellement déçu dans les espérances qu'il avait mises dans le tzar, dans les rois de France et d'Angleterre, ainsi que dans le sultan de Turquie. Il fut obligé de manger le pain amer de la retraite en compagnie de ceux, qui le suivirent par affection et par reconnaissance. Il resta toujours pour eux un chef bienveillant ; il demeura jusqu'à la fin le maître bienfaiteur de ses compagnons et il fit entouré de leur amour et de leur vénération jusqu'à sa dernière heure malgré sa situation misérable.

Son page et son secrétaire, Clément Mikes, fut un exemple d'affection la plus fidèle et la plus dévouée ; il suivit son maître dans l'exil et dans la tristesse pour pouvoir rester près de lui. Ses lettres émouvantes écrites de Turquie décrivent l'existence misérable de son maître et de son entourage. Rákóczi avait besoin de la fidélité de ses compagnons pour éviter les conséquences de l'oisiveté de leur existence en Turquie. Dans leur propre intérêt Rákóczi leur fit prendre l'habitude d'une sévère discipline pour qu'ils soient occupés. Étant exposé aux mirages des aventuriers politiques il ne perdit jamais courage, mais sa foi en Dieu l'a toujours soutenu. C'est à cette époque qu'il écrit sa célèbre

confession où il a donné un rare exemple de grandeur humaine. En toute humilité il médita sur sa vie et fit pénitence profonde pour ses péchés. Seul un autre hongrois imita son exemple : ce fut le comte Étienne Széchenyi, qui confessa aussi ses fautes et fit pénitence d'une façon aussi profonde, nous donnant ainsi un modèle d'humilité chrétienne.

Hélas, Rákóczi et le siècle des Kouroutz tomba rapidement dans l'oubli, leur souvenir ne subsistait qu'inconsciemment. Ce n'est qu'après un siècle et demi que Rákóczi et sa guerre d'indépendance ont trouvé de nouveau un historien fidèle en Kálmán Thaly, le glorificateur de Rákóczi et du siècle des Kouroutz. Ce fut Thaly, qui réunit et collationna les récits laissés par la tradition et par la poésie ayant trait à Rákóczi et son siècle. Les informations transmises par les poètes ne le satisfaisaient pas, elles ne glorifiaient pas assez dignement Rákóczi et le soulèvement qu'il provoque. Thaly s'est tellement identifié avec ce siècle, qu'il a modifié les parties manquantes de plusieurs poèmes en les publiant comme s'ils étaient de nos jours. Il sacrifia sa gloire personnelle de poète pour ne penser qu'à la glorification du héros national et de la lutte pour l'indépendance. Il consacra toute sa vie à la réhabilitation de François Rákóczi II et de la guerre d'indépendance des Kouroutz, en quoi il a réussi. C'est en 1906, que par l'ordre du roi ses cendres furent rapportées dans la patrie et grâce à l'article XX de la loi de 1906 le paragraphe 2 et 3 de l'article XLIX de l'année 1715 stigmatisant Rákóczi, fut abolie. Ses cendres reposent sur la colline de Kassa, mais ici non plus il n'a de repos : le triste traité de Trianon trouble son sommeil éternel.

Aujourd'hui chaque Hongrois sait qui était François Rákóczi II. En entendant la marche, qui porte son nom, notre sang bouillonne, son nom évoque en nous l'exemple de la grandeur humaine et du patriotisme, de l'amour désintéressé de la patrie, auquel il a sacrifié la quiétude de sa vie, le bonheur de sa famille et le sien propre, ainsi que sa grande fortune.

C'est en hommage à son grand nom que j'ouvre la XIXe séance solennelle de l'Académie St-Étienne dédiée à son souvenir !

III.

Cours de la section des sciences historiques, des sciences juridiques et de sociologie.

Ma politique est la politique de la paix. François-Joseph Ier et la question de la responsabilité de la guerre.

Extrait de la conférence faite par *Charles Kratochwill* le 8 février 1935.

L'empereur et roi François-Joseph Ier, ce grand souverain noble et prudent est disparu de la scène de la vie en novembre 1916 et prend rang parmi les grands hommes de l'histoire. Malgré les temps troublés et pleins d'inquiétudes que nous traversons, son souvenir reste vivace dans le cœur de ceux, qui l'ont connu et ont vécu à cette époque inoubliable où l'on connaissait les bienfaits de la paix. Son nom est toujours évoqué dans le public et c'est souvent qu'on peut entendre : «Oui, au temps de François-Joseph c'était comme ceci ou c'était comme cela» ou bien «ceci ou cela ne serait pas arrivé».

Son nom s'attache à un grand siècle historique, heureux et paisible qui surtout depuis 1867 prit un essor économique subit, dont la culture atteint un haut degré, principalement en Hongrie, c'est ce que désirent les hommes appauvris depuis la grande tourmente, sous la pression des événements présents, désolés, tristes et inquiets, et privés de toute joie.

Mais quelles que soient les révolutions, les troubles graves, les folies collectives ou quelques maladies épidémiques de l'esprit, qui peuvent dévaster les peuples, il revient de nouveau un temps d'apaisement graduel, où l'intelligence raisonnable calme le tumulte des passions, où la raison domine et crée à nouveau une atmosphère tranquille et paisible. Alors nous verrons plus clair et regardant de haut, nous pourrons juger plus équitablement l'historique des dernières dix années.

Mais nous sentons déjà que des remords s'éveillent et que l'on reconnaît combien les temps évolués étaient bons, combien ils étaient

beaux et heureux et combien nous avons perdus depuis. Parmi les orages affreux du dernier passé et parmi les remous des violentes et folles passions, haut dessus de tout s'élève cette grande personne du passé. Son cœur est fondu en bronze, chargé des revers de fortune surhumains, devenu cristallisé dans les souffrances et prudent des expériences de la vie, caractère irréprochable dans ses conceptions et réflexions, François-Joseph, le grand souverain était un vrai «grand seigneur», il fut le représentant le plus éminent de la famille puissante historique et notable des Habsbourg, c'était le vrai chef, le souverain, le père et le seigneur de ses peuples.

Il fallait qu'il soit le souverain également sans partialité et juste dans ses pays de peuples de races différentes, dont le passé et l'origine sont aussi dissemblables. François-Joseph Ier était le seul lien qui maintenait les intérêts des différents pays et nationalités, en unissant et accordant leurs aspirations.

Ce fut la tragédie de la vie de ce souverain, qui était de tout cœur souverain de la paix, qui ne voulut jamais la guerre, qu'il n'a jamais provoquée, mais qu'il a au contraire évitée autant que possible, qu'il fut cependant contraint de faire des guerres importantes pendant toute sa vie pour se maintenir.

C'est au milieu des grands troubles politiques qui secouaient l'Europe entière que son empire a commencé, alors que les peuples de l'Europe étaient partout soulevés contre l'absolutisme. A Paris, en Sicilie, en Allemagne, à Vienne, en Hongrie le peuple en armes luttait pour la liberté, tandis que le roi de Savoie Albert, déclarait la guerre pour s'emparer des territoires autrichiens du Nord de l'Italie. François-Joseph Ier réussit enfin à rétablir la paix.

En 1859, l'attaque franco-italienne l'a touché. Hélas, le comte Gyulay, le commandant de l'armée n'était pas à la hauteur de la situation. En 1864, pendant la guerre contre le Danemark son corps Gahlenz s'est battu magnifiquement, en 1866 il fallait finir contre l'attaque de l'Italie et des Prussiens, au front italien l'archiduc Albrecht remporta à Custoza une magnifique victoire, tandis que l'armée de Benedek extrêmement disciplinée fut anéantie sur le théâtre de la guerre du Nord contre les Prussiens, dont les fusils se chargeaient par la culasse alors que l'armée autrichienne ne possédait que de vieux fusils à baguette.

Le cœur de François-Joseph fut profondément ému à la vue des immenses pertes de l'armée et du sang répandu à flots, car il haïssait la guerre.

C'est en 1879 que l'occupation de la Bosnie-Herzégovine eut lieu.

En 1908 François-Joseph Ier déclara l'annexion de ces provinces en invoquant le droit traditionnel de la Sainte Couronne de Hongrie.

Les intrigues des Serbes et leurs menées hostiles contre la Monarchie — conséquences de l'agitation russe — prirent plus tard de telles proportions, qu'on fut obligé de renforcer nos troupes stationnées dans ces régions contre les invasions des comitatschi serbes. Le major-général Conrad conseilla une guerre préventive, mais François-Joseph s'y refusa.

Quand Aehrenthal fut attaqué à cause de la politique étrangère de la monarchie, François-Joseph fit observer : Pourquoi attaquent-ils Aehrenthal? C'est moi qui fait la politique étrangère.

Le major-général Conrad, — toujours franc — une fois encore critiquant la politique extérieure de la monarchie, sa Majesté lui dit : «Ma politique c'est la politique de la paix et il faut que chacun s'y accomode. Il est possible que la guerre éclate — il semble même, qu'elle sera certaine, mais dans le seul cas, si l'Italie nous attaque».

Dans la suite de la conférence l'auteur lit des documents démontrant de quelle façon la Serbie a excité à la guerre contre la Monarchie et les aspirations de cette dernière contre le territoire hongrois.

Ce fut François-Ferdinand qui contraria la réalisation des projets serbes en poursuivant son but avec énergie, ils ont craint de ne pouvoir réaliser leurs désirs, car il voulait créer un Etat slave du Sud, dont le rôle principal aurait été attribué aux Croates. C'est pour cela qu'il fallait le faire disparaître.

Quand le comte Paar a annoncé au souverain la terrible nouvelle, Sa Majesté ferma les yeux et après être resté plongé dans ses pensées quelques minutes, il dit à voix basse et prononçant les mots difficilement : «C'est affreux ! On ne peut contrarier le Tout-Puissant ! C'est de nouveau une puissance supérieure qui a fait de l'ordre là, où moi — hélas — je n'ai pu y réussir ».

Plus tard il disait : « Quoique cet assassinat soit tellement terrible on n'ose pas proclamer la guerre, — même qu'il s'agisse d'une vie humaine, fût-elle celle d'un archiduc ».

Le baron Margutti écrit dans son livre que François-Joseph et son entourage n'ont pas seulement espéré, mais ils étaient persuadés que les Serbes accepteraient les conditions exigées dans la note autrichienne, d'autant plus qu'ils s'agissait d'une demande et non d'un ultimatum.

Le 23 juillet 1914 le comte Berchtold télégraphie à Giesl, notre ambassadeur à Belgrade : « L'expression d'ultimatum que vous appliquez à la démarche, dont vous êtes chargée aujourd'hui, n'est pas juste,

parce que si elle reste sans effet à l'expiration de la limite fixée, elle ne sera pas suivie par des hostilités immédiates, mais seulement par la rupture des relations diplomatiques. L'état de guerre ne commencera que par la déclaration de guerre ou dans le cas d'une attaque de la part des Serbes ».

D'abord la Serbie voulut accepter les conditions proposées par nous dans notre démarche, mais encouragée par la Russie, qui lui promettait de l'aider militairement, elle donna une réponse insuffisante et échappatoire, qui détermina le départ de Belgrade de l'ambassadeur d'Autriche-Hongrie.

Apprenant cette nouvelle François-Joseph réfléchit et dit : « Enfin, l'interruption des relations diplomatiques ne signifie pas nécessairement un casus belli ».

A ce moment la Russie et la Serbie avaient déjà donné l'ordre de mobiliser, c'est ce que François-Joseph Ier ignorait encore et c'était leur plan décidé d'abaisser la Monarchie ou de l'obliger à faire la guerre.

La Russie s'est servie de tous les prétextes pour retarder l'interruption des relations jusqu'à ce que le développement en ordre de bataille fût achevé pour qu'elle puisse dicter ensuite. Pour prévenir cela et parce que de la part des Serbes des combats avaient commencé, la Monarchie fut obligée de déclarer la guerre à la Serbie.

Conrad dit dans son livre écrit sur François-Joseph : « C'était en pleine conscience des difficultés de sa décision et en pleine conscience profonde de ses devoirs — ce qui étaient les qualités de son individualité sérieuse — qu'il a conçu la guerre imposée à nous par les Serbes ».

Bismarck disait souvent que, si François-Joseph Ier montait à cheval, il serait suivi par tous ses peuples unis.

Il en fut ainsi. — Le colonel François Julier, écrivain militaire, écrit sur l'armée austro-hongroise de l'année de 1914 : « Il est vrai que dans l'armée de l'ancienne Monarchie beaucoup de nationalités se sont mêlées, mais c'était l'affection envers la dynastie, dans l'apogée de son autorité, qui assura l'union des cœurs, c'est le corps d'officiers bons et chevaleresques, la force des traditions ayant leur racine dans le passé commun militaire de plusieurs siècles, c'est la conscience que dans l'empire des Habsbourgs chaque nation et chaque nationalité pouvait jouir des droits de sa nationalité et des droits de sa minorités dans le cadre le plus large ».

La vie de François-Joseph Ier fut une succession des coups de la fortune. Lui, le souverain de la paix fut obligé à la fin de sa vie de faire une guerre sanglante et cruelle, qui lui fut imposée par ses ennemis. C'est au moins par une mort tranquille et légère que le Tout-Puis-

sant l'a récompensé pour sa vie difficile et troublée par des tumultes violents.

Sa personne légendaire fut accompagnée au tombeau du respect profond, de l'affection et le deuil sincère de ses peuples.

C'était une sincère émotion de sa fidèle armée, qui entoura le cercueil de François-Joseph.

Bénie soit sa mémoire immortelle !

